

SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NĪ • 'EPELELI 2013

Liahona

**Sīsū Kalaisi: Huhu'i mo e
Fa'ifa'itaki'anga, p. 18, 26**

**Ko e Ngaahi Kaungāme'á ko
e Kakai 'Oku . . . , p. 52**

Kuó Ke Ului? Founga 'e 10 ke 'Ilo ai, p. 56

**Ko e Talanoa mo Ho'ó Fānaú 'o
fekau'aki mo e Tempalé, p. 62, 64**

*“Ko e Maama
‘a Kalaisi ko ha
mālohi faka-
langi ia pe ivi
takekina ‘oku
ma’u mei he
‘Otuá ‘o fou
‘ia Sīsū Kalaisi.
‘Okú ne foaki
‘a e maama
mo e mó’ui
ki he me’a
kotoa pē.”*

‘Eletā Richard G. Scott
‘o e Kōlomu ‘o e
Kau ‘Aposetolo ‘e Toko
Hongofulu Mā Uá,
“Fiemālie ‘o e Lotó mo
e ‘Atamáí,” *Liahona*,
Nōvema 2004, 15.

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisí
'Uluakí: Kuó Ne Toe Tu'u
Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring
- 7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí:
Ngaahi Fuakava 'o e Tempalé

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 12 Maté mo e Mo'uí:
Ngaahi Fakakaukau
Fakapaionia ki he Toetu'ú
*Ko e fakamo'oni 'a e kau paioniá
mo e kau palōfita ki mu'á ki
hono ma'u 'o e 'amanaki lelei
'i he toetu'ú.*

- 18 Ko e Misiona mo e Ngāue
Fakafaifekau 'a Sisū Kalaisí
Fai 'e 'Eletā Russell M. Nelson
*Te tau lava 'o fa'ifa'itaki ki he
tafa'aki 'e nima 'o e mo'ui 'a e
Fakamo'ui 'i he'etau muimui
kiate Ia mo mahino kiate
kitautolu 'Ene Fakalelei.*

- 26 Uike Toetu'ú
*I he uike faka'osi 'o e mo'ui 'a e
Fakamo'ui, na'á Ne fakahoko ai
'a e ngaahi mana ma'ongo'onga
tahá.*

- 30 Ko Hono Tokoni'i 'o e Fānaú
ke Teuteu ki he Papitaisó
Fai 'e Jessica Larsen mo
Marissa Widdison
*Ko e hā 'e lava ke fai 'e he mātu'á
ke toe mahu'ingamālie ange
ai e papitaiso 'ena fānaú?*

- 34 Tatakí ki he Tempalé
Fai 'e 'Eletā Jairo Mazzagardi
*Ako ki he founga 'e lava ai 'a e
tempalé 'o tokoni ke fakahoko
'a e uluí.*

NGAAHI TAFa'AKÍ

- 8 Kí'i Tohi Fakamatala 'o e
Konifelenisí 'o 'Epeleli:
Ko Hono Ako Fakataha e
Ngaahi Malanga Konifelenisí
Fai 'e Greg Batty
- 9 Ko Hono Ako'i 'o e Kí Hono
Fakamālohia 'o e To'u Tupú:
Ko e Mahu'inga 'o e Kaungā-
me'a Lelei
- 10 Ko e Me'a 'Oku Tau Tui Kí Aí:
Ko e Laumālie Mā'oni'oni 'okú
ne Fakafiemālie'i, Ue'i Fakalau-
mālie, mo Fakamo'oni'i
- 36 Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni
'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
- 74 Ongoongo 'o e Siasí
- 80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki:
Ko e Inu mei he Matavai
Mapunopuná
Fai 'e Aaron L. West

'I HE TAKAFÍ

'I mu'á: Tā fakatātaa'i 'o e 'atá 'e Tim Taggart
© IRI. 'I muí: 'Ú tā fakatātaa' na'e fai 'e
Matthew Reier. 'I loto he takafi mu'á:
Faitaa'i 'e Kristine Šumska.

40

40 Ko hono Fili 'o e Konga Lelei Angé

Fai 'e Matthew D. Flitton

Na'e pau ke tukuange 'e Suki ha ngaahi me'a lelei, ka ne lava 'o mateaki'i kakato e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi.

52

- 42 Ngaahi Fehu'i mo e Tali**
Te u fakamatala'i fēfē ki hoku kaungāme'ā 'a e 'uhinga 'oku 'ikai ko ha fakakaukau lelei ke maumau'i e fono 'o e angama'ā?
- 44 Founga ke Ngāue ai he Ngaahi Ui 'i he Lakanga Fakataula'eiki**
Fai 'e Palesiteni Thomas S. Monson
Ako 'a e kī ke ke a'utonu, ako'i, pea mo tokoni ai ki he mo'ui 'a kinautolu 'okū ke tokoni'ī.
- 45 Ko 'Etau Tafa'aki**
- 46 'UHINGA 'OKU TAU FIE MA'U AI E TOHI 'A MOLOMONĀ**
'UHINGA 'E FĀ 'OKU MAHU'INGA AI 'A E TOHI 'A MOLOMONĀ.
- 48 Tupulaki 'i he Kelekele Lelei: To'u Tupu Faivelenga 'i 'Iukanitaā**
Fai 'e Cindy Smith
'Oku fakamālohia 'a e kau talavou mo e kau finemui ko 'enī 'e he ngaahi feilaulau 'oku nau fai ma'ā e ongoongolelei.
- 52 Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū: Ko e hā 'a e Kaungāme'ā Mo'oni?**
Fai 'e Elaine S. Dalton
- 54 FOUNGA 'OKU OU 'ILO AÍ: KO 'EKU TOHI FAKAAFE KI HONO FAKAMO'UI AŪ**
Fai 'e Emerson José da Silva
Ko e taimi na'e fāifai peā u tali ai e fakaafe 'a hoku kaungāme'ā, na'ā ku 'ilo kuō u ma'u ha me'a mahu'inga.
- 56 FOUNGA 'E HONGOFULU KE 'ILO AI KUÓ KE ULUÍ**
Fai 'e Tyler Orton
'Oku tokoni e me'a na'ā ku ako fekau'aki mo e uluí ke u mui-mui'i 'eku fakalalakaka 'i he ongoongolelei.
- 59 Pousitaā: 'Oku Taau la mo e Ngāue Mālohí**

61

- 60 Ki'i Faifekau 'a e Kui-fefine ko Tení**
Fai 'e Emília Maria Guimarães Correa
Na'e hanga 'e he 'ofa 'a Vita 'i he ongoongolelei 'o kamata e ului 'a 'ene kui fefine.
- 61 Fakamo'oni Makehe: Ko e Hā 'Oku Lōloa Pehē ai e Hingoa 'o e Siasí?**
Fai 'e 'Eletā M. Russell Ballard
- 62 Kātoanga'i Fiefia 'o e Temipalé!**
Fai 'e Darcie Jensen
'Oku kātoanga'i fiefia 'e he fānau he funga māmaní kotoa e ofi ange ha temipale kiate kinautolu.
- 64 Ngaahi Fehu'i mo e Tali Fekau'aki mo e Temipalé**
Tali ki he ngaahi fehu'i hangē ko e, Ko e hā 'oku 'i ai ai hatau temipalé? Ko e hā me'a 'oku hoko 'i lotó?
- 65 Mūsiká: 'E Lava ke Ta'engata 'a e Ngaahi Fāmilí**
Fai 'e Lute Ruth Muir Gardner mo Vanja Y. Watkins
- 66 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki 'Api: Na'e Toe Fakafoki Mai 'e Sisū Kalaisi Hono Siasí 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní**
- 68 'I he Fononga'angá: Feitu'u ne Fokotu'u ai e Siasí**
Fai 'e Jan Pinborough
- 70 Ma'á e Fānau Íki**
- 81 Tā 'o e Palōfitá: Uilifooti Utalafi**

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona 'oku fūfuu'i 'i he makasini ko 'enī. Tokoni: Faka'aonga'i ho matá.

**'EPELELI 2013 VOLUME 37 FIKA 4
LIAHONA 10784 900**

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni' a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

'Ētītā Craig A. Cardon

Kau 'Ētivaisā: Shayne M. Bowen, Bradley D. Foster, Christoffel Golden Jr., Anthony D. Perkins

Talēkita Pulē: David T. Warner

Talēkita 'o e Tokoni ki he Fāmili mo e Mēmipā:

Vincent A. Vaughn

Talēkita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisinisi: Garff Cannon

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Ongo Tokoni 'Ētita Pulē: Ryan Carr, LaRene Porter Gaunt

Tokoni Faipulusi: Melissa Zenteno

Timi ki hono Tohi mo hono 'Ētita 'i: Susan Barrett, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flittton, Mindy Raye Friedman, Garry H. Garff, Jennifer Grace Jones, Hikari Loftus, Michael R. Morris, Richard M. Romney, Paul VanDenBerghe, Julia Woodbury

Talēkita Pule Faka 'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka 'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'u 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, C. Kimball Bott, Thomas Child, Kerry Lynn C. Herrin, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Scott M. Mooy, Brad Teare

Kou'otinea Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahataha 'i 'o e Makasini:

Connie Bowthorpe Bridge, Howard G. Brown, Julie Burdett, Bryan W. Gygi, Kathleen Howard, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Ty Pilcher, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufakā: Evan Larsen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētītā Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētītā Vika Taukolo

Kaungā 'Ētītā Siale Hōla

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi Liahona he ta'ū 'oku TŌP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi fakā eke eke: Senitā Tufakā'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu utaki ki he senitā tufakā'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauoti pe fakakolo.

'Omi 'a e ngaahi fakamatālā mo e ngaahi faka'eke'eke he 'initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meli ki he Liahona, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meli ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e Liahona (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'anga 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Amēnia, Pīsilama, Kempoutia, Pulukālia, Sepuano, Siaina, Siaina (fakafaingofua'ū), Koloēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pīlītānia, 'Estōnia, Fisi, Finilani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Intōnēsīā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsīā, Ha'amoā, Silōveniā, Sipeini, Suisalanī, Suētēni, Suahili, Takālokā, Tahiti, Tailēni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinēni. ('Oku kehekehe pe 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2013 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o Amelika.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatāla mo e ngaahi fakatātā 'i he Liahonā ke faka'aonga 'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsiale pe faka'aonga 'i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakaha'a atu ai hano fakatapuapu, 'i he tafa'aki 'oku fakamatālā ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatātā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meli: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

April 2013 Vol. 37 No. 4. LIAHONA (USPS 311)

Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address *must* be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Ngaahi Fakakaukau Ma'á e Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatāla mo ha ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke faka'aonga 'i ki he efiafi fakafāmili 'i 'apí. Ko ha ngaahi sipinga pē 'eni.

TĀ FAKATĀTĀ 'O E ATĀ 'E CODY BELL © IRI

"Ko e Misiona mo e Ngāue Fakafai-fekau 'a Sisū Kalaisi," peesi 18: Ko hono vahevahe 'e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'a e ngaahi tafa'aki 'e nima 'o e mo'ui 'a Sisū Kalaisi te tau lava 'o fa'ifa'itaki ki ai. Fakakaukau ke alea 'i 'a e ngaahi tafa'aki ko 'eni pea mo e founga ke faka'aonga 'i ai kinautolu he 'etau mo'ui. Mahalo te mou fie lau 'a e talanoa fakafolofola mei he mo'ui 'a e Fakamo'ui pe mamata 'i ha vitio 'o e Tohi Tapū 'i he (biblevideos.lds.org) 'oku nē fakafōtunga ha taha 'o e ngaahi tafa'aki ko iā. Te mou lava 'o faka'osi 'aki hano fai ha ngaahi fakamo'oni ki He'ene mo'ui mo 'ene ngāue mo hiva 'i 'a e "Fakatapu Au" (Ngaahi Himi, fika 64).

"Ko e Hā 'a e Kaungāme'a Mo'oni?" peesi 52: Mahalo te ke fie kamata 'aki ha'o fahu'i ange pe ko e hā 'a e kaungāme'a mo'oni? Lau 'a hono faka'uhinga 'i mo

fakamatāla 'i 'e 'Eletā Lōpeti D. Heili 'a e fa'ahinga kaungāme'a 'oku totonu ke tau hoko ki ai. Fakakaukau ke fakamatāla 'i ha a'usia 'i ha taimi na'e hangē ai ha taha ko ha kaungāme'a mo'oni ki te koe, pea mou talanoa ki he ngaahi 'ulungaanga 'e lava 'o tokoni ki he kau mēmipa 'o e fāmili ke nau hoko ko ha ngaahi kaungāme'a lelei ange ki he nī'hi kehē.

"Kātoanga'i Fiefia 'o e Tempalé!" peesi 62: Vakai mo ho fāmili ki he ngaahi tā 'o e ngaahi founga kehekehe ne kātoanga 'i ai 'e he fānau 'a e tempalé. Fakakaukau ke faka'alī'ali ha fakatātā 'o e tempalé ofi taha atu mo talanoa ki he 'uhinga 'oku mahuinga ai 'a e ngaahi tempalé. Fakamamafa'i ange ko e tempalé pē 'e taha 'e lava ke sila 'i ai 'a e ngaahi fāmili. Mahalo te mou fie faka'osi 'aki ha'amou hiva 'i 'a e "'E Lava ke Ta'engata 'a e Ngaahi Fāmili" (peesi 65).

'I HO'O LEA FAKAFONUÁ

'Oku ma'u 'a e Liahonā mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua kehekehe 'i he languages.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafōfonga 'i e he ngaahi mata'ifikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatālā.

Akonaki, 8, 9, 30

'Amanaki lelei, 12

Anga fakakaume'á, 9, 52, 54

Angama'á, 42

Fa'ifa'itaki'angá, 48

Fakahaá, 10, 46

Fakalelei, 18, 26, 45

Fakaului, 34, 54, 56, 60

Fāmili, 30, 65

Fa'unga 'o e Siasi, 61

Feilaulá, 40

Konifelenisi lahi, 8, 37

Lakanga Fakataula'eiki, 44

Laumālie Mā'oni'oni, 10, 36

Loto Kītaki, 59

Lotú, 18, 45

Maté, 4, 12, 39

Nekeneká, 37

Ngaahi Fuakavá, 7

Ngaahi me'a 'oku

fakamu'omu'á, 40

Ngaahi ouaú, 18

Ngaahi tu'unga mo'ui,

42, 45

Ngāue fakafaifekau, 34,

39, 48, 52, 54, 60

Ngāue fakatempalé, 7,

64, 38, 65, 80

Ngāue tokoni, 44, 70

Papitaisó, 30

Sākalamēnití, 18

Sāmīta, Siosefa, 66

Sisū Kalaisi, 4, 18, 26

Talangofuá, 40, 42, 56

Tempalé, ngaahi, 34, 62

Toe fakafoki mai, 66

Toetu'ú, 4, 12, 26

Tohi 'a Molomoná, 46

Tuí, 48

Ue'i fakalaumālie, 36, 38

Utalafi, Uilifooti, 81

Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau
PalesitenisĪ 'Uluakí

Kuó Ne Toe Tu'u

Oku hoko ha fakamo'oni ki hono mo'oni 'o e Toe-tu'u 'a Sīsū Kalaisí ko ha ma'u'anga 'amanaki lelei mo loto 'akí. Pea 'e lava ke pehē ki ha fa'ahinga fānau pē 'a e 'Otuá. Na'e hoko ia kiate au 'i ha 'aho 'o e fa'ahita'u māfaná 'i Sune 1969 'i he mālōlō si'eku fa'eé, pea kuo pehē ai pē he ta'u kotoa talu mei ai, pea 'e pehē ai pē kae 'oua ke u toe mamata kiate ia.

Na'e hanga 'e he fiefiá 'o fetongi vave 'a e mamahi 'o e māvae fakataimí. Na'e 'ikai ko ha 'amanaki lelei 'ata'atā pē ki ha fe'iloaki fiefia. 'Oku ou lava ke u sioloto atu pe 'e fēfē ha'atau toe fe'iloaki mo hotau ngaahi 'ofa'anga kuo fakamā'oni'oni'i mo toetu'ú, he kuo 'osi fakahā mai 'e he 'Eikí ha ngaahi me'a lahi 'o fou mai He'ene kau palōfita pea kuo 'osi fakamo'oni'i 'e he Laumālie Mā'oni'oní hono mo'oni 'o e Toetu'ú kiate au.

"Ko kinautolu 'eni te nau 'alu atu 'i he toetu'u 'a e kau angatonú. . . .

"Ko kinautolu 'eni kuo tohi honau ngaahi hingoá 'i he langí, 'a ia 'oku hoko ai 'a e 'Otuá mo Kalaisi ko e fakamaau ki he kakai kotoa pē.

"Ko kinautolu 'eni ko e kau tangata angatonu 'a ia kuo fakahaohaoa 'i ia Sīsū ko e fakalaloa 'o e fuakava fo'ou, 'a ia na'á ne fakahoko 'a e fakalelei haohaoa ko 'ení 'i he lilingi hono ta'ata 'a 'o'oná" (T&F 76:65, 68–69).

Koe'uhí ne veteki 'e Sīsū Kalaisi 'a e ngaahi ha'i 'o e maté, 'e toetu'u 'a e fānau kotoa 'a e Tamai Hēvaní kuo fā'ele'i ki he māmaní 'i ha sino he 'ikai toe mate. 'E lava leva 'e he'eku fakamo'oni pea mo ho'o fakamo'oni ki he mo'oni nāunau'ia ko iá 'o to'o atu 'a e mamahi 'o e mole ha mēmipa 'ofa'anga 'o e fāmilí pe kaungāme'a kae fetongi 'aki ia ha hanganaki fiefia mo ha loto fakapapau mo'oni.

Kuo 'osi foaki mai 'e he 'Eikí kiate kinautolu kātoa 'a e me'a'ofa 'o e toetu'ú, 'a ia 'e toe fakahū ai hotau lau-mālié ki he sino 'oku 'ikai ha toe mele fakaesinó (vakai, 'Alamā 11:42–44). 'E hā kei talavou mo fiefia 'eku fa'eé, pea 'e mole 'a e ha'aha'a 'o e ta'u motu'á mo e ngaahi

ta'u 'o e faingata'a'ia fakaesinó. 'E hoko mai ia ki ai pea mo kinautolu ko ha me'a'ofa.

Ka kuo pau ke fai 'e kinautolu 'oku faka'anaua ke nofo mo ia 'o ta'engata, ha ngaahi fili ke nau taau mo e feohi ko iá, ke nofo 'i he potu 'oku 'afio nāunau'ia ai 'a e Tamai mo Hono 'Alo 'Ofa'anga kuo toetu'ú. Ko e potu pē ia 'e taha 'e lava ke hokohoko atu ai e mo'ui fakafāmilí 'o ta'engata. Kuo hanga 'e ha fakamo'oni ki he mo'oni ko iá 'o fakatupulaki 'eku loto fakapapau ke fakafe'unga'i au pea mo kinautolu 'oku ou 'ofa a'i ki he nāunau mā'olunga taha 'o e pule'anga fakasilesitiale tu'unga 'i he ngāue 'a e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí 'i he'etau mo'uí (vakai, T&F 76:70).

'Oku foaki mai 'e he 'Eikí ha fakahinohino ki he feinga ko 'eni ki he mo'ui ta'engata, 'i he lotu tāpuaki'i 'o e sākalamēnití 'okú ne tokoni'i au pea 'e lava foki ke ne tokoni'i koe. 'Oku fakaafe'i kinautolu ke fakafō'ou 'etau ngaahi fuakava 'o e papitaisó 'i he houalotu sākalamēniti kotoa pē.

'Oku tau palōmesi ke manatu ma'u pē ki he Fakamo'uí. 'Oku tokoni 'a e fakataipe 'o 'Ene feilaulaú ke tau fakahounga'i ai 'a e kāfakafa 'o e totongi na'á Ne fai ke maumau'i 'a e ngaahi ha'i 'o e maté, ke foaki mai ha 'alo'ofa kiate kinautolu, pea mo 'omi ha fakamolemole ki he'etau ngaahi angahalá kotoa kapau te tau fili ke fakatomala.

'Oku tau palōmesi ke tauhi 'Ene ngaahi fekaú.

'Oku fakamanatu mai 'e he lau e folofolá mo e lea 'a e kau palōfita mo'uí mo e fanongo ki he kau malanga fakalaumālie 'i he'etau ngaahi houalotu sākalamēnití 'a 'etau ngaahi fuakava ke fai iá. 'Oku 'omi 'e he Laumālie Mā'oni'oní ki he'etau fakakaukaú pea mo hotau lotó 'a e ngaahi fekau 'oku tau fie ma'u taha ke tauhi 'i he 'aho ko iá.

'Oku tala'ofa mai e 'Otuá 'i he lotu tāpuaki'i 'o e sākalamēnití te Ne fekau'i mai 'a e Laumālie Mā'oni'oní ke nofo'ia kinautolu (vakai, Molonai 4:3; 5:2; T&F 20:77, 79). Kuó u fakatokanga 'i he momeniti ko iá, 'oku lava ke fai mai 'e he 'Otuá kiate au ha me'a 'oku ongo 'o hangē ha 'initaviu fakatāutahá. 'Okú Ne fakamanatu mai 'a e me'a kuó u fai

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Oku totonu ke tau
“fakatatau ‘a e
ngaahi folofola kotoa pē
kiate [kitautolu], koe‘uhí
ke ‘aonga ia kiate [kitau-
tolu] pea [tau] poto ai”
(1 Nīfai 19:23). Fakakau-
kau ke mou lau ‘a e lotu
tāpuaki‘i ‘o e sākala-
mēnití, ‘oku ma‘u ‘i he
Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 20:76–79. Hili
ha‘amou lau ‘a e ngaahi
akonaki na‘e fai ‘e Palesi-
teni ‘Aealingi fekau‘aki
mo e lotu tāpuaki‘i
‘o e sākalamēnití, te ke
lava pē ke fakaafe‘i ‘a
kinautolu ‘okú ke ako‘í
ke nau fakakaukau‘i
‘a e ngaahi founga ‘e
lava ke tatakai ai ‘e he
lotu ko ‘ení ‘enau mo‘uí
pea mo tokoni ke nau
foki ‘o toe nofo fakataha
mo e Tamai Hēvaní pea
mo Sīsū Kalaisi.

na‘e fakahōifua ki Aí, ‘a ‘eku fie ma‘u ‘a e
fakatomalá mo e fakamolemolé, pea mo e
hingoa mo e fofonga ‘o e kakai ‘okú Ne fina-
ngalo ke u tokoni‘i Ma‘aná.

‘I he fakalau atu ‘a e ngaahi ta‘ú, ne liliu
‘e he toutou hoko ‘a e a‘usia ko iá ‘a e ‘ama-
naki lelei ki ha ngaahi ongo‘i manava‘ofa mo

ne ‘omi ha fakamahino kuo ‘osi faka‘atā
‘a e ‘alo‘ofá kiate au ‘e he Fakalelei ‘a e
Fakamo‘uí pea mo e Toetu‘ú.

‘Oku ou fakamo‘oni ko Sīsū ‘a e Kalaisi
kuo toe tu‘ú, ko hotau Fakamo‘ui, mo hotau
fa‘ifa‘itaki‘anga haohaoa pea mo e fakahino-
hino ki he mo‘ui ta‘engatá. ■

Ko Ho'o 'Initaviu Fakatāutaha mo e 'Otuá

'O ku ako'i 'e Palesiteni 'Aealingi te tau lava 'o ongo'i 'o hangē 'oku tau fai ha 'initaviu fakatāutaha mo e 'Otuá 'i he 'etau fakafanongo ki he lotu tāpuaki'i 'o e sākalamēnití. 'Oku fakakaukau 'a Palesiteni 'Aealingi ki he ngaahi tafa'aki ko 'ení 'e tolu. Fakakaukau ke hiki 'a e ngaahi fehu'i ko 'ení 'i ho'o tohinoá pea mo fakakaukau ki ai 'i he Sāpate kotoa pē he māhiná ni. 'I ho'o

fakalaululoto pea mo ma'u e ngaahi ongo mei he Laumālie Mā'oni'oni, te ke toe lava pē ke fakamatala'i ia 'i ho'o tohinoá.

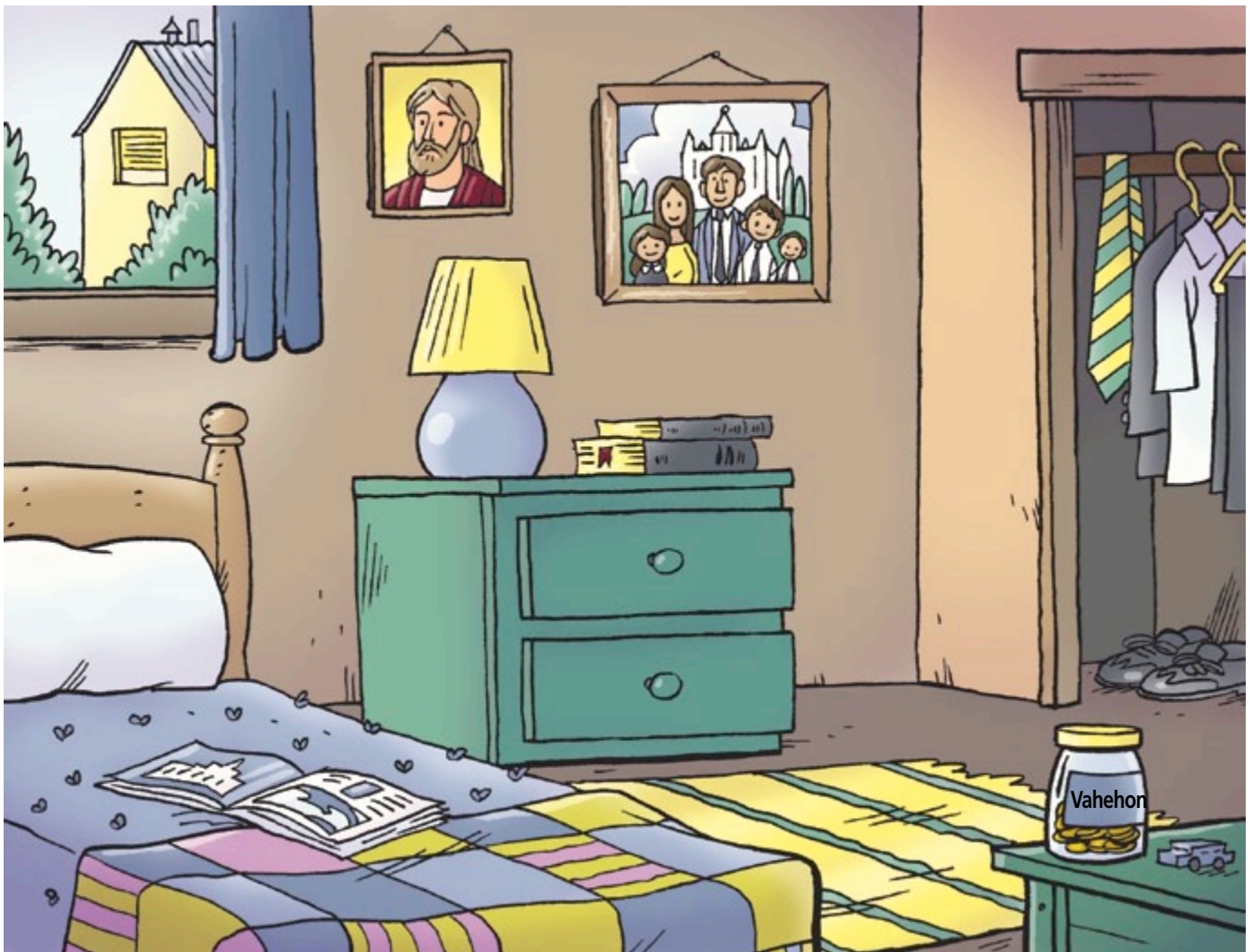
- Ko e hā ha me'a kuó u fai ne fakahōifua ki he 'Otuá?
- Ko e hā ha me'a 'oku fie ma'u ke u fakatomala'i pe kolea ai ha fakamolemole?
- Ko hai 'e fie ma'u 'e he 'Otuá ke u tokoni'i?

FĀNAÚ

Manatu Ma'u Pē kia Sīsū

'O ku feinga 'a Sēkope ke "manatu ma'u ai pē" ki he Fakamo'uí (T&F 20:77). Fakasio takai 'i hono

loki mohé. Ko e hā e me'a 'okú ke fakatokanga'i 'e tokoni ke ne manatu ma'u pē kia Sīsū?

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'eni, pea alea'i ia mo e kau fefine 'okū ke 'a'ahi ki ai 'o ka fē'unga ke fakahoko. Faka'aonga'i 'a e ngaahi jehū 'i ke tokoni atu ki hono fakamālohia 'o e kau fēfinē pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofā ko ha kongā longomo'ui 'o ho'o mo'ui. Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefsociety.lds.org.

Ngaahi Fuakava 'o e Temipalé

Na'e pehē 'e Palesitēni Tōmasi S. Monisoni, "Oku mahu'inga fau 'a e ngaahi feilaulau mo e ngāue kotoa 'oku fai ke ma'u ai 'a e ngaahi ouau fakamo'ui 'oku ma'u 'i he temipalé, 'a ia te tau lava ai 'i ha 'aho 'o toe foki ki he'etau Tamai Hēvaní 'i ha fetu'utaki fakafāmilī ta'engata pea fakakoloa 'i 'aki e ngaahi tāpuaki mo e mālohi [mei] he langí."¹ Kapau 'oku te'eki ai ke ke hū he temipalé, te ke lava 'o teuteu ke ma'u e ngaahi ouau toputapu 'o e temipalé 'aki ha'o:

- Tui ki he Tamai Hēvaní, Sīsū Kalaisi pea mo e Laumālie Mā'oni'oní.
- Fakatupulaki ha fakamo'oni ki he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí pea mo e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí.
- Poupou mo muimui ki he palōfita mo'uí.
- Mo'ui taau ke ma'u ha lekomeni temipale 'aki ha'o totongi vahehongofulu, mo'ui ma'a, faitotonu, tauhi e Lea 'o e Potó, pea mo'ui fakatatau mo e ngaahi akonaki 'o e Siasí.
- Foaki e taimí, ngaahi talēnití mo e me'a 'oku ma'ú ke langa 'aki e pulé'anga 'o e Eikí.
- Kau atu ki he ngāue hisitōlia fakafāmilí.²

Na'e toe ako'i foki 'e Palesitēni Monisoni, "I he'etau manatu 'i 'a e ngaahi fuakava 'oku tau fai 'i he [temipalé], te tau malava ange ai ke kātaki'i e faingata'a kotoa pē mo ikuna 'i e 'ahi'ahi kotoa pē."³

Mei he Folofolá

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 14:7; 25:13; 109:22

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Ko e Temipale Mā'oni'oní—ko ha Maama ki he Māmaní," *Liahona*, Mē 2011, 93.
2. Vakai, *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofā* (2011), 23.
3. Thomas S. Monson, *Liahona*, Mē 2011, 93.
4. *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 34.
5. Sarah Rich, 'i he *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 34.

Tuí, Fāmilí, Fakafiemālie

Mei Hotau Hisitōliá

"Na'e fakatefua ha Kāingalotu 'e 5,000 tupu 'i he Temipale Nāvuú 'i he hili hono fakatapuí. . . .

"Na'e hanga 'e he ivi, mālohi mo e ngaahi tāpuaki 'o e ngaahi fuakava fakatemipalé 'o pou-pou'i e kāingalotú lolotonga 'enau fonongá, 'i he taimi ne nau fehanganagai ai mo e momokó, 'afú, fiekaia, masivá, puké, fakatu'utāmaki pea mo e maté."⁴

Na'e hoko 'a Sela Lisi (Sarah Rich) 'o hangē ko ha kau fefine tokolahi 'o e Fine'ofá, ko ha taha ngāue temipale. Na'e fakamatala fekau'aki mo e me'a na'a ne a'usía: "He kapau na'e 'ikai e tui mo e 'ilo kuo foaki mai kiate kimautolu 'i he temipale ko ia . . . [e he] Laumālie 'o e 'Eikí, ne mei hangē 'emau fonongá 'amautolu ko ha taha 'oku taufā 'i he fakapo'ulí. . . . Ka na'a mau tui ki he'etau Tamai Hēvaní pea mau falala kiate la mo ongo'i ko Hono kakai fili kimautolu . . . , ko ia ne 'ikai ke mau ongo'i loto mamahi ka mou ongo'i fiefia he kuo hoko mai e 'aho 'o e homau fakatau'atāina'í."⁵

Ko e hiki fonongá na'e 'ikai ko ha "fai'i he-ta'e-'ilo" ki he kau fefine faivelenga 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'e pouaki kinautolu 'e he'enau ngaahi fuakava 'o e temipalé.

Ko e Hā Te u Lava 'o Fai?

1. 'Oku ou toutou moihū ma'u pē 'i he temipalé?

2. 'Oku ou poupou'i nai hoku ngaahi tokouá ke nau ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e temipalé?

KO HONO AKO FAKATAHA E NGAahi MALANGA KONIFELENISI

Na'e tokoni'i lahi 'emau alea'i fakafāмили 'o e ongoongolelei 'e he liliu 'o e founga 'o 'emau fakamanatu e konifelenisi.

Fai 'e Greg Batty

Kuo ta'u lahi 'emau manako hono lau fakafāмили 'a e pulusinga 'o e konifelenisi, 'a e malanga takitaha. Ko e taimi ne mau kamata a'i, ne mau ha'oha'o takai pē he tēpilé 'o tau-fetongi hono lau le'o lahi e palakalafi takitaha. Ka ne mau fakatokanga'i na'a mau lau pē ke fai mo 'osi, kae 'ikai ke toe mālōlō ke fakakaukau'i 'a e ngaahi pōpoaki.

Pea koe'uhí ke ma'u ha me'a lahi ange mei he me'a na'a mau lau, ne u fakatau ai mo hoku uai'fi ha pulusinga 'o e konifelenisi ma'á e mēmipa takitaha 'o e fāmilí pea palani pe ko e malanga 'e fiha 'e fie ma'u ke mau ako he uiké takitaha koe'uhí ke mau lau kotoa kinautolu ki mu'a 'i he konifelenisi lahi hono hokó. Ko e uike 'e ni'ihí na'a mau lau ai ha malanga pē taha, pea ngaahi uike 'e ni'ihí na'a mau lau ai ha malanga 'e ua, ka na'e pau ke ako 'e he taha kotoa 'a e malangá mo faka'ilonga'i 'a e ngaahi kongá na'a nau sai'ia a'i. Pea 'i he efi'afi fakafāмили 'i 'apí ne mau feako'i'aki leva mei he ngaahi kongá ne mau faka'ilonga'i.

Na'e fa'a 'i ai ha ngaahi fehu'i 'emau fāna'u 'o kamata'aki 'emau fealēlea-'akí, pe ko ha'aku fai 'e au mo hoku uai'fi ha ngaahi fehu'i mei he me'a ne ma akó. Na'á ma fakamahu'inga'i 'a 'ema fanongo ki hono fakamatala'i he'ema fāna'u ta'u hongofulu tupú 'a 'emau tali ki he ngaahi fehu'i ko

iá, vahevahe mai e ngaahi me'a ne nau ako 'i he semineli, 'i he lotú, pe 'i he 'emau ako fakatāutahá. Na'e hoko 'eni ko ha founga lelei 'o e fefanongo'aki ma'u pē ki he ngaahi fakamo'oni 'i ha 'ātakai mātu'aki fakafiemālie mo nonga.

Na'e 'ikai fuoloa kuo mau fakatokanga'i kuo pehē mo 'emau ako folofola he pongipongí. Ko e ngaahi 'aho 'e ni'ihí na'e fe'unga pē mo ha ngaahi veesi 'e ni'ihí he na'e 'osi vave 'a e taimí ia koe'uhí ko hono alea'i 'o e ngaahi vēsī pea mo 'emau kaunga ki he ngaahi me'a 'oku mau tofanga a'i.

'Oku femo'uekina homau ngaahi pongipongí 'i he pōtalanoá, kakatá, mo e uouangatahá ki mu'a pea mau toki mātuku atu ki he 'emau takitaha ngāué. 'Oku mau ma'u ha fakamo'oni mālohi ki he fale'i hotau palōfitá ke ako mo lotu fakataha faka-'ahó. Kuo liliu homau fāmilí ki ha fāmilí 'oku feako'aki mo fefakamālohia'aki. Ko e ola kotoa 'eni 'o e loto ke ma'u ha ki'i me'a lahi ange mei he konifelenisi lahi. ■

'Oku nofo 'a Kuleki Peti 'i Tutā, USA.

AKO MO NGĀUE 'AKI 'A E NGAahi PŌPOAKI 'O E KONIFELENISI

"Manatu'i 'e paaki e ngaahi pōpoaki kuo tau fanongoa he konifelenisi ko 'eni, 'i he *Ensign* mo e *Liahona* 'o Meé. 'Oku ou tapou kiate kimoutolu ke mou ako ia, mo fakalaulauloto ki hono ngaahi akonaki pea faka-'aonga'i ia 'i ho'omou mo'uí."

Palesitani Thomas S. Monson, "Me'a Tukú," *Liahona*, Mē 2010, 113.

KO E MAHU'INGA 'O E NGAAHI KAUNGĀME'A LELEÍ

'Oku 'i ai ha ivi takiekina mālohi 'o e ngaahi kaungāme'a ki he'e-tau tō'ongá, tautautefito ki he'etau kei 'i he to'u tupú. "Te nau tākiekina ho'o founga fakakaukau mo e ngāué, pea 'e tokoni foki ke ne fakapapau'i mai pe te ke hoko ko ha tokotaha fēfē."¹ Ko e taimi 'okú ke fili ai ha ngaahi kaungāme'a leleí, "te nau hoko ko ha mālohinga lahi mo ha tāpuaki kiate koe. . . . Te nau tokoni'i koe ke ke hoko ko ha tokotaha lelei ange pea te nau fakafaingofua'i ange ho'o mo'ui'aki 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi."²

'I he peesi 52–53 'o e makasini ko 'ení, 'oku ako'i ai 'e 'Ileini S. Tolotoni, ko e palesiteni lahi 'o e Kau Finemuí, hono mahu'inga 'o e kumi mo e hoko ko ha kaungāme'a leleí. 'Okú ne pehē, "Oku hoko e feinga ki he lelei taupotu taha 'a ha taha ko e 'elito ia 'o e kaungāme'a mo'oní.

'E tokoni 'a e fokotu'u 'o e feohi fakakaungāme'a 'i he ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení ki hotau to'u tupú ke nau fokotu'u ai ha feohi 'oku tu'uloá mo e ngaahi pōto'i feohi he 'ikai ke ngata ai 'a 'enau hoko ko e "ngaahi kaungāme'a" pē 'i he ngaahi uepisaiti fetu'utakí. Te ke lava 'i ho'o hoko ko e mātu'á 'o tokoni ke mahino ki ho'o fānaú hono mahu'inga 'o e hoko ko e kaungāme'a leleí pea mo hono fili 'o e ngaahi kaungāme'a ko ē te nau poupou'i kinautolu ke nau mo'ui 'aki e ongoongolelei. 'E ala 'aonga 'a e ngaahi fokotu'u ko 'ení.

Ngaahi Fokotu'u ki hono Ako'i 'o e To'u Tupú

- Fekumi fakafānili 'i he folofola ki ha sippinga 'o e ngaahi kaungāme'a leleí. Alea 'i e ngaahi 'ulungaanga na'á ne 'ai ke mālohi e feohi fakakaungāme'a ko iá. Fakakaukau kia Tēvita

mo Sonatane (vakai, 1 Samuela 18–23), Lute mo Nāomi (vakai, Lute 1–2), mo 'Alamā mo e ngaahi foha 'o Mōsaia (vakai, Mōsaia 27–28; 'Alamā 17–20).³

- Toe fakamanatu 'a e kongā ki he ngaahi kaungāme'a 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*. Vahevahe mo ho'omou fānau 'i he ta'u hongofulu tupú 'a e founga hono tākiekina 'e he feohi fakakaungāme'a ho'omou mo'uí. Fakaafē'i kinautolu ke vahevahe ha founga ne tākiekina ai kinautolu 'e honau kaungāme'a.
- Lau e fakamatala 'a Sisitā Tolotoni 'i he makasini ko 'ení. Talanoa ki he taumu'a ne fokotu'u 'e he'ene ta'ahine ko 'Emé, ke kumi ha kaungāme'a leleí. Tokoni'i ho'omo fānaú 'i hono fokotu'u ha taumu'a fekau'aki mo e fa'ahinga kaungāme'a 'oku nau fie kumi pea hoko ki aí.
- Fakakaukau ke fakahoko ha efiafi fakafānili 'i 'api ke fevahevahe'aki ai e ngaahi fakakaukau ki hono fokotu'u e feohi fakakaungāme'a, hangē ko e: "Ke mā'u ha kaungāme'a lelei, 'ai ke ke hoko koe ko ha kaungāme'a lelei. Fakahaa'i ha tokanga mo'oni ki he ni'ihī kehé; malimali mo fakahaa'i 'okú ke tokanga kiate kinautolu. Anga'ofa mo faka'apa'apa ki he taha kotoa, pea faka'ehi'ehi mei hono fakamāu'i mo fakaanga'i 'a kinautolu 'oku mou feohi."⁴

Ngaahi Fokotu'u ki hono Ako'i 'o e Fānaú

- 'Oku kau 'i he hoko ko ha kaungāme'a 'a e tokoni ki he kakai kehé. Lau 'a e "Ko Hono Malu'i 'o Kēlepi" 'i he *Liahona* 'o Mā'asi

NGAAHI POTU- FOLOFOLA FEKAU- 'AKI MO E FEHĪ FAKA-KAUNGĀME'A

Lea Fakatātā 17:17; 18:24

Tangata Malanga 4:9–10

Mātiu 25:34–40

Luke 22:32.

Mōsaia 18:8–9

2009 pea talanoa mo ho'omou fānaú fekau'aki mo e ngaahi founga te nau lava 'o anga'ofa ai ki he taha kotoa pē 'oku nau fetaulaki.

- Kuo pau ke tau tomu'a fili pe ko e fa'ahinga kaungāme'a fēfē kinautolu, 'i he ngaahi tūkunga kotoa pē. Hiva'i fakataha 'a e "Oku ou Feinga ke Hangē ko Sisū"⁵ pea talanoa mo ho'omou fānaú fekau'aki mo e founga te nau lava ai ke fili ke hoko ko ha kaungāme'a leleí, hangē ko e Fakamo'uí, 'i ha ngaahi tūkunga kehekehe. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALA

1. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú* (tohi, 2011), 16.
2. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*, 16.
3. Vakai, Jeffrey R. Holland, "Real Friendship," *New Era*, Sune 1998, 62–66.
4. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*, 16.
5. "Oku ou Feinga ke Hangē ko Sisū," *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 40–41

KO E LAUMĀLIE MĀ'ONÍ'ONÍ 'OKÚ NE FAKAFIEMĀLIE'I, UE'I FAKALAUMĀLIE, MO FAKAMO'ONÍ'I

Ko e me'afaoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni ko e taha ia 'o e ngaahi me'afaoaki ma'ongo'onga taha 'e lava ke tau ma'u 'i he mo'ui ní, he 'oku fakafiemālie'i, ue'i fakalaumālie, fakatokanga, fakama'a, pea mo tataki kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni. Te ne lava 'o fakafonu kitautolu "aki 'a e amanaki lelei mo e 'ofa hao-haoa" (Molonai 8:26). 'Okú ne ako'i "hono mo'oni 'o e ngaahi me'a kotoa pē" (Molonai 10:5). 'Oku tau ma'u 'a e fakahaá mo e ngaahi me'afaoaki fakalaumālie mei he 'Otuá 'o fou he Laumālie Mā'oni'oni. Ko e mahu'inga tahá, 'oku tau ma'u 'etau fakamo'oni ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí 'o fou mai he Laumālie Mā'oni'oni.

Na'e lava ke ke ongo'i 'a e Laumālie Mā'oni'oni mei he taimi ki he taimi, ki mu'a peá ke toki papitaisó. Ka 'oku toki lava pē 'o ma'u 'a e me'afaoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i he hili ho papitaisó ke ke ma'u ai 'a e takaua 'a e Laumālie

Mā'oni'oni, 'o kapau 'okú ke mo'ui taau. Na'e foaki 'a e me'afaoaki 'e ha taha ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki 'i he hilifaki 'o e nimá (vakai, Ngāue 19:6; T&F 33:15). Talu mei ai, te ke lava 'o fakafou 'a e ngaahi fuakava ho papitaisó 'i he Sāpate kotoa pē, 'i ho'o ma'u 'a e sākalamēnití 'o ma'u ai 'a e tāpuaki 'a e 'Eikí ke 'iate koe "ma'u ai pē 'a Hono Laumālie" (T&F 20:77).

Ko e Laumālie Mā'oni'oni, 'a ia 'oku fa'a ui ko e Laumālie, ko e mēmipa ia hono tolu 'o e Tolu'i 'Otuá. Na'e ako'i 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá: "Oku ma'u 'e he Tamai 'a e sino 'o e kakano mo e hui 'oku ongo'ingofua tatau mo e sino 'o e tangatá; pehē foki mo e 'Aló; ka 'oku 'ikai ma'u 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a e sino 'o e kakano mo e huí, ka ko e tokotaha ia ko e laumālie pē. Ka ne 'ikai ke pehē, 'e 'ikai lava 'e he Laumālie Mā'oni'oni ke nofo'ia 'a kitautolu" (T&F 130:22).

"Koe'uhí 'oku 'ikai ke 'afio 'a e Laumālie 'o e 'Eikí 'i he ngaahi tempale 'oku ta'e-mā'oni'oni" (Hilamani 4:24), kuo pau ke tau fe'unga mo 'Ene feohí. 'Oku kau 'i he ngaahi me'a kehe 'oku tau fakahokó, 'a 'etau ma'u ha ngaahi fakakaukau 'oku ma'a, mo'ui angatonu, pea mo feinga ke tauhi 'a e ngaahi fekaú. ■

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, vakai, 2 Nifai 31:13, 17; 32:5; 3 Nifai 27:20; Molonai 10:5-8; Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:70.

KUO PAU KE 'OUA NA'A TAU ME'A-VA'INGA 'AKI E ME'AFOKI KO 'ENÍ

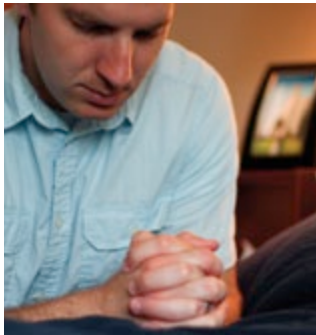
"Hangē ko e me'afaoaki kotoa pē, kuo pau ke ma'u, tali lelei mo faka'aonga'i lelei e me'afaoaki ko 'eni. 'I he taimi 'oku hilifaki ai 'e he kau ma'u lakanga fakataula'eiki honau nimá ki ho 'ulú pea fakama'u koe ko ha mēmipa 'o e Siasí, 'okú ke fanongo ki he'enua lea'aki, "Ma'u e Laumālie Mā'oni'oni.' Na'e 'ikai 'uhinga 'eni ia ne hoko tu'unga'a pē 'a e Laumālie Mā'oni'oni ko hao takaua ma'u pē. 'Oku fakatokanga mai 'a e folofolá 'e "ikai 'ahi'ahi ma'u ai pē [ia] mo e tangatá" (Sēnesi 6:3). 'I he taimi 'oku hilifakinima ai 'o fakama'u kitautolu ko ha mēmipá, 'oku foaki mai kiate kitautolu 'a e *totonu* ke ma'u e tākaua 'o e Laumālie Mā'oni'oni, ka ko ha totonu ia kuo pau ke hokohoko atu 'etau ngāue'í 'o fakafou 'i he'etau talangofuá mo 'etau mo'ui tāú."

'Eletā Joseph B. Wirthlin (1917–2008) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Me'a'ofa Tā'e-mafakamatala'i," *Liahona*, Mē 2003, 28.

Te tau lava hili 'o 'etau ma'u 'a e me'afuaki 'o e Laumalie Mā'oni'oni ke fai ha ngaahi me'a lahi ke fakaafe'i Hono ivi takiekina ki he'etau mo'ui.

Lotu.

Ako 'a e folofolá.

Ma'u 'a e sākalamēniti 'i he tu'unga taau.

NGAAHI TĀ FAKATĀTĀA NA'E FAI 'E CHRISTINA SMITH, EYE TUFT, CODY BELL, MO MATTHEW REIER.

Lotu 'i he temipalé.

Mamata 'i he ngaahi me'a fakamītia 'oku fakatupulaki, ngāue 'aki e ngaahi lea 'oku mā'á, mo ma'u e ngaahi fakakaukau mā'a.

Maté mo e Mo'uí

NGAAHI FAKAKAUKAU FAKAPAIONIA KI HE TOETU'Ú

The fononga ko ia 'a e kau fuofua ului 'o e Siasí ki he fakahihifo 'o e 'Iunaiteti Siteiti ke fakataha mo e Kāingalotú, ne nau fehanga hangai mo e maté ka na'e fakaiivia kinautolu 'e he'enau tui fo'ou ki he ongoongolelei kuo fakafoki maí. Ko ha ngaahi kongokonga 'eni mei he ngaahi fakamatala fakapaionia 'oku nau fakahaa 'i e 'amanaki lelei 'a e Kāingalotú ki he Toetu'ú, fakataha mo ha ngaahi akonaki fakanonga mei he kau 'uluaki Palesiteni 'e toko nima 'o e Siasí.

Ko ha fakamatala ki ha tamaí ko e mēmipa 'o e Siasí mei Sikenitīnēvia 'oku 'ikai 'ilo hono hingoá 'a ia na'e mate hono ki'i foha 'i he'ene fononga mei Niu 'Toke ki 'utā 'i he 1866:

["Na'e keli 'a e ki'i fa'itoká 'i ha tokoni 'a ha kaume'a pea tuku ki ai 'a e pekiá. 'I he mate 'a e ki'i valevalé mei he mahaki pipihí, na'e 'ikai ha kau fiekaungāmamahi, 'ikai ha ouau telio, 'ikai ha ngaahi matala 'i 'akau, 'ikai ha hiva fakalaumālie, 'ikai ke lau ha hisitōlia. Ka ki mu'a pea mavahe 'a e tamaí na'á ne fai ha lotu fakatapui nounou 'i he'ene lea fakafonua (faka-Tenima'aké) 'o peheni: . . .

"Tamaí Hēvani: Na'á ke foaki mai kiate au 'a e ki'i koloá ni—'a e ki'i tamasi'i 'ofeiná ni, ka ko 'eni kuó ke ui atu ia. 'Alo'ofa mu'a 'o tuku ke toka malu heni hono sinó kae 'oua kuo hoko 'a e pongipongi 'o e toetu'ú. Ke fai pē Ho finangaló. 'Ēmeni."

"Pea 'i he'ene tu'u hake mei he kelekelé, ko 'ene lea māvaé 'eni:

"'Nofu ā, si'oku 'ofa'anga ko Hani—ko 'eku ki'i tamasi'i talavou.' Pea 'i he 'ulu pounou mo e lotu mamahi, ne hoko lotu to'a atu 'i hono hala ki hono feitu'u nofo'anga fakataimí."¹

Palesiteni Siosefa Sāmīta (1805–44):

"Hono 'ikai fakafiemālie ki he kakai 'oku tangí 'i he taimi 'oku ui ai ke nau māvae mo honau husepānití, uaiifí, tamaí, fa'eé, fānaú pe kāinga 'ofeiná, ke nau 'ilo'i neongo 'oku tuku hifo 'a e sino fakamāmaní 'o 'auha, ka te nau toetu'u 'o nofo 'i he māfana ta'engatá 'i he nāunau ta'e fa'amaté, 'o 'ikai mamahi pe toe mate, ka te nau hoko ko e kau 'ea-hoko 'o e 'Otuá pea kaungá 'ea-hoko fakataha mo Sisū Kalaisi."²

Siosefa Uatesoni Tongi (1828–73), ‘ilamutu ‘o Pilikihami Tongi na’e fononga mei Ingilani ki he Tunaiteti Siteiti ‘i he 1853:

["Ko ha me’a fakamamahi ke sio ki hano tuku hifo si’a taha ki he lōngonoa ‘o e moanā ‘i he houa lingolingoa ‘o e poó mo ha ni’ihi ta’elata tokosi’i pē ‘oku ‘i ai. . . . Na’e ‘ikai si’ano kāinga he vaká pe ha taha pau ke si’i tēngihia ia tuku kehe pē ha kaungā tamaio’eiki. Ko e ngaahi ‘amanaki fakaloloma ‘eni e natula ‘o e tangatá kuo tōnoa ‘i ha momeniti pē. Na’e li’aki ‘e he talavou ni ‘a e me’a kotoa ke hiki ki Sai-one, pea na’e vela māfana hono lotó ‘i he loto vēkeveke ki he kaha’ú, ka na’e ‘ikai si’ane fakakaukau ‘e tuku hifo hono sino fakamatelié ki he peau hou. Neongo ia, na’e ‘ikai mate ‘o hangē ko kinautolu na’e ta’e ‘i ai ha ‘amanakí, he na’e fakamelino mo hono ‘Otuá, pea na’á ne ma’u ha fakamahino kakato ‘o ha toetu’u nāunau’ia ‘i he pongipongi ‘o e kau angatonú.”]³

*To’ohemá:
Palesiteni
Pilikihami ‘longi.
‘Olungá: Siosefa
Uatesoni ‘longi.*

Palesiteni Pilikihami Tongi (1801–77):

["He toki vanu mo ha ‘ata fakapo’uli mo’oni ia ‘oku tau ui ko e maté! Ke hiki atu mei he tu’unga mo’ui ko ‘eni ‘o e sino fakamatelié, ki ha tu’unga māngoa, me’a faikehe! Hono ‘ikai fakapo’uli ko e vanú ni! Hono ‘ikai fakamisiteli ko e halá, pea kuo pau ke tau fononga tokotaha aí. ‘Oku ou fie pehē kiate kimoutolu, ko hoku ngaahi kaume’a mo e kāinga, kapau ne tau lava ‘o mamata totonu ki he ngaahi me’á ‘i honau angá, pea hangē ko ia te tau mamata mo mahino kiate kitautolú, ko e ‘ata mo e vanu fakapo’uli ko ‘ení ‘oku mātu’aki faingofua pea te tau tafoki ‘o vakavakai takai ai mo fakakaukau, ‘i he taimi kuo tau ‘osi kolosi atu aí, ta ko e tu’unga lelei taha ‘eni ‘o ‘eku mo’uí kotoa, he kuó u mavahe mei ha tu’unga ‘o e mamahí, loto mamahí, tangí, ta’e fiemālié, mamahi ‘o e sinó, faingata’a’iá mo e ta’e-manongá ki ha tu’unga ‘o e mo’uí, ‘a ia te u lava ke ma’u ai ha mo’ui ki he tu’unga taupotu tahá kehe pē ke lava ‘o fakahoko ia ta’e ‘i ai ha sino.”]⁴

NGAAHI FAKATĀTĀ: TĪ: PILIKIHAMI TONGI; TĀ: ‘O SIOSEFA UATESONI TONGI; TĪ HE ANGALELEI ‘A E LAPELI HISTIŌIA ‘O E SIASI; TĀ ‘O TENI SŌNASI © IRI; SIONE TELĀ, TĀ ‘E A. WESTWOOD, TĪ HE ANGALELEI ‘A E MUSIUME HISTIŌIA ‘O E SIASI

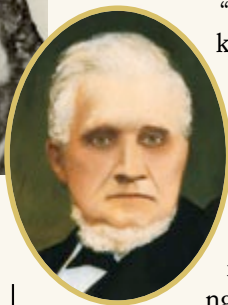

Teni Sōnasi (1811–62), ko ha taha ului Uēlesi, na'e folau fakataha mo Mīsisi Uiliami mo ha kau mēmipa kehe 'o e Siasí ki he 'Iunaiteti Siteití 'i he 1849:

“Mīsisi Uiliami, 'o 'Inisiponi (Ynysybont) ofi ki Telekaloni [Uēlesí], 'oku hoholo vave pea ko e ngaahi faka'ilongá, he 'ikai mo'ui fuoloa. . . . Na'á ne pehē ko e fakalāngilangi lahi taha kuó ne ma'ú ko 'ene lava 'o hoko ko ha mēmipa 'o e siasi mo'oni 'o e 'Alo 'o e 'Otuá, pea 'oku 'ikai ha ilifia 'i hono lotó fekau'aki mo e mo'ui 'e tahá pea kuo fakamo'oni 'i 'e he'ene tui fakalotú he taimí ni 'a hono mālohí 'o laka ange 'i ha toe taimi. . . . Na'á ne fale'i fakamātoato 'ene fānau tangatá ke nau hoko atu 'i he faivelenga 'o a'u ki he maté kae lava ke nau ma'ua ha toetu'u lelei ange mo ia. . . . Na'e hoko lelei atu pē 'i he poó, pea 'i he 'osi e miniti 'e 15 mei he

*To'omata'ú:
Palesiteni
Sione Teila.
'Olungá: Teni
Sōnasi.*

fā 'o e pongipongi hono hokó, ne mavahe fiemālie si'ono laumālié, kae malimali pē si'ono fofongá.”⁵

President John Taylor (1808–87): Palesiteni Sione Teila (1808–87):

“Hono 'ikai fakafiemālie kiate kinautolu kuo pau ke nau tengihia ha mālōlō si'anau ngaahi maheni, ke nau 'ilo te nau toe feohi pē! Hono 'ikai fakalotolahi kiate kinautolu kotoa 'oku mo'ui fakatatau mo e ngaahi tefito 'i mo'oni kuo fakahā mai 'e he mo'oní pea mahalo 'o tautau-tefito kiate kinautolu ne mo'ui a'ua'ú, ne nau faingata'a'ia mo kātaki 'o a'u ki he ngata'angá, ke nau 'ilo he 'ikai fuoloa kuo tau toe tu'u hake mei he ngaahi fonualotó, pea ha'u ko ha ngaahi laumālie mo'ui ta'efa'amate, ke toe feohi mo hotau ngaahi kaume'a ne sivi'i mo falala'ia'í, 'o 'ikai toe uesia 'e he ngaahi nunu'a 'o e maté, pea mo faka'osi 'a e ngāue ne tuku mai 'e he Tamaí ke tau fakahokó!”⁶

'Anitelū Seniseni (1850–1941), ko e taha hikifonua mei Tenima'ake na'e fononga fakataha mo e kau fononga saliotē 'a 'Anitelū H. Sikotī mei Nepulasikā, USA, ki 'Iutā 'i he 1866:

“Ko e taimi ne mau sionu ai ki hono tuku hifo honau [homau kaungā fonongā] sino fakaemāmanī ki he kelekelé, 'i he ma'oma'onganoā, ne mau tangi kotoa, pe ongo'i fie tēngihia; he na'e fakamamahi mo mātu'aki ongo 'a e fakakaukau ki hono tanu ha ngaahi 'ofa'anga 'i he founga ko 'enī, 'i he taimi kuo pau ke hoko atu fakavavevave 'a e ngaahi kaungāme'ā mo e kāingā, ta'e 'i ai ha 'amanaki ke nau toe 'a'ahi mai ki he feitu'u mālōlō'anga ko 'eni 'o honau sinó. . . . Ka 'e 'ilo honau ngaahi fa'itokā 'i he taimi 'e ifi ai 'e Kepaleli 'ene talupité 'i he pongipongi 'o e 'uluaki toetu'ú. Kuo tuku hifo 'e kinautolu ko 'eni 'oku mavahe atū honau sinó 'i he'enu laka atu ki Saioné. Kuo ui atu 'e he 'Eikí kinautolu ki 'api 'oku te'eki ke nau a'u ki he feitu'u 'oku nau fononga ki aí; kuo 'ikai fakangofua ke nau mamata ki Saione 'i he kakanó; ka te

To'ohemá:
Palesiteni Uilifooti Utalafi.
'Olungá: 'Antelū Seniseni.

nau ma'u 'a e nāunau mo e fiefia 'i he 'osi 'a e mo'ui ní; na'a nau mate 'i he lolotonga 'o 'enu faifeinga ke talangofua ki he 'Otuá mo tauhi 'ene ngaahi fekaú, pea monū'ia ā ka ko kinautolu 'oku mate 'i he ['Eikí].”⁷

Palesiteni Uilifooti Utalafi (1807–98):

“Ka ne ta'e'oua 'a e ongoongolelei 'o Kala-isí, 'e hoko 'a e fakamāvae'i 'e he maté ko e taha 'o e ngaahi me'a fakamamahi taha te tau ala fakakaukau atu ki ai; ka 'i he'e-tau ma'u 'a e ongoongolelei mo 'ilo 'a e tefito'i mo'oni 'o e toetu'ú, 'oku mole atu leva ha kongā lahi 'o e mamahí, tangí pea mo e faingata'a'ia 'i he maté. . . . 'Oku hoko mai 'a e toetu'u 'a e maté ki he 'ata-mai maama 'o e tangatá, 'o 'i ai leva ha fakava'e pau ke falala ki ai hono laumalié. Ko e me'a ia 'oku tui ki ai 'a e Kāingalotu 'o e Siasí [he 'aho ní]. 'Oku mahino kiate kitautolu 'oku 'ikai ke tau ta'e 'ilo fekau'aki mo e me'ā ní; kuo 'osi fakahā mai ia 'e he 'Otuá kiate kitautolu pea 'oku mahino kiate kitautolu 'a e tefito'i mo'oni 'o e toetu'u 'a e maté, pea 'oku faka'iloa mai kiate kitautolu 'e he ongoongolelei 'a e mo'ui ta'e-fa'a-maté.”⁸

Koe'uhí ke laungofua, ne fakatomotonu ai ha ngaahi sipela, faka'ilonga lea, mo e fakamata'i-tohi lahi.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Robert Aveson, “Leaves from the Journal of a Boy Emigrant,” *Deseret News*, Mar. 12, 1921, 4:7; ma'u 'i he [lds.org/churchhistory/library/pioneercompanysearch](https://www.lds.org/churchhistory/library/pioneercompanysearch).

2. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 61.
3. Joseph W. Young, *Journal*, Mar. 6, 1853, Laipeli Hisitōlia 'o e Siasí, Sōleki Siti, 'Iutā; ma'u he 'initaneti 'i he

*Uliami Tulaiva (William Driver) (1837–1920), taha pai-
onia na'e folau mei 'Ingilani ki Niu 'Ioke,
USA, 'i he 1866:*

["Na'e puke lahi 'a Uili, 'a si'eku tama
'ofa'angá, he poó kotoa 'o a'u ki he 7:30
pongipongí, ko e taimi ia ne tukuange
ai mei hono faingata'a'ia. 'Ofa ke tāpu-
aki'i 'e he 'Otuá si'ono laumālié. Ne si'i
faingata'a'ia lahi mo'oni. Na'e hoko 'ene
maté tu'unga 'i he ta'ofi 'a e saliothe 'a Misa
Poulutaá 'i he Mo'unga Seni 'Ení, 'i Uanisi-
uefi, Sūlei, 'i 'Ingilani. Hono 'ikai lahi 'eku
tēngihia e me'a fakamamahi lahí ni. 'Eiki,
tokoní'i mu'a au 'i ho mālohí ke u fuesia ia 'o hangē na'e
mei ho to'ukupú mo ne fakalotoa au ke u tauhi faivelenga

**To'omata'ú:
Palesiteni
Lōlenisou Sinou.
'Olungá: Uiliami
Tulaiva.**

ki he 'Afoná 'o faka'e'i'eiki ange, pea fakatauange ke u
mo'ui ke teuteu ke fe'iloaki mo ia 'i ha maama fiefia mo
lelei ange mo si'ono tuofefine ko 'Ilisapeti Meleané, pea
'ofa ke u 'i ai 'i he toetu'ú ke fe'iloaki mo
kinaua."]⁹

Palesiteni Lolenisou Sinou (1814–1901)

"[I he mo'ui ka hokó, 'e fakanāu-
nau'ia 'i ai hotau sinó pea 'ata'atā ia
mei he mahakí mo e maté. 'Oku 'ikai
ha me'a 'e toe faka'ofa'ofa ange ka ko
ha taha 'oku 'i he tu'unga toetu'u mo
nāunau'ia. 'Oku 'ikai ha me'a 'e hoihoi-
fua ange ka ko e a'usia e tu'unga ko 'ení
pea tau feohi fakataha ai mo hotau uaiifí, mo
'etau fānau mo e kaungāme'á]."¹⁰ ■

mormonmigration.lib.byu.edu.

4. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Pilikihami 'Iongi (1997), 283.

5. "Ko ha tohi meia Kapiteni D. Jones ki he 'Étita 'o e Udgorn Seion," 'i he Ronald D. Dennis, *The Call of Zion: The Story of the First Welsh Mormon Emigration, volume 2* (1987), 164–65; ma'u 'i he mormonmigration.lib.byu.edu.

6. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Sione Teila (2001), 60-61.

7. Tohinoa 'a Andrew Jenson, 'Aokosi 20, 1866, 'i he *Journal History of The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints*, 'Okatopa 8, 1866, Laipeli Hisitōlia 'a e Siasi, Sōleki Siti, Tutā, 6; na'u 'i he lds.org/churchhistory/library/pioneercompanysearch.

8. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Uilifooti Utalafi (2004), 90-91.

9. Frank Driver Reeve, ed., *London to Salt Lake City in 1866: The Diary of William Driver* (1942), 42; ma'u 'i he mormonmigration.lib.byu.edu.

10. Lorenzo Snow, 'i he Conference Report, 'Okatopa 1901, 60, 62.

**Fai 'e 'Eletā
Russell M. Nelson**
'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

Ko e Misiona mo e Ngāue Fakafaifekau 'a **SĪSŪ KALAIŚÍ**

*Ko e fakamo'oni lelei taha 'o 'etau 'ofa kia
Sīsū 'a 'etau fa'ifa'itaki kiate Iá.*

Ihe'eku hoko ko e taha 'o e “kau fakamo'oni makehe ki he huafa 'o Kalaisí 'i he māmaní kotoá” (T&F 107:23), 'oku ou tui 'oku ou tokoni lelei taha kapau te u ako'i mo fakamo'oni kiate Ia. 'Uluakí, mahalo te u fai 'a e ngaahi fehu'i tatau pē na'á Ne fai ki he kau Fālesí: “Ko e hā homou loto ki he Kalaisí? ko e foha ia 'o hai?” (Mātiu 22:42.)

'Oku fa'a ha'u ki he'eku fakakaukāú 'a e ongo fehu'i ni 'i he'eku talanoa mo e kau taki 'o e ngaahi pule'angá pea mo e kau taki 'o ha ngaahi tui fakalotu kehekehe. 'Oku pehē 'e ha ni'ihí ko “Sīsū na'e hoko ko ha faiako ma'ongo'onga.” 'Oku pehē 'e he ni'ihí, “Ko ha palōfita.” 'Oku 'i ai mo ha ni'ihí 'oku hala 'atā ke nau 'ilo Ia. 'Oku 'ikai totonu ke tau ofo ai. He ko hono mo'oní, 'oku si'i ha kakai 'oku nau ma'u 'a e ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelei kuo fakafoki mai ko ia 'oku tau ma'ú. Ko e kā-ingalotu 'o e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní ko ha ki'i toko si'i pē ia 'o kinautolu 'oku lau ko e kau Kalisitiané.

Na'e tomu'a mamata 'a Nifai 'i he ngaahi senituli kuo hilí ki hotau tūkunga 'i he 'aho ní:

“Pea na'e hoko 'o pehē na'á ku mamata ki he siasi 'o e Lami 'a e 'Otuá, pea na'e tokosi'i . . . ; ka neongo ia, na'á ku vakai na'e 'i he funga kotoa 'o e māmaní 'a e siasi 'o e Lamí, 'a ia ko e kau mā'oni'oni 'a e 'Otuá, 'a ia na'a nau 'i he funga 'o e māmaní foki; pea na'e si'i 'a 'enua pule 'i he funga 'o e māmaní. . . .

“Pea na'e hoko 'o pehē, ko au, Nifai, na'á ku vakai ki he mālohi 'o e Lami 'a e 'Otuá, pea na'e tō ia ki he kau mā'oni'oni 'o e siasi 'o e Lamí, pea ki he kakai 'o e fuakava 'o e 'Eikí, 'a ia kuo fakamovetevete ki he funga kotoa 'o e māmaní; pea na'e fakamahafu 'a kinautolu 'aki 'a e mā'oni'oni pea mo e mālohi 'o e 'Otuá 'i he fu'u nāunau lahi” (1 Nifai 14:12, 14).

'Oku ma'u 'a e mā'oni'oni, mālohi, mo e nāunau'ia ko iá—'a e kotoa hotau ngaahi tāpuaki lahi—mei he'etau 'ilo, talangofua, hounga'ia mo 'ofa ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí.

Na'e fakahoko 'e he Fakamo'u'i ha tau-
mu'a kāfakafa 'e ua 'i he lolotonga 'ene
nofo taimi nounou 'i he matelié. Ko e taha
ko 'Ene "ngāuē mo [Hono] nāunaú—ke
fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'amate mo e
mo'ui ta'engata 'a e tangatá" (Mōsese 1:39).
Ko e tahá na'á Ne fakahā pē: "He kuó u
tuku kiate kimoutolu 'a e fakatātā, koe'uhí
ke mou fai 'o tatau mo ia kuó u fai kiate
kimoutolú" (Sione 13:15).

'Oku tau 'ilo'i 'Ene 'uluaki tau mu'a ko e
Fakalelei. Ko Hono misiona kāfakafa 'eni 'i
he mo'ui fakamatelié. Na'e 'oange 'e he 'Eiki
kuo toetu'ú e fakamatala ki Hono misioná ki
he kakai 'o 'Amelika he kuonga mu'a:

"Kuó u ha'u ki māmani ke fai 'a e fina-
ngalo 'o 'eku Tamaí, koe'uhí na'e fekau'i au
'e he'eku Tamaí.

"Pea na'e fekau'i au 'e he'eku Tamaí koe-
'uhí ke hiki hake au ki he kolosí; pea hili
hono hiki hake au ki he kolosí, ke u tohoaki'i
'a e kakai fulipē kiate au" (3 Nifai 27:13–14).

'I he hoko atu 'o 'Ene malangá, na'á Ne
fakahā ai 'Ene tau mu'a hono uá—ke hoko
ko hotau fa'ifa'itaki'anga: "Oku mou 'ilo'i
'a e ngaahi me'a [oku totonu] ke mou
fai . . . ; he ko e me'a kuo mou mamata kuó
u faí, ke mou fai foki ia" (3 Nifai 27:21).

Kuó u fakamahino ko 'Ene 'uluaki tau mu'a
ko Hono *misioná ia*. 'Oku ou fie ui 'Ene
tau mu'a hono uá ko 'Ene *ngāue fakalotú ia*.
Tau fakamanatu mu'a e ongo kongá 'o 'Ene
mo'ui—Ko Hono misioná mo 'Ene ngāue
fakalotú.

Ko e Misiona 'o Sīsū Kalaisí— ko e Fakalelei

Ko Hono misioná 'a e Fakalelei. Na'e
'A'ana tokotaha pē 'a e misiona ko iá. Na'e
'alo'i ia 'i ha fa'ē fakamatelie mo ha Tamaí
ta'e-fa'amate, ko Ia tokotaha pē ne lava ke
tuku hifo 'i he loto fiemālie 'Ene mo'ui pea
toe to'o hake ia (vakai, Sione 10:14–18).
Ko e ngaahi ola nāunau'ia 'o 'Ene Faka-
lelei na'e ta'e fakangatangata mo ta'engata.
Na'á Ne to'o 'a e huhu 'o e maté mo 'ai
ke fakataimi pē 'a e mamahi 'o e fa'itoká
(vakai, 1 Kolinitō 15:54–55). Na'e 'osi 'ilo'i
pē Hono fatongia ki he Fakalelei ki mu'a

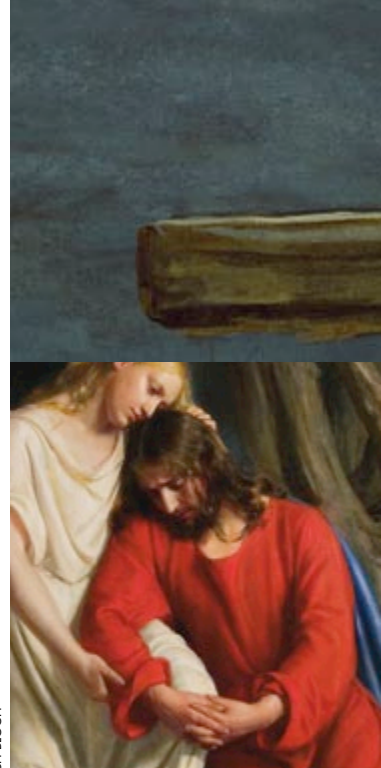
'i he Fakatupu 'o e māmaní mo e Hingá.
Na'e 'ikai ngata pē 'i he'ene teu 'omai 'a
e toetu'ú mo e mo'ui ta'e-fa'amaté ki he
fa'ahinga kotoa 'o e tangatá, ka na'e toe
taumu'a foki ia ke lava ke fakamolemole'i
kitautolu mei he'etau ngaahi angahalá—
'i he ngaahi tu'unga na'á Ne 'osi fokotu'ú.
Ne fakaava ai 'e He'ene Fakalelei 'a e hala
te tau lava ai 'o taha mo Ia pea mo hotau
ngaahi fāmilí 'o ta'engatá. 'Oku tau lau
'a e tu'unga ko 'eni ko e mo'ui ta'engatá—
ko e me'a'ofa ma'ongo'onga taha 'a e
'Otuá ki he tangatá (vakai, T&F 14:7).

Na'e 'ikai ha taha te ne lava ke fakahoko
'a e Fakalelei. Na'e 'ikai ha taha, na'a mo e
koloa'ia mo e mālohi lahi tahá, te ne lava
'o fakahaofi ha fo'i laumālie—na'a mo 'ene
mo'ui 'a'aná (vakai, Mātiu 19:24–26). Pea
he 'ikai ha toe taha fakafo'ituitui 'e fie ma'u
pe fakangofua ke lilingi hono totó ma'á e
fakamo'ui ta'engata 'a ha toe tangata.
Na'e fakahoko ia 'e Sīsū "o liunga taha
pē" (Hepelū 10:10).

Neongo na'e fakahoko 'a e Fakalelei lolo-
tonga 'o e kuonga 'o e Fuakava Fo'ou, ka
na'e fa'a kikite'i 'e he ngaahi me'a na'e hoko
'i he Fuakava Motu'á hono mahu'ingá. Na'e
fekau 'a 'Ātama mo 'Ivi ke 'ohake ha ngaahi
feilaulau ko e "tatau 'eni 'o e feilaulau 'o e
'Alo pē Taha na'e Fakatupu 'o e Tamaí"
(Mōsese 5:7). 'O fēfē? 'Aki e lilingi 'o e totó.
Na'a na fakamo'oni'i mei he me'a ne na a'u-
siá 'a e potufofolola "ko e mo'ui 'a e kakanó
ko e totó" (Levitiko 17:11).

'Oku 'ilo 'e he kau toketaá ko e taimi 'oku
'ikai toe tafe ai e totó ki ha 'ōkani e sinó, 'oku
kamata leva e palopalemá Kapau 'e faingata'a
e tafe 'a e totó ki he va'é, 'e lava ke palangia.
Ka tu'u 'ene tafe ki he 'utó, 'e ala hoko ha
pā-kālava. Ka 'ikai tafe lelei 'a e totó 'i he
kālavá, 'e ala hoko ha mahaki mafu. Kapau
he 'ikai mapule'i 'a e fānoa 'a e totó, 'e hoko
'a e mate.

Na'e 'ilo 'e 'Ātama, 'Ivi, pea mo e ngaahi
to'utangata ne muiaki mai áí, ko e taimi pē
'oku nau lilingi ai e toto mei ha monumanu,
na'e fakangata 'a 'ene mo'ui. Ko 'enau ouau
feilaulau, na'e 'ikai tali ha fa'ahinga monu-
manu *noa pē*. Na'e pau ko e veloaki ia 'o e

FEFINE, VAKAI KI HO'O TAMÁ (STABAT MATER), TĀ. 'E JAMES TISSOT. © BROOKLYN MUSEUM, PULUKIINI, NIU 'IOKE, TĀ SĪSĪTĪ. TO'O MEI HE 'I HE NGOU'E KO KETISEMANĪ, TĀ. 'E CARL HEINRICH BLOCH

Na'e 'ikai
kamata
hono
lilingi 'e he
Fakamo'ui Hono
ta'ata'á ma'á e
fa'ahinga kotoa
'o e tangatá 'i he
kolosí, 'a ē na'e
fakakakato ai
'a e mamahi
'o e Fakalelei, ka
'i he Ngoue ko
Ketisemaní.

tākangá pea mo ta'e 'i ai hano mele (vakai, hangē ko 'ení, 'Ekesōtosi 12:5). Na'e toe fakataipe foki 'e he ngaahi fie ma'u ko 'ení 'a e teu feilaulau 'i 'o e Lami ta'e 'i ai ha mele 'a e 'Otuá.

Na'e fai kia 'Ātama mo 'Ivi ha fekau: "Ko ia, ke ke fai 'a e me'a kotoa pē 'okú ke faí 'i he huafa 'o e 'Aló, pea ke ke fakatomala, pea ui ki he 'Otuá 'i he huafa 'o e 'Aló 'o fai atu ma'u ai pē" (Mōsese 5:8). Mei he 'aho ko iá 'o a'u ki he vahevahengamālie 'o taimí, mo e hoko 'a e feilaulau 'aki e monumanú ko ha fakataipe mo ha 'ata 'o e Fakalelei 'a e 'Alo 'o e 'Otuá.

Ko e taimi na'e fakahoko ai 'a e Fakalelei, na'e fakakakato 'e he feilaulau ma'ongo'onga mo faka'osi ko iá 'a e fono 'a Mōsesé (vakai, 'Alamā 34:13–14) pea fakangata ai 'a e feilaulau 'aki 'a e monumanú, 'a ia na'á ne ako'i ko e "[na'e] mo'ui 'a e kakanó ko e totó" (Levitiko 17:11). Na'e fakamatala 'a Sīsū 'a e founa hono folo hifo e ngaahi 'elemēniti 'o e feilaulau fakakuonga mu'á 'e he Fakalelei mo fakamanatua 'i he fakataipe 'e he sākalamēniti. Toe fakatokanga 'i 'a e ngaahi fakamatala ki he mo'uí, kakanó, pea mo e totó:

"Pea lea'a Sīsū kiate kinautolu, Ko e mo'oni, ko e mo'oni, 'oku ou tala kiate kimoutolu, Kapau 'e 'ikai te mou kai 'a e sino 'o e Foha 'o e tangatá, mo inu hono totó, 'oku 'ikai ha mo'ui 'iate kimoutolu.

"Ko ia 'oku ne kai hoku sinó, mo inu hoku totó, 'oku 'iate ia 'a e mo'ui ta'engatá; pea te u fokotu'u ia 'i he 'aho fakamuí" (Sione 6:53–54).

Tu'unga 'i he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisi, 'e huhu 'i 'a e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá—'a kinautolu kotoa pē 'e loto ki ai. Na'e 'ikai kamata lilingi 'e he Fakamo'uí Hono ta'a-ta'á ma'á e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá 'i he funga kolosí ka 'i he Ngoue ko Ketisemaní. Na'á Ne to'o kiate Ia 'a e mamafa 'o e ngaahi angahala 'a kinautolu kotoa pē 'e mo'uí. Na'e tauta'a ko e ta'ata'a 'i he ava kotoa Hono kilí, 'i he mafatukituki 'o 'Ene kavengá (vakai, T&F 19:18). Na'e fakakakato 'a e mamahi 'o e Fakalelei 'i he funga kolosi 'i Kalevalé.

Na'e fakamatala 'i 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá e mahu'inga 'o e Fakalelei. Na'á ne pehē, "Ko e ngaahi tefito 'i mo'oni mahu'inga 'o 'etau tui fakalotú, ko e fakamo'oni ko ia 'a e kau 'Aposetoló mo e kau Palōfitá 'o fekau'aki mo Sīsū Kalaisí, na'á Ne pekia, pea telio, pea toe tu'u 'i he 'aho hono tolú, 'o hā'ele hake ki he langí; pea ko hono toenga 'o e ngaahi me'a kehe kotoa pē fekau'aki mo 'etau tui fakalotú, ko ha ngaahi tānaki atu pē ia ki ai."¹

'I he mafai ko iá pea 'i he hounga'ia lahi, 'oku ou faiako ai mo fakamo'oni kiate Ia.

Ko e Ngāue Fakalotu 'a Sisū Kalaisi— ko e Fa'ifa'itaki'anga

Ko e taumu'a taukakapa hono ua 'a e 'eiki 'i he mo'ui fakamatelié ke Ne hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga kiate kitautolu. Na'e hoko 'Ene mo'ui fa'ifa'itaki'angá ko 'Ene ngāue 'i he māmaní Na'e kau heni 'a 'Ene ngaahi akonakí, ngaahi tala-fakatātaá, mo e ngaahi malangá. Na'á ne fālute 'a 'Ene ngaahi maná, 'alo'ofa ongongofuá, pea mo e kātaki'i fuo-
loa e fānau 'a e tangatá (vakai, 1 Nifai 19:9). 'Oku kātōi ai 'Ene faka'aonga 'i he loto 'ofa 'a e mafai 'o e lakanga fakataula'eiki. Na'e kau ai 'Ene ta'e-fiemālie 'i he mā'oni'oni 'i he taimi na'á Ne fakahalaki ai 'a e fai-angahalá (vakai, Loma 8:3) pea mo e taimi na'a Ne fulihi ai 'a e ngaahi tēpile 'a e kau fakafetongi pa'angá (vakai, Mātiu 21:12). Na'e kau foki ai 'a 'Ene ngaahi loto mamahí. Na'e manuki'i Ia, kau'imaea'i, pea mo li'aki 'e Hono kakai (vakai, Mōsaia 15:5)—pea a'u 'o lavaki'i 'e ha ākongā 'e taha pea faka'ikai'i 'e ha taha (vakai, Sione 18:2–3, 25–27).

Neongo e fakaaofo 'o 'Ene ngaahi ngāue, na'e 'ikai pea 'oku 'ikai pē ke makehe kiate Ia. 'Oku 'ikai ha fakangatangata ia 'i he tokolahi e kakai te nau ala muimui he sīpinga 'a Sisū. 'Oku 'i ai ha ngaahi ngāue tatau kuo fakahoko 'e He'ene kau palōfitá mo e kau 'Aposetolō pea mo ha ni'ihī 'i He'ene kau tamaio'eiki kuo fakamafai'i. Kuo kātēkina 'e ha tokolahi 'a e fakatangá koe'uhī ko Ia (vakai, Mātiu 5:10; 3 Nifai 12:10). 'Oku mou mea'i 'i hotau kuongá, ha hou'eiki tangata mo fafine kuo nau feinga fakamātoato—'o a'u pē ki ha fekuki mo ha faingata'a lahi—ke fa'ifa'itaki e sīpinga 'a e 'Eiki.

Ko e me'a ia na'e tonu pē ke pehē. Ko 'Ene 'amanaki ia kiate kitautolú. Na'e kole mai e 'Eiki kiate kitautolu ke tau muimui 'i He'ene sīpingá. 'Oku mahino 'aupito 'Ene kolé:

- “Ko e hā 'a e anga 'oku taau mo kimoutolú? . . . Ke mou hangē pē ko aú” (3 Nifai 27:27; vakai foki, 3 Nifai 12:48).
- “Muimui 'iate au, pea te u ngaohi 'a kimoutolu ko e toutai tangata” (Mātiu 4:19).

- “Kuó u tuku kiate kimoutolu 'a e fakatātā, koe'uhī ke mou fai 'o tatau mo ia kuó u fai kiate kimoutolú” (Sione 13:15; vakai foki, Sione 14:6).

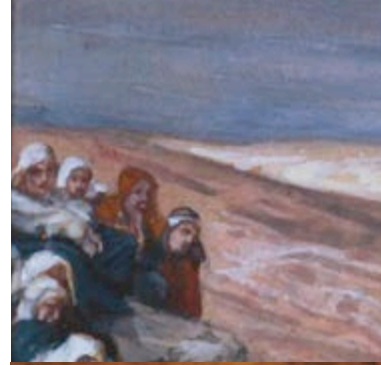
Na'e 'ikai ke tohi e ngaahi potufolofola ko 'enī ia mo ha ngaahi toe potufolofola tatau mo ia ko ha ngaahi fokotu'u. Ko ha ngaahi fono fakalangi kinautolu! Kuo pau ke tau muimui 'i He'ene sīpingá!

Mahalo 'e lava ke tau fakakaukau'i ha tafa'aki 'e nima 'o 'Ene mo'uí te tau lava ke fa'ifa'itaki, ke fakafaingofua 'i 'aki 'etau fie muimui kiate Iá.

'Ofá

Kapau te u 'eke atu pe ko e fē 'i he ngaahi 'ulungaanga 'o 'Ene mo'uí te ke 'uluaki talamái, 'oku ou tui te ke talamai ko 'Ene 'ulungaanga 'ofá. 'E kau ai 'a 'Ene anga'ofá, angaleléi, 'ofa faka-Kalaisi, li'oa, fa'a fakamolemólé, 'alo'ofá, fakamaau totonú, pea toe lahi ange. Na'e 'ofa 'a Sisū 'i He'ene Tamaí mo 'Ene fa'eé (vakai, Sione 19:25–27). Na'e 'ofa 'i Hono fāmili mo e Kau Mā'oni'oni (vakai, Sione 13:1; 2 Tesalonaika 2:16). Na'e 'ofa ki he taha angahalá kae 'ikai faka'atā 'a e faiangahalá (vakai, Mātiu 9:2; T&F 24:2). Pea na'á Ne ako'i 'a e founa te tau lava ai 'o fakahaa'i 'etau 'ofa kiate Iá. Na'á ne folofola, “Kapau 'oku mou 'ofa kiate au, fai 'eku ngaahi fekaú” (Sione 14:15). Pea, koe'uhī ke fakamahino 'i ko 'ene 'ofá na'e 'ikai faitu'unga'a, na'á Ne toe pehē, “Kapau te mou fai 'eku ngaahi fekaú, te mou nofo 'i he'eku 'ofá; 'o hangē ko 'eku fai 'a e ngaahi fekau 'a 'eku Tamaí, peá u nofo 'i He'ene 'ofá” (Sione 15:10; vakai foki, T&F 95:12; 124:87).

Ko ha fakafōtunga 'e taha 'o e 'ofa hotau Fakamo'uí ko 'Ene ngāue tokoní. Na'e tokoni ki He'ene Tamaí, pea na'e tokoni ki he kakai na'e nofo mo ngāue fakataha mo kinautolú. 'I he ongo me'á ni fakatou'osi kuo pau ke tau muimui He'ene sīpingá. Kuo pau ke tau tauhi ki he 'Otuá, “ke 'alu 'i hono ngaahi hala kotoa pē pea ke 'ofa kiate ia” (Teutalōnome 10:12; vakai foki, 11:13; Siosuia 22:5; T&F 20:31; 59:5). Pea kuo pau ke tau 'ofa 'i hotau kaungá'apí 'aki ha'atau tokoni kiate kinautolu (vakai, Kalētia 5:13; Mōsaia 4:15–16).

Ko e tō'onga
'okū ne
faka-
faikehekehe 'i 'a
e akonaki 'a e
Fakamo'uí mei he
toenga kotoa 'o e
kau faiakó, he na'á
Ne ako 'i 'a e ngaahi
mo'oni 'oku mahu-
'inga ta'engatá. Ko
Ia tokotaha pē na'á
Ne lava ke fakahā
'a hotau taumu'a 'i
he mo'uí.

Tau kamata 'i hotau ngaahi fāmilí. Ko e 'ofa lahi ko ia 'okú ne ha'i 'a e mātu'á ki he'enu fānau 'oku fakatupu ia 'e he tokoni 'oku nau fai kiate kinautolu 'i he vaha'ataimi 'o 'enu fakafalala kakato angé. 'I he konga kimui 'o e mo'uí 'e lava 'a e fānau ke ma'u 'a e faingamālie ke fetongi 'a e 'ofa ko iá 'i he taimi te nau tokoni'i ai si'enu mātu'a kuo toulekeleká.

Ngaahi ouaú

Ko ha tafa'aki 'e taha 'o e mo'ui fa'ifa'itaki'anga 'a e Fakamo'uí ko 'Ene fakamamafa'i 'a e ngaahi ouau topu-tapú. Na'á Ne fakatāta'i lolotonga 'Ene ngāue fakalotu 'i he matelié 'a e mahu'inga 'o e ngaahi ouau 'o e fakamo'uí. Na'e papitaiso Ia 'e Sione 'i he Vaitafe Soataní. Na'a mo Sione na'á ne fehu'i, "Ko e hā hono 'uhingá?"

Na'e fakamatala'i ange 'e Sisū, "He 'oku taau mo *ki-tautolu* ke fai ki he mā'oni'oni kotoa pē" (Mātiu 3:15; ko e tānaki atu hono fakamamafa'i). Na'e 'ikai ngata pē 'i he mahu'inga 'o e ouaú, ka na'e toe mahu'inga foki mo e sippinga na'e tā 'e Sisū pea mo Sioné.

Na'e kamata'i 'e he 'Eikí kimui ange ai 'a e ouau 'o e sākalamēnití. Na'á Ne fakamatala'i 'a e fakataipe 'o e sākalamēnití pea mo 'oatu 'a e fakataipe topu-tapú ki He'ene kau ākongá (vakai, Mātiu 26:26–28; Ma'ake 14:22–24; Luke 24:30).

Na'e fai foki he'etau Tamai Hēvaní ha fakahinohino fekau'aki mo e ngaahi ouaú. Na'á Ne folofola: "[Kuo] pau ke toe fanau'i 'a kimoutolu ki he pule'anga 'o e langí, 'i he vai, pea mo e Laumālié, pea fakama'a 'a kimoutolu 'i he totó, 'a ia ko e ta'ata'a 'o Hoku 'Alo pē Taha Na'e Fakatupú; koe'uhí ke fakama'a 'a kimoutolu mei he angahala kotoa pē, pea fiefia 'i he ngaahi folofola 'o e mo'ui ta'engatá 'i he māmani ko 'ení, mo e mo'ui ta'engata 'i he maama ka hoko māí, 'io, 'a e nāunau ta'e-fa'amate" (Mōsese 6:59).

'I he lolotonga e ngāue fakalotu 'a e 'Eikí he hili 'Ene 'i māmani, na'e fakahā ai 'a e ngaahi ouau mā'olunga ange 'o e hākeaki'í (T&F 124:40–42). Kuó Ne faka'atá 'a e ngaahi ouaú ni 'i Hono ngaahi tempale mā'oni'oni. 'I hotau kuongá ni, 'oku fakahoko 'a e fufulú, paní, mo e 'eni-taumení ki he ni'ihi fakafo'ituitui 'oku 'osi mateuteu lelé (vakai, T&F 105:12, 18, 33; 110:9; 124:39). 'E lava ha taha fakafo'ituitui ke sila ki hano husepāniti pe uaifi 'i he tempalé, ki he'ene ngaahi kuí, pea ki hono hakó (vakai, T&F 132:19). Ko hotau 'Eikí ko ha 'Otua 'o e fono mo e maau (vakai, T&F 132:18). Ko 'Ene tokanga ki he ngaahi ouaú ko ha konga mālohi ia 'o 'Ene sippinga kiate kitautolú.

Lotú

Ko ha tafa'aki hono tolu 'o e sippinga e ngāue fakalotu 'a e 'Eikí ko e lotú. Na'e lotu 'a Sisū ki He'ene Tamai 'i he Langí mo toe ako'i foki kitautolu 'i he founga ke lotú. Kuo pau ke tau lotu ki he 'Otua ko e Tamai Ta'engatá 'i he

huafa Hono 'Alo ko Sisū Kalaisi, 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni (vakai, Mātiu 6:9–13; 3 Nifai 13:9–13; Liliu 'a Siosefa Sāmitā, Mātiu 6:9–15). 'Oku ou sai'ia 'i he Lotu Hūfia ma'ongo'onga na'e fai 'e he 'Eiki 'oku lekooti 'i he Sione, vahe 17. Na'e fefolofolai tau'atāina ai 'a e 'Aló mo 'Ene Tamaí koe'uhí ko 'Ene kau ākongā, 'a ia na'e 'ofa aí. Ko ha sippinga ia 'o e lotu lelei mo anga'ofá.

'Iló

Ko ha tafa'aki hono fā 'o e sippinga 'a e 'Eiki ko hono faka'aonga'i 'Ene 'ilo fakalangí. Hangē ko ia ne 'osi lave ki ai 'i mu'á, 'oku fakamo'oni ha kakai ta'e-Kalisitiane tokolahī ko Sisuú ko ha faiako ma'ongo'onga. Ko e mo'oni, na'á ne pehē. Ka ko e hā na'á ne fakafaikehekehe'i mo'oni 'a 'Ene akonakí? Ko ha faiako mataotao ia 'i he 'enisiniá, fiká, pe saienisi? 'I He'ene hoko ko e Tupu'anga 'o e māmani ko 'ení pea mo ha ngaahi māmani kehé (vakai, Mōsese 1:33), Na'e malava pē ke pehē. Pe, 'i He'ene hoko ko e Tupu'anga 'o e folofolá, na'á Ne mei lava pē ke ako'i lelei ha ngaahi ta'anga.

Ko e me'a na'á ne fakafaikehekehe'i 'Ene akonakí mei he kau faiako kehé kotoa, ko 'Ene ako'i 'a e ngaahi mo'oni 'oku mahu'inga ta'engatá. Ko Ia tokotaha pē na'á Ne lava ke fakahā 'a 'etau taumu'a 'i he mo'uí. Ko Ia tokotaha pē te tau lava ai 'o 'ilo 'etau mo'ui ki mu'a 'i he māmaní pea mo e tu'unga te tau lava ke a'usia hili 'a e mo'ui fakamatelié.

'I ha me'a 'e taha na'e folofola ange ai 'a e Faiako Mataotao ki He'ene kau fanongo fakaangá, 'oku 'i ai ha'anau kau fakamo'oni 'e toko tolu kiate Ia:

- Sione Papitaiso
- Ko e ngaahi ngāue na'e fakahoko 'e Sisuú.
- Ko e folofola 'a e 'Otuá ko e Tamaí Ta'engatá (vakai, Sione 5:33–37).

Na'á Ne foaki leva e fakamo'oni hono fā: “Kumi . . . 'i he ngaahi [folofolá]; koe'uhí 'oku mou 'amanaki ke ma'u ai 'a e mo'ui ta'engatá: pea ko ia ia 'oku fakamo'oni kiate aú” (Sione 5:39).

Mahalo 'e 'uluaki tu'u ngali fehālaaki e fo'i lea fakakaukau 'i he kupu'i lea ko iá. Ka 'oku mahu'inga ia ki he 'uhinga na'e feinga 'a Sisū ke fakahaá. Na'á Ne 'afio'i ko e tokolahi 'o 'Ene kau fanongó na'a nau fakakaukau mo'oni na'e 'i he folofolá 'a e mo'ui ta'engatá. Ka na'a nau hala. He 'ikai lava 'e he folofolá 'ata'atā pē 'o foaki 'a e mo'ui ta'engatá. Ko e mo'oni 'oku 'i ai e mālohi 'i he folofolá, ka 'oku ha'u 'a e mālohi ko iá ia meia Sisū Tonu pē. Ko ia 'a e Folofolá: *Fōtungá*. 'Oku 'iate Ia 'a e mālohi 'o e mo'ui ta'engatá, 'a ia “na'e 'i he kamata'angá 'a e Folofolá pea na'e 'i he 'Otuá 'a e Folofolá, pea ko e 'Otuá 'a e Folofolá” (Sione 1:1; vakai foki, 2 Nifai 31:20; 32:3).

Pea, koe'uhí ko e ta'e-'unua 'a Hono kau fakaangá, na'e valoki'i leva kinautolu 'e Sisū: “'Oku 'ikai te mou loto ke ha'u kiate au koe'uhi ke mou [ma'u e] mo'ui [ta'engatá]” (Sione 5:40).

Na'e mei lava pē 'e he 'Eiki ke Ne lōmekina kitautolu 'aki Hono poto kilukiluá, ka 'oku 'ikai ke Ne fai ia. 'Okú Ne faka'apa'apa'i 'etau tau'atāina ke filí. 'Okú Ne tuku ke tau ma'u 'a e fiefia 'o e 'ilo ha me'a fo'ou. 'Okú Ne poupou'i kitautolu ke fakatomala mei he'etau ngaahi angahalá. 'Okú Ne tuku ke tau a'usia 'a e tau'atāina ko ia 'oku ma'u mei he'etau loto fiemālie ke talangofua ki He'ene fono fakalangí. 'Io, 'oku hoko 'a e founa 'o 'Ene faka'aonga'i 'Ene 'iló ko ha sippinga ma'ongo'onga kiate kitautolu.

Kātaki

Ko ha tafa'aki hono nima 'o e ngāue 'a e 'Eiki ko 'Ene tukupā ke kātaki ki he ngata'angá. Na'e 'ikai ke Ne teitei holomui mei he ngāue na'e tuku ki Aí. Neongo na'á Ne foua ha mamahi 'oku 'ikai ke tau fakakaukau ki ai, ka na'e 'ikai ko ha taha loto fo'i ia. Na'á Ne kātekina 'a e ngaahi faingata'a kāfakafá 'o a'u ki he ngata'angá 'o e ngāue na'e tuku ki Aí: ke fai ha totongi huhu'i ma'á e ngaahi angahala 'a e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá. Ko 'Ene ngaahi folofola faka'osi 'eni 'i He'ene tautau 'i he kolosí, “Ko hono ngatá ia” (Sione 19:30).

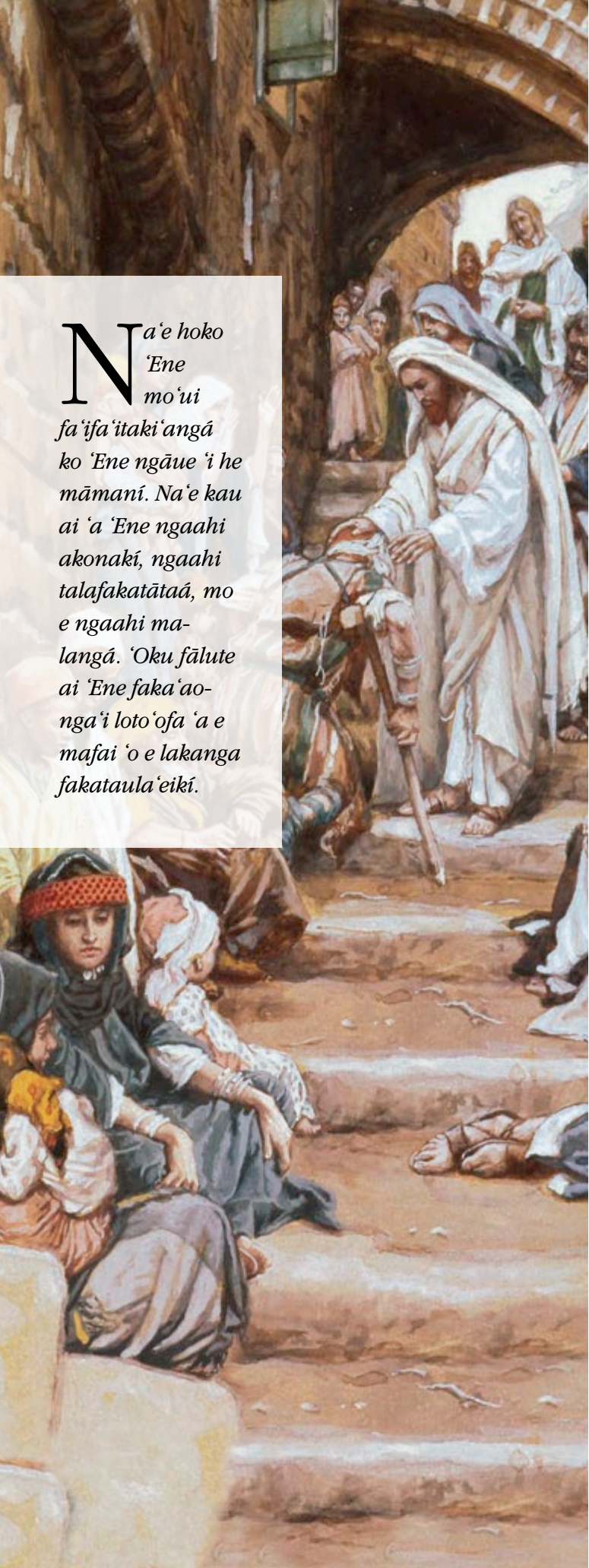
Ko Hono Faka'aonga'i ki He'etau Mo'ui

'E lava ke faka'aonga'i 'a e ngaahi tafa'aki ko 'eni 'e nima 'o 'Ene ngāue fakalotú 'i he'etau mo'uí. Ko e mo'oni ko e fakamo'oni lelei taha 'o 'etau 'ofa kia Sisuú 'a 'etau fa'ifa'itaki kiate Iá.

Ko e taimi 'oku tau kamata ai ke 'ilo'i pe ko hai 'a Sisū mo e me'a na'á Ne fai ma'atautolú, 'e lava leva 'o mahino kiate kitautolu, 'o a'u ki ha tu'unga, 'a e 'uhinga 'o e fekau 'uluaki mo ma'ongo'ongá: “Peá ke 'ofa ki he ['Eiki] ko ho 'Otuá 'aki ho lotó kotoa, pea mo ho lau-mālié kotoa, mo ho 'atamaí kotoa, mo ho mālohí kotoa” (Ma'ake 12:30). Ko hono fakalea 'e tahá, 'oku totonu ko e me'a kotoa pē 'oku tau fakakaukau'i mo fakahoko pea mo lea 'akí, ke fakatefito ia 'i he'etau 'ofa kiate Ia pea mo 'Ene Tamaí.

Fehu'i pē kiate koe, “'Oku 'i ai nai ha taha 'oku ou 'ofa ai 'o lahi ange 'i he 'Eiki?” Peá ke toki fakafehoanaki leva ho'o talí mo e ngaahi tu'unga ko 'eni kuo fokotu'u 'e he 'Eiki:

- “Ko ia ia 'oku 'ofa lahi hake ki he tamaí pe ko e fa'eé 'iate aú, 'oku 'ikai taau mo ia ke ne ma'u au.”
- “Ko ia 'oku 'ofa lahi hake ki hono fohá pe 'ofefiné 'iate aú, 'oku 'ikai taau mo ia ke ne ma'u au” (Mātiu 10:37).

Na'e hoko
'Ene
mo'ui
fa'ifa'itaki'angá
ko 'Ene ngāue 'i he
māmaní. Na'e kau
ai 'a 'Ene ngaahi
akonakí, ngaahi
talafakatātaá, mo
e ngaahi ma-
langá. 'Oku fālute
ai 'Ene faka'ao-
nga'i loto'ofa 'a e
mafai 'o e lakanga
fakataula'eikí.

Neongo hono lelei 'o e 'ofa ki he fāmílí mo e kaungā-me'á, ka 'oku toe loloto ange 'i he taimi 'oku fakama'u ai 'i he 'ofa kia Sīsū Kalaisi. 'Oku toe 'uhingamālie ange 'a e 'ofa fakaemātu'á ki he fānaú 'i he mo'uí ni pea mo e hili 'o e mo'ui ní koe'uhí ko Ia. Ko e ngaahi vā fetu'utaki 'ofa kotoa pē 'oku fakautuutu 'iate Ia. 'Oku 'omi 'e he 'ofa ki he'etau Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí 'a e maama, ue'i fakalaumālie, pea mo e faka'ai'ai ke tau 'ofa ki he kakai kehé 'i ha founga tāumama'o ange.

'Oku 'omi 'e he ngaahi ouaú ha tokanga ki he ngāue 'oku ta'engata hono mahu'ingá. 'Oku totonu ke fakakaukau'i 'e he mātu'á pe ko e fē 'a e ouau hoko 'oku fie ma'u 'e he fānaú takitaha. 'Oku totonu ke fakakaukau'i 'e he kau faiako faka'apí 'a e ouau hoko fe'unga 'oku fie ma'u 'i he fāmili takitaha 'oku nau tokanga'í.

'Oku fakamanatu mai 'e he sippinga lotu 'a e Fakamo'uí 'oku totonu ke hoko e lotu fakatāutahá, lotu fakafāmílí, mo e lotua 'o hotau ngaahi fatongia 'i he Siasi, ko e kongá 'o 'etau mo'uí. 'Oku 'omi 'e he 'ilo pea mo hono fakahoko e finangalo 'o e Tamai ha ivi fakalaumālie lahi pea mo ha lotofalala (vakai, T&F 121:45). 'oku tau fie ma'u ke 'i he tafa'aki 'o e 'Eikí.

'Oku hanga 'e he 'ilo "ki he ngaahi me'a 'o hangē ko honau anga mo'oní, pea ki he ngaahi me'a 'o hangē ko honau anga mo'oni 'e 'i a'" (Sēkope 4:13) 'o fakatau'atā-ina 'i kitautolu ke tau ngāue 'i 'a e ngaahi tefito 'i mo'oni mo e tokāteline mo'oní. 'E hanga 'e he 'ilo ko iá 'o hiki hake 'a e tu'unga hotau 'ulungāngá. Ko e ngaahi ngāue 'oku fai koe'uhí ko e u'á mo e ongo 'o e lotó 'e ikuna 'i ia 'e he ngaahi ngāue 'oku fakafōtunga 'e he 'uhingá pea mo e totonú.

'Oku 'uhinga 'a e tukupā ke kātaki ki he ngata'angá he 'ikai ke tau kole ke tukuange kitautolu mei ha ui ke tau ngāue. 'Oku 'uhinga ia te tau vilitaki atu 'i he tulifua ki ha taumu'a 'oku mahu'inga. 'Oku 'uhinga ia he 'ikai ke tau teitei tukuange ha taha 'oku tau 'ofa ai ka kuo hē atu. Pea 'oku 'uhinga ia te tau fakamahu'inga 'i ma'u pē hotau ngaahi fetu'utaki fakafāmílí, 'o a'u ai pē ki he ngaahi 'aho faingata 'a 'o e mahamahakí, palopalema fakaesinó, pe maté.

'Oku ou lotua 'aki hoku lotó kotoa ke lava 'e he ivi taki-ekina ke liliu 'o e 'Eikí 'o fakahoko ha lelei lahi fau 'i ho'o mo'uí. 'E lava 'e Hono misioná mo 'Ene ngāue 'o tāpuaki 'i takitaha kitautolu 'i he lolotongá ni pea lauikuonga. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha lotu na'e fai 'i he 'aho 18 'o 'Aokosi 1998, 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Iongí. Ke ma'u kakato 'i he lea Faka-Pilitāniá, hū ki he speeches.byu.edu.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Siosefa Sāmīta (2007), 55

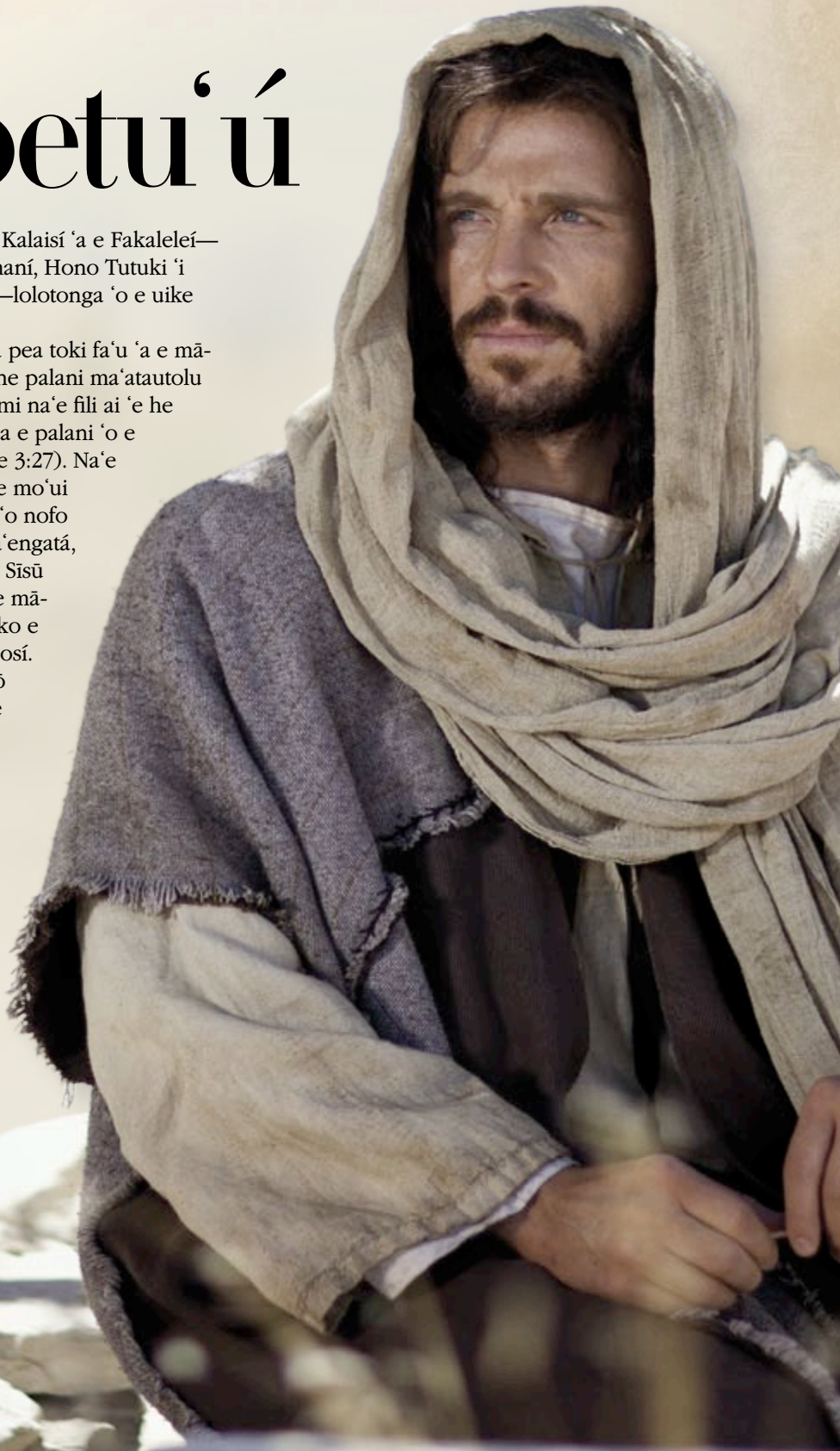
Uike Toetu'ú

Na'e fakahoko 'e hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisi 'a e Fakalelei—'a ia na'e kau ai 'a 'Ene faingata'a'ia 'i Ketisemani, Hono Tutuki 'i Kolokotá, mo 'Ene Toetu'u mei he fonualotó—lolotonga 'o e uike faka'osi 'o 'Ene mo'ui.

'I he Fakataha Lahi ko ia 'i he Langi kimu'a pea toki fa'u 'a e māmaní, na'e fakahā ai 'e he Tamai Hēvaní 'a 'Ene palani ma'atautolu ko 'Ene fānaú. Na'a tau kalanga fiefia 'i he taimi na'e fili ai 'e he Tamai Hēvaní 'a Sīsū Kalaisi ke ne fakahoko 'a e palani 'o e fakamo'ui (vakai, Siope 38:7 mo e 'Ēpalahame 3:27). Na'e 'alo'i 'a Sīsū 'e Mele 'i Pēteliheima, pea na'á Ne mo'ui haohaoa mei ha angahala. Te tau lava 'o foki 'o nofo mo 'etau Tamai Hēvaní mo ma'u 'a e mo'ui ta'engatá, koe'uhí ko 'Ene Fakalelei. 'E toe hā'ele mai 'a Sīsū Kalaisi 'i he mālohi mo e nāunau ke 'afio 'i he māmaní he lolotonga 'o e Nofotu'í, pea 'e hoko ko e Fakamaau 'o e kakai kotoa pē 'i he 'aho faka'osi.

Ko ha ngaahi 'imisi 'eni mei he ngaahi vitiō 'o e Tohi Tapú 'oku nau fakafōtunga 'a e uike faka'osi 'o e mo'ui 'a e Fakamo'ui. Fakakaukau ke lau 'a e ngaahi veesi folofola 'oku lisi ki he 'imisi takitaha. Ke ma'u e fakahoko-hoko kakato 'o e ngaahi me'a ne hokó, vakai ki he ngaahi Ongoongolelei 'e Fā 'i he Bible Dictionary pe Ngaahi Fakahinohino ki he Folofolá. 'Oku ma'u 'a e ngaahi vitiō 'o e Tohi Tapú 'i he biblevideos.lds.org.

NGAAHI 'IMISI © IRI

'I he 'aho 'e nima ki mu'a he Lakaatú, ne heka atu 'a Sīsū 'i ha 'así ki Selusalema 'o hangē ko hono kiki-te'í. Na'e lau la 'e he kakai ko Honau Tu'í, mo nau kalanga "Hosana," mo fola honau ngaahi kofú mo e lau'i pāmé 'i he kelekelé 'i mu'a 'i he 'así. (Vakai, Mātiu 21:1-11; Ma'ake 11:1-11; Sākalaia 9:9.)

Ko e tu'o ua 'aki 'eni 'i he lolotonga 'o 'Ene ngāue fakalotu 'i he matelié, hono Fakama'a 'e Sīsū 'a e loto tempalé. Na'e folofola ange ki he kau fefakatau'aki, "E ui hoku falé ko e fale lotu; ka kuo mou ngaohi ia ko e 'ana 'o e kau kaiha'á" (Mātiu 21:13). Pea na'e ha'u kiote la 'i he tempalé ha tokolahi ko e kui mo e heke, pea na'á Ne fakamo'ui kinautolu. Ka 'i he mamata e kau taula'eiki lahi mo e kau tangata tohi ki He'ene ngaahi maná, na'a nau 'ita mo kumi ha founga ke faka'auha ai la. (Vakai, Mātiu 21:12-17; Ma'ake 11:15-19.)

Na'e āfeitulalo 'a Sīsū Kalaisi, ko e 'Alo pē Taha Na'e Fakatupu 'o e Tamai, ke hā'ele hifo ki māmani 'o huhu'i 'a e kakai kotoa pē mei he Hingá. (Vakai, 1 Nīfai 11:16-22, 26-33; 'Alamā 7:10-13.)

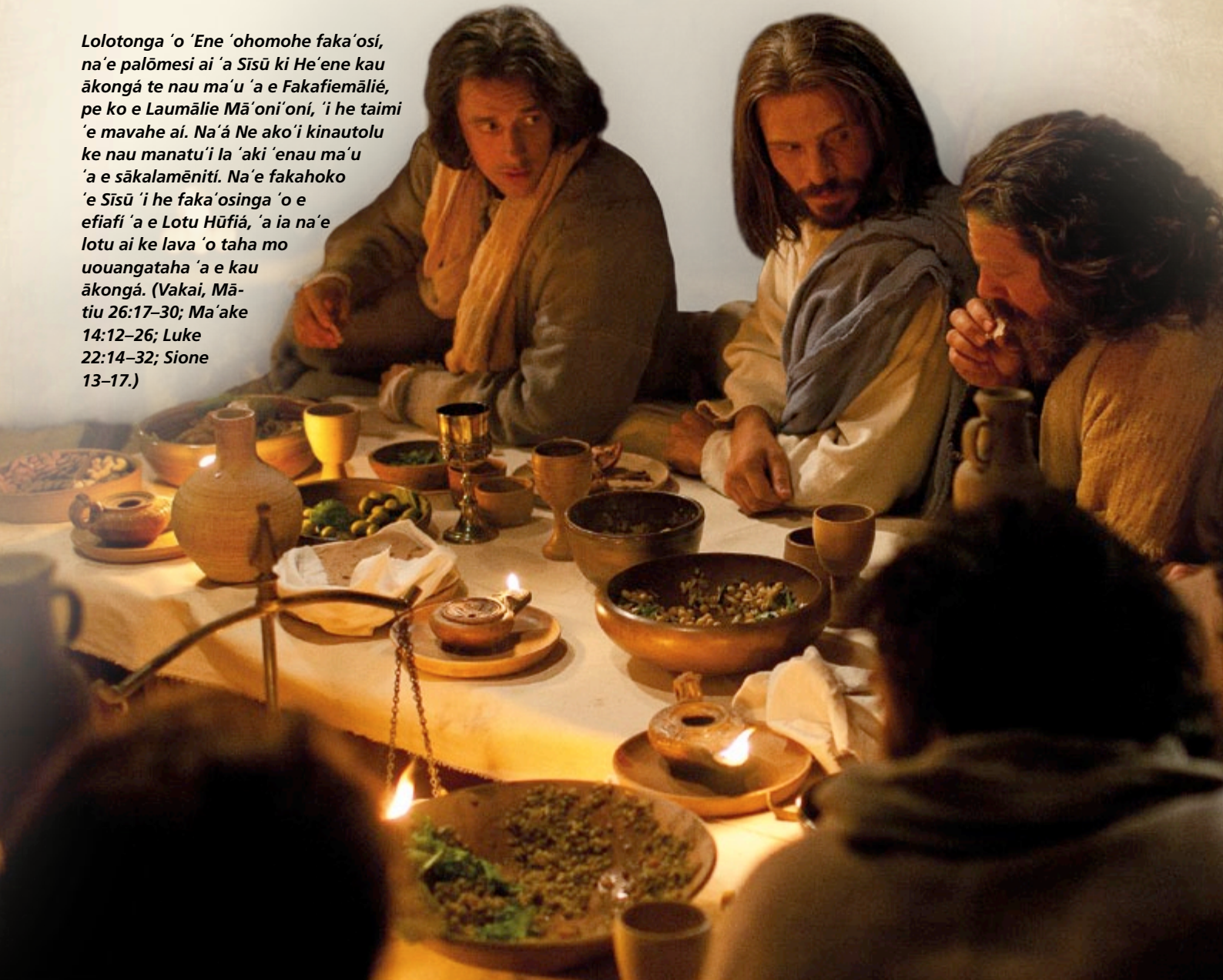

'I he lolotonga 'o e uiké, na'e fakahoko 'e he Fakamo'uí ha ní'ihí 'o 'Ene ngaahi malanga fakangalongata'a tahá, kau ai 'a 'Ene ngaahi akonaki fekau'aki mo e tēnali pē taha 'a e uitoú. (Vakai, Ma'ake 12:41-44; Luke 21:1-4.)

Na'e tū'ulutui 'a e Fakamo'uí 'i he Ngoue ko Ketisemani 'o lotu, na'e fakatupu 'e He'ene mamahi 'i he ngaahi angahala 'a e māmani ke "tetetete . . . koe'uhí ko e mamahí, pea mo e tafe 'a e totó 'i he ava kotoa 'o hoku kili, mo e mamahi-ia 'i he sínó mo e laumālié fakatou'osi" (T&F 19:18). Na'e 'ikai fuoloa kuo puke pōpula 'a Sīsū 'e Siutasi 'Isikaliote mo ha kau tangata tokolahi kuo 'osi fakamahafu, pea lí'aki ai 'e he kau ākongá kotoa 'a e 'Eikí ka nau hola. (Vakai, Mātiu 26:36-56; Ma'ake 14:32-50; Luke 22:39-53.)

Lolotonga 'o 'Ene 'ohomohe faka'osi, na'e palōmesi ai 'a Sīsū ki He'ene kau ākongá te nau ma'u 'a e Fakafiemālié, pe ko e Laumālie Mā'oní'oní, 'i he taimi 'e mavahe ai. Na'á Ne ako'i kinautolu ke nau manatu'i la 'aki 'enau ma'u 'a e sākalamēnití. Na'e fakahoko 'e Sīsū 'i he faka'osinga 'o e efiāfi 'a e Lotu Hūfiá, 'a ia na'e lotu ai ke lava 'o taha mo uouangataha 'a e kau ākongá. (Vakai, Mātiu 26:17-30; Ma'ake 14:12-26; Luke 22:14-32; Sione 13-17.)

Na'e tukuange 'e Sīsū Kalaisi la ke tutuki, hili ha hopo ta'e-fakalao mo kau'imaea'i fakamamahi, 'o fakakakato ai 'a e "feilaulau lahi mo faka'osi" na'á ne faka'atā 'a e fakamo'uí ki he kotoa 'o e fānau 'a e 'Otuá (vakai, 'Alamā 34:14–15). Na'e to'o 'e he kau muimui 'o Sīsūú Hono sinó mei he kolosí 'i he te'eki po'ulí, 'o nau teuteu'i la 'aki ha tupenu tu'ovalevale mo e me'a namu kakala, pea toki tuku la 'i ha fonualoto. (Vakai, Mātiu 27; Luke 23; Ma'ake 15; Sione 19.)

'I he mafoa 'a e atá 'i he pongipongi Sāpaté, kuo a'u atu 'a Mele Makitaline mo ha kau fefine faivelenga kehe ki he fonualotó ke toe tākai e sino 'o Sīsūú. Na'a nau 'ilo ai kuo teka'i 'a e maka kafu 'o e fonualotó pea mo ha ongo 'āngelo na'á na fakahā ange ha ongoongo fakafiefia lahi: "Oku 'ikai 'i heni ia: he kuo toe tu'u" (Mātiu 28:6). Kuo ikuna'i 'e he Fakamo'uí 'a e mate fakaesinó pea lava ai ke tau toe mo'ui kotoa: "He 'oku hangē 'oku mate kotoa pē 'ia 'Ātamá, 'e pehē foki 'e mo'ui kotoa pē 'ia Kalaisi" (1 Kolinitō 15:22). (Vakai, Mātiu 28; Ma'ake 16; Luke 24; Sione 20). ■

Ko Hono Tokoni‘i ‘o e Fānaú

KE TEUTEU KI HE PAPITAIŚÓ

Fai ‘e Jessica Larsen mo Marissa Widdison

Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

Ko ha taimi fakafiefia ‘o e ‘uluaki fakahoko fiefia e taimi ‘o e kei tupu haké. Ko e ‘uluaki heka ‘i ha pasikalá, hū ki he akó, pe ‘ahí‘ahí‘i ha me‘akai fo‘ou, ko ha ngaahi me‘a si‘i pē ia ‘o e ngaahi me‘a fakafiefia ‘okú ne fatu e mo‘ui ‘a ha tamasi‘i. ‘Oku tau ma‘u ‘i he‘etau hoko ko e kakai lalahí ha faingamālie ke tokoni‘i ‘a e fānaú ‘i he hala ki he ‘ilo fo‘ou. ‘I he‘etau hoko ko e kakai lalahi ‘i he Siasí ‘oku tau toe ma‘u foki ‘a e faingamālie ke tokoni‘i kinautolu ke nau tupulaki ‘i he ongo-ongoleléi (vakai, T&F 68:25). Ko e hā te tau lava ‘o fai ke fakapapau‘i ‘oku hoko e papitaiso ‘o ha ki‘i tamasi‘i—‘a e ‘uluaki fuakava ‘oku fakahoko ‘e ha taha mo ‘etau Tamai Hēvani ‘ofá—ko ha me‘a faka‘ofa‘ofa mo mahu‘ingamālie?

Na‘e ako‘i ‘e Palesitini Poiti K. Peeka, “Ko e tefito‘i tau-mu‘a ia ‘o e Siasí ni ke ako‘i e to‘u tupú: ‘o ‘uluaki fai ia ‘i ‘api pea toki hoko ki he siasí.”¹

‘I he ngaahi sīpinga ko ‘ení, ‘oku vahevahe ai ‘e ha mā-tu‘á ‘a e founga ‘o ‘enau teuteu‘i ‘enau fānaú ki he ongo ouau mo e ngaahi fuakava toputapu ‘o e papitaisó mo e hilifakinimá.

‘Oku Mau Kamata Tokamu‘a

‘Oku pehē ‘e Lōlie, ko ha fa‘ē ki ha fānaú ‘e toko fā, “Ko e ta‘u ‘oku hoko ai ‘a e ta‘u fitu ‘o e fānaú takitahá, ko ha taimi fakafiefia ia.” ‘Okú ne ako‘i mo hono husepānití ‘ena fānaú ‘o kau ki he papitaisó mei he ‘aho pē honau fā‘ele‘i. Neongo ia, ko e taimi ‘oku hoko ai e ta‘u fitu ‘o e fānaú takitahá, ‘oku kamata leva ‘e he fāmili‘i ha fa‘ahinga teuteu pau ange. ‘Oku nau fakahoko ha lēsoni efiafi fakafāmili ‘i ‘api tu‘otaha ‘i he māhina ‘i ha ngaahi tefito fekau‘aki mo e papitaisó, hangē ko e ngaahi fuakavá pea mo e sīpinga ‘a Sisuú.

‘Oku pehē ‘e Lōlie ko e ngaahi lēsoni ‘oku mātu‘aki ongo ‘oku fai ia lolotonga ‘o e māhina ‘oku hoko ai e ta‘u valu ‘o e fānaú. ‘Okú ne faka‘ali‘ali ki he fānaú ‘a e vala ne nau tui he taimi na‘e tāpuaki‘i mo foaki ai honau hingoá, pea ‘okú ne fakamatala fekau‘aki mo e ‘aho na‘e fakahoko ai ‘a e ouau ko iá.

‘Oku fakamahino‘i ‘e Lōlie, “Ko e taimi lelei taha ia ke nofotaha ‘i he ngaahi tāpuaki ‘o e ngaahi fuakava fakatemipalé. ‘Okú ma fakapapau‘i ma‘u pē ke ako‘i ko e fili ke papitaisó ko e ‘uluaki sitepu ia ‘i he teuteu ki he ngaahi tāpuaki ‘o e temipalé.”

‘Oku Tau ‘Ai Ia ko ha Me‘a Fakafāmili

‘Oku fokotu‘u mai ‘e Mōnika, ko ha fa‘ē ki ha fānaú e toko fā, ke fakakau ‘a e fānaú ‘oku lalahí ‘i he tokoni ki he teuteu ‘a e fānaú iiki angé ‘o ka lava. ‘Okú ne pehē, “‘Oku hanga ‘e he‘enau fanongo ki he fakamo‘oni mo e vahevahe ‘e honau tokouá pe tuofefiné ta‘u hongofulu tupú ‘a ‘enau a‘usiá ‘o tākaki mo‘oni mai ha mālohi.” ‘Oku tākaki mai ki ai ‘a Lōlie ‘o ne pehē ‘okú na kole he taimi ‘e ni‘ihi ki he fānaú ‘oku teuteu ke papitaisó ke nau ako‘i e me‘a kuo nau akó ki he fānaú iiki hifó.

'Oku Mau Faka'aonga'i ia ko ha Me'angäue Fakafaifekau

Ko e taimi na'e hoko ai 'e tau valu 'o e 'ofefine 'o Tanielä, na'ä ne 'ilo 'e loto ke kau mai hono ngaahi kaungäme'a na'e 'ikai kau ki he Siasí ki hono 'aho papitaisó. Ko ia ne fakakaukau honau fāmilí ke nau fai ha fakaafe ki he ngaahi kaungäme'a 'o 'Alisoni 'i he akó pea mo e kaungä-apí ki hono papitaisó. Na'e kole ki he ngaahi kaungäme'a ko 'ení ke nau omi mo ha ngaahi veesi folofola 'oku nau sai'ia aí mei he Tohi Tapú ki he papitaisó. 'I he 'osi e papitaisó, na'e faka'ilonga'i leva 'e 'Alisoni 'a e ngaahi vēsí 'i

he'ene tohi folofola fo'ou pea mo hiki 'a e hingoa 'o hono ngaahi kaungäme'a 'i he tafa'akí.

"Ko hono mo'oní, 'i he'ema hoko ko hono fāmilí, na'a mau kau kotoa he 'aho ko íá." Na'e pehē 'e Tanielä, "Ka na'a mau toe tuku pē foki ke feohi mo hono ngaahi kaungäme'a mo talanoa mo kinautolu fekau'aki mo e me'a na'ä ne ongo'í. "Ko ha momeniti matu'aki ongo mo'oni ke te mamata ki he tā-sipinga 'a 'ema ta'ahiné."

'Oku Mau Akoako 'a e 'Initaviu 'a e Písopé

'Oku manatu'i 'e Kimipelí, ko ha fa'ē ki ha fānau kuo ta'u papitaiso, 'a 'ene hū atu ki he 'ōfisi 'o e písopé ki hono 'initaviu papitaisó 'i he taimi na'e ta'u valu aí. "Na'ä ku fu'u tailiili!" 'Oku pehē 'e Kimipelí.

'Okú ne feinga 'eni ke fakapapau'i 'oku 'ikai fehanga-hangai 'ene fānaú mo e ongo'i puputu'ú. 'Okú ne talanoa mo hono husepānití ki he'ena fānaú fekau'aki mo e 'initaviu 'a e písopé pea mo hono fai kiate kinautolu ha ngaahi fehu'i fekau'aki mo e papitaisó 'i ha founga 'oku hangē ha 'initaviú. 'Oku fai 'e he ngaahi 'initaviu ko 'ení ha me'a 'o lahi ange 'i hono fakataukei'i pē 'o e fānaú ki he founga 'initaviú—'oku nau toe poupuu'i 'a e fānaú ke nau fakakaukau lahi ange ki he 'uhinga 'o e fuakava 'o e papitaisó kiate kinautolú.

'Oku Mau Ma'u ha Faingamālie Lelei

'Oku vave 'a e ngaahi mātu'a ko 'ení ke fakamahino kuo te'eki ai ke nau fai ha fu'u me'a lahi fēfē 'i hono teuteu'i 'enau fānaú ki he papitaisó mo e hilifakinimá, ka ko honau tokolahi na'a nau faka'aonga'i ha ngaahi lea hangē ko e "faka'aufulí" mo e "fenāpasí" ke fakamatala 'i 'aki e ngaahi lēsoni kuo nau ako'i he ngaahi ta'u kuo maliu atu. 'Oku pehē 'e Kimipelí, "Okú ma fakapapau'i 'oku mahino ki he'ema fānaú ko ha sitepu mahu'inga 'eni 'i he'enua mo'uí, pea ko ha me'a lahi ia. 'Okú ma fakapapau'i ma'u pē ko kimaua 'okú ma teuteu'i kinautolú, kae 'ikai 'amanaki ke ako'i kinautolu he'enua kau faiako he Palaimelí."

Ko ha faingamālie lelei mo'oni kuo tuku mai ke ma tokoni 'i hono teuteu 'o e fānau 'okú ma 'ofa aí ki he papitaisó mo e hilifakinimá! 'I he'ema fai ia 'i he fa'a lotú, 'e 'iate kimaua 'a e 'Eikí ke fatu 'a e a'usia 'o e 'uluaki fuakava ko 'ení ke hoko ko ha fakava'e mālohi ki he tupulaki fakalaumālie 'i he kaha'ú. ■

'Oku tali atu he peesi 'e ua hono hokó ha ngaahi fehu'i 'oku ma'u 'e he fānaú fekau'aki mo e papitaisó mo e hilifakinimá.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Boyd K. Packer, "Teach the Children," *Liahona*, May 2000, 16.

Ko Hono Ma'u e Mahino ki he Papitaisó

Fai 'e Marissa Widdison
Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Ko hai te ne papitaiso aú?

Ko hai pē te ne papitaiso koé, 'e fie ma'u ke ne ma'u 'a e lakanga fakataula'eikí—'a e mālohi ke ngāue 'i he huafa 'o e 'Otuá. Ko e taimi na'e fie ma'u ai 'e Sīsū ke papitaisó, na'á Ne hā'ele kia Sione Papitaiso, 'a ia na'á ne ma'u 'a e lakanga fakataula'eikí (vakai, Mātiu 3:13).

Ko e taha te ne papitaiso koé te ne ma'u ha ngofua mei ho'o pīsopé pe palesiteni fakakoló.

Kuo pau nai ke u pulia hifo he vai ke u papitaiso?

Na'e papitaiso 'a Sīsū 'i he faka-uku, 'a ia ko hono 'uhingá, na'e pulia kakato ki he loto vai pea toe tu'u vave hake (vakai, Mātiu 3:16). Ko e founga 'eni 'e papitaiso ai koé. 'Oku fakamanatu mai 'e he papitaiso 'i he founga ko 'eni, 'oku tau tuku ki mui 'a 'etau mo'ui motu'á kae kamata ha mo'ui fo'ou 'oku fakatapui ke tauhi ki he 'Otuá mo 'Ene fānaú.

Ko e hā e ngaahi palōmesi 'oku ou fai 'i he taimi 'oku ou papitaiso ai?

Ko e taimi 'okú ke papitaiso ai, 'okú ke fai ai ha fuakava, pe ko ha fepalōmesi 'aki, mo e Tamai Hēvaní. 'Okú ke palōmesi kiate la te ke fai ha ngaahi me'a, pea 'okú Ne palōmesi ke tāpuaki'i koe. 'Oku fakamatala'i 'a e fuakava ko 'eni 'i he lotu tāpuaki 'o e sākalamēnití 'oku fakahoko he Sāpate kotoá (vakai, T&F 20:77–79). 'Okú ke palōmesi:

- Ke manatu'i 'a Sīsū Kalaisi.
- Ke tauhi 'Ene ngaahi fekaú.
- Ke to'o kiate koe 'a e huafa 'o Kalaisí, 'a ia ko hono 'uhingá ke fakamu'omu'a 'Ene ngāué 'i ho'o mo'uí mo fakahoko e me'a 'okú Ne fie ma'ú kae 'ikai ko e fie ma'u 'a e māmaní.

'I ho'o tauhi 'a e palōmesi ko 'eni, 'oku palōmesi leva 'a e Tamai 'e 'iate koe 'a e Laumālie Mā'oni-oní pea 'e fakamolemole'i ho'o ngaahi angahalá.

Ko e hā e Laumālie Mā'oni'oni?

Ko e me'afuaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni ko e taha ia 'o e ngaahi me'afuaki mahu'inga taha 'a e Tamai Hēvaní. 'Oku 'ikai kakato ho papitaiso 'aki 'a e vai kae 'oua kuo fuaki atu 'e ha kau tangata 'oku nau ma'u 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisē-tekí ha tāpuaki ke ke ma'u 'a e Laumālie Mā'oni'oni (vakai, Sione 3:5).

Ko e Laumālie Mā'oni'oni ko ha mēmipa ia 'o e Tolu'i 'Otuá. 'Okú Ne fakamo'oni'i 'a e Tamai Hēvaní mo Sísū Kalaisi mo tokoni ke tau 'ilo e me'a 'oku mo'oni. 'Oku tokoni mai ke tau mālohi fakalaumālie. 'Oku fakatokanga mai 'i he fakatu'utā-makí. 'Oku tokoni mai ke tau ako. 'E lava 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'o tokoni ke tau ongo'i e 'ofa 'a e 'Otuá.

Ko e taimi 'e fakama'u ai koe ko e mēmipa 'o e Siasí, 'e lava ke ke feohi ma'u pē mo e Laumālie Mā'oni'oni, 'o kapau te ke fili 'a e totonú.

Ko e hā kuo pau ke u ta'u valu ai ka u toki papitaisó?

'Oku ako'i 'e he 'Eikí 'oku 'ikai totonu ke papitaiso 'a e fānaú kae 'oua kuo nau lalahi fe'unga ke mahino kiate kinautolu 'a e faikehekehe 'o e totonú mo e halá, 'a ia 'oku pehē 'e he folofolá ko e ta'u valu (vakai, Molonai 8:11-12; T&F 29:46-47; 68:27).

Fai 'e 'Eletā
Jairo Mazzagardi
'O e Kau Fitungofulú

Tataki ki he Temipalé

*'Oku ue'i 'e he temipalé ha ngaahi ongo
'e lava ke ongo vave ki he lotó, 'i ha kakai
tokolahi.*

Kimu'a pea uiui'i au ko ha mēmipa 'o e Kōlomu hono
Ua 'o e Kau Fitungofulú, ne u ngāue mo hoku uaifí
'i ha ngaahi ta'u lahi 'i he ongo Temipale Kemipinasí mo
Sao Paulo Palāsílá. Na'á ku fa'a fakatumutumu ma'u pē 'i
he ongo temipalé ni, 'i he fa'a tohoaki'i mai 'o e kakai 'oku
fononga ofi mai ki he temipalé, ke nau afe, hū, pea mo
faka'eke'eke fekau'aki mo iá.

'Oku fakamatala ange 'i he taimi 'oku nau hū mai áí, he
'ikai ke nau lava 'o toe hoko atu ki loto ta'e tomu'a fai e
teuteu 'oku totonú. Na'a mau toki fakamatala'i ange leva 'a
e taumu'a 'o e temipalé, vahevahe ha ngaahi tefito'i tokā-
teline 'o e ongoongoleléí, pea mo fakaafe'i ke nau talanoa
mo e kau faifekau. 'Oku hoko 'a e temipalé, 'iate ia pē ko
ha faifekau ma'ongo'onga ki ha kakai tokolahi koe'uhi he
'okú ne ue'i ha ngaahi ongo te ne lava ke hū he taimi pē
ko iá ki he lotó.

'Oku ou 'ilo'i tonu mo hoku uaifi ko 'Elisapetí 'a e mā-
lohi 'o e fa'ahinga ongo peheé. 'I he meimei ta'u 'e 40 kuo
hilí, na'e kamata ai hono fa'a 'ohake 'e ha kaungāme'a
lelei, ko ha mēmipa 'o e Siasí, 'a e ongoongoleléí 'i he'e-
mau ngaahi pōtalanoá. Na'e 'i ai e taimi 'e ní'ihí, na'á ne
fekau mai 'a e ongo faifekau ke mau talanoa. Na'á ma sai'ia
'i he ongo faifekau peá ma loto ke fai mai e ngaahi lēsoní,

ka na'e 'ikai ke ma tokanga mo'oni 'i he me'a te na ako'i.

Na'e liliu 'eni 'i 'Okatopa 1978, 'i he taimi na'e fakaafe'i ai 'e hoku kaungāngāu'e ha ngaahi kaungāme'a, kau ai kimaua, ki he 'oupeni hausi 'o e Temipale Sao Paulo Palāsílá. Na'á ne nō ha ngaahi pasi 'o ne totongi pē 'e ia, ke lava hono ngaahi kaungāme'á 'o kau fakataha mo ia 'i he temipalé, 'a ia ne maile 'e meimei 50 (kilomita 'e 80) hono mama'ó.

Ko e taimi na'e hū ai 'a 'Elisapeti ki he loki papitaisó, na'á ne ongo'i ha fa'ahinga me'a na'e te'eki ke ne a'usia ki mu'a, ko ha fa'ahinga me'a na'á ne toki 'ilo ki mui ko e Laumālie Mā'oni'oní. Ko e ongo'i ni ne hoko ko ha fiefia lahi 'i hono lotó. Na'á ne 'ilo 'i he momeniti pē ko iá na'e mo'oni 'a e Siasí pea ko e Siasi ia na'e fie kau ki ai.

Na'á ku ma'u 'a e ongo tatau 'i he 'osi 'o e 'oupeni hausi, 'i he taimi na'e fakafe'ao ai kimautolu ki he loki silá mo ako'i mai 'a e tokāteline 'o e ngaahi fāmili ta'engatá. Na'e ongo kiate au 'a e tokāteliné. Na'á ku lava-me'a 'i he'eku ngāu'e, ka kuo fuoloa ha'aku ongo'i ta'elata 'i he'eku mo'uí. Na'e 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā te ne fetongi 'ení, ka na'á ku ongo'i 'oku 'i ai ha'ane fekau'aki mo hoku fāmili Na'e kamata ai, 'i he loki silá, ke tonu 'i he'eku fakakaukau mo hoku lotó 'a e ngaahi me'á.

Na'e fetu'utaki mai 'a e ongo faifekau' 'i ha ngaahi 'aho si'i pē mei ai. Na'á ma mātu-'aki fie fanongo 'i he taimi ko 'ení ki he'ena pōpoaki.

Na'e poupu'i kimaua 'e he ongo 'ele-taá ke ma lotu fakamātoato fekau'aki mo e mo'oní. Na'á ku pehē leva ko e founga pē taha 'eni te u lava ke lotu aí. Na'á ku 'ilo he 'ikai ke u lava 'o fai ha tukupā ke kau ki he Siasí ta'e-ma'u ha fakamo'oni mo'oni. Na'á ku hoha'a ke fakataufolofola ki he Tamai Hēvaní 'o kole ha fakamahino meiate Ia, ka 'i he taimi tatau, na'á ku fakapapau'i te Ne tali 'eku lotú. Na'á ku vahevahe mo Ia 'a e faka'amu mo'oni 'a hoku lotó mo kole ke Ne foaki mai ha tali ko ē te ne faka-papau'i mai ko e kau ki he Siasí ko e hala totonú iá.

'I he Lautohi Faka-Sāpaté he uike hono hokó, na'e tangutu 'i hoku tu'á homa kau-ngāme'a na'á ne fakaafe'i kimaua ki he 'oupeni hausi 'o e temipalé. Na'á ne punou mai 'o kamata fakatalanoa mai. Na'e tali fakapatonu 'e he ngaahi lea na'á ne faí 'a e me'a na'á ku lotua ke 'iló. Na'e 'ikai ha'aku toe veiveiua na'e folofola mai 'a e Tamai Hēvaní kiate au 'o fou mai 'iate ia. 'I he taimi ko iá, ko ha tangata lotu lahi mo lotu fefeka au, ka na'e fakavaivai'i hoku lotó pea kamata ke u tangi. 'I he taimi ne 'osi ai e lea hoku kaungāme'á, na'á ne fakaafe'i leva au mo hoku uaifí ke mau papitaiso. Na'á ma tali.

'I he 'aho 31 'o 'Okatopa 1978, kuo te'eki 'osi ha māhina mei he me'a ne ma a'usia 'i he Temipale Sao Pauló, ne papitaiso pea hili-fakinima kimaua. 'I he 'aho hono hokó na'á ma kau 'i he sēsini fakatapui hono ua 'o e Temipale Sao Paulo Palāsílá. Na'á ma toe foki 'i ha 'osi ha ta'u 'e taha mei ai ki he temipalé mo ha toko ua 'o 'ema fānau tangatá ke silá 'i ko ha fāmili. Na'e hoko kotoa e ngaahi me'á ni 'e tolu ko ha ngaahi a'usia lelei mo fakangalongata'a. Kuó ma hoko atu 'i hono puke-puke 'o e ngaahi ongo ko iá 'aki 'ema ó ma'u pē ki he temipalé 'i he ngaahi ta'ú kotoa.

'Osi ha ta'u 'e uofulu mā valu mei he 'aho na'á ma papitaiso aí, kuó u toe tu'u mo hoku uaifí 'i he Temipale Sao Paulo Palāsílá. Ko e toki 'osi pē ia hono ui au ko e palesteni 'o e temipalé. Ko ha a'usia ongo kiate kimaua ke fononga 'i he ngaahi holo 'o e fale 'o e 'Eikí pea mo e toe ongo'i fo'ou 'a e ngaahi ongo fakalata ne hoko ko e tupu'anga 'o 'ema uluí.

'Oku kei 'omi pē 'e ha fiefia lahi he temipalé kiate au mo hoku uaifí. Ko e taimi 'okú ma mamata ai ki he hū 'a ha ongome'a kei talavou ki he temipalé ke sila ko ha fāmili ta'engatá, 'okú ma ongo'i ha 'amanaki lelei lahi.

'Oku 'i ai ha kakai tokolahi he funga māmaní kuo nau 'osi mateuteu ke fanongo ki he pōpoaki 'o e ongoongolelé. 'Oku nau ongo'i ha feinua ki he me'a na'á ku ongo'i 'i he ta'u 'e 30 tupu kuo hilí. 'Oku mālohi fe'unga pē 'a e temipalé ia mo hono ngaahi ouaú ke feau 'a e feinua mo fakafonu 'enau masivá. ■

NA'E FEHĀLAAKI HA ME'A 'I HE'EKU VAKAPUNĀ

I he'eku faka'uli atu 'eku vakapuna fonu pāsese he lele'angá, 'i ha efiāfi 'e taha, na'á ku ongo'i 'oku 'i ai ha me'a 'oku fehālaaki he nāunau faka'uli 'o e vaká. Na'á ku afe leva mei he lele'angá 'o vilo 'o hanga ki mui, ke fakapapau'i 'eku ongo fakalaumālié. Na'e 'ikai ha me'a ia 'e ngali maumau.

Na'á ku fifili leva, "Te u puna ke a'u kei taimi 'a e kau pāsese ki he feitu'u 'oku nau ō ki aí, pe te u foki ki he tau'angá?" Na'á ku 'ilo 'e fai ha toloi lōloa 'i ha toe foki. Ko e ngaahi lele'angá 'oku hu'u taha pē; kuo pau ke u tali ki he kau ngāue he mala'é ke nau faka'ata'atā ha feitu'u ke u foki atu ai he lele mai 'a e ngaahi vakapuná. Pea te mau tatali leva ki he kau

ngāue monomonó ke nau vakai'i 'a e vakapuná. 'E fakatupu 'e he toloi ha ngaahi palopalema ki he kautaha vakapuná pea mo e kau pāsese 'oku tali mai ki ai ha kakaí pea mo ha fetongi vaká. Na'á ku toe fakakaukau foki pe ko e hā 'e fai 'e he potungāue monomonó ki he'eku lipooti 'oku 'i ai e palopalema he vaká ka 'oku 'ikai ha'aku fakamo'oni pau ka ko 'eku ongo'i mālohi peé.

'I he'eku hoko ko e 'eikivaka 'o e vakapuná, ko hoku fatongia 'a 'emau malú, ko ia ne u pehē leva ke u mui-mui 'i he'eku ongo 'o foki.

Na'á ku talaange ki he taha ngāue fakamisiní 'i he'emau a'u atu ki he ta'u'angá, na'á ku ongo'i 'oku 'i ai ha me'a 'oku fehālaaki he vakapuná ka

na'e 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā. Na'e 'ikai tui ia 'oku 'i ai ha palopalema.

Na'á ne pehē, "Mahalo ko e viku pē lele'angá. Mahalo na'a mou heheke 'i he valitaá." Ka neongo ia, na'e loto ke ne vakai'i 'a e nāunau faka'uli 'i he va'e he taumu'á. Na'á ne kole mai 'i he hili 'o 'ene vakai'i 'ení, ke fakahifo 'a e kau pāsese kae lele he vakapuná 'o sivi'i.

Na'e hoha'a 'aupito 'i he'ene foki mai 'i ha 'osi ha miniti 'e 30. Lolo-tonga 'o 'ene sivi'i, na'á ne fanongo ki ha ongo 'o ha me'a 'oku toutou olo'i. Ko e taimi na'á ne lomi'i ai 'a e ta'ofi 'i he'ene liliu ke foki mai ki he tau'angá, na'e 'ikai ke ne toe mapule'i e vaká pea mei sifā ai ki tu'a mei he lele'angá.

Na'e hā mei hano sivi'i fakalelei ta na'e 'ikai sai hono fakalelei 'i 'o e ta'ofi 'i he efiāfi ki mu'á. Kapau ne u fakatōtō e vakapuná 'i ha 'osi 'o 'emau puná, na'e 'ikai mei ngāue e ta'ofi, pea he 'ikai ke u toe mapule'i 'a e vakapuná.

Na'e 'omi leva ha vakapuna 'e taha ke u pailate ai, peá u 'ave fakalelei 'a e kau pāsese ki honau feitu'ú 'i ha 'osi ha houa 'e tolu.

'Oku ou fiefia na'á ku fakafanongo ki he fanafana 'a e Laumālié. 'Oku ou 'ilo 'e tataki kitautolu 'e he Laumālié kapau te tau kole 'a e fakahinohino 'a e 'Eiki mo fakafanongo ki he ngaahi ue'i 'oku hoko māí. ■

Kuleki Uili, 'Iutā, USA

Na'á ku fakakaukau pe ko e hā 'e 'fai 'e he potungāue monomonó ki he'eku lipooti 'oku 'i ai e palopalema he vaká ka 'oku 'ikai ha'aku fakamo'oni pau ka ko 'eku ongo'i mālohi pē.

KO HONO MA'U 'O E FIEFIA 'I HE MO'UÍ

I ha me'a 'e taha, na'á ku lolotonga lau ai ha malanga konifelenisi lahi na'e fai 'e 'Eletā Lisiatē G. Sikotí 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Neongo na'á ku fakakaukau kuó u 'osi fanongo mo lau e malangá ki mu'a, ka na'e ma'u 'eku tokangá 'e ha kupu'i lea 'e taha mo nofo 'i he'eku fakakaukau.

'Osi mei ai ha ngaahi houa si'i, kuo afe mai hoku fohá, 'oku nofo ia 'i ha fale nofo'anga kehe mo hono ngaahi kaungāme'á, ke 'eva mai. Kuo 'osi ngāue fakafafekau taimi kakato mo ako 'i he 'univēsītí 'i ha ngaahi fa'ahita'u fakaako si'i. Na'e 'ikai ke ne fakapapau'i 'a e taumu'a 'o 'ene akó pea mo e ngāue 'oku totonu ke fakataumu'a ki aí. Koe'uhí kuo puputu'u mo ongo'i 'oku maumau taimi mo maumau pa'anga he taimí ni 'a e akó, kuó ne ta'ofi ai 'ene akó kae kamata ngāue taimi kakato.

Na'á ne talamai na'e fokotu'u ange 'e ha taha 'o hono kaungāme'á ke na ō ki ha motu 'i he 'Otu Pahamá pe Kalipiané, kumi ngāue, pea mo fiefia ai 'i ha ngaahi māhina. Na'e fiefia hoku fohá 'i he fakakaukau ko 'eni. Na'e lava pē ke u sio ki he fakatauvele 'o ha fa'ahinga a'usia tau'atāina pehē ki ha talavou.

Fakafokifā pē kuo ha'u ki he'eku fakakaukau 'a e pōpoaki faka'ofa'ofa 'a 'Eletā Sikotí. Na'á ku to'o leva 'a e *Ensign* 'o lau 'eni ki hoku fohá: "Oku mou 'i he māmaní koe'uhí ko ha taumu'a fakalangí. 'Oku 'ikai ko hono 'uhingá ke fakafiefia 'i ta'e tuku 'a kimoutolu pe ko ha'amou tulifua ma'u pē ki he fiefiá. 'Oku mou 'i heni ke 'ahí'ahí'i, ke fakamo'oni'i ho'omou fe'ungá, koe'uhí ke mou ma'u 'a e ngaahi tāpuaki kehe kuo tokonaki 'e he 'Otuá ma'amoutolú. 'Oku fie ma'u mo'oni 'a e mālohi fakatupulaki 'o

e fa'a kātakí" ("Ma'u 'a e Fiefia 'i he Mo'uí," *Ensign*, May 1996, 28).

Na'e 'ikai ha lea 'a hoku fohá, ka na'á ne to'o pē 'a e makasiní pea 'alu, 'o lau kakato 'a e leá. Na'á ne pehē ki mui ange ai he 'ikai ke 'alu ia 'o 'eva ki he motú.

Na'e hū ki he ako'anga polisí 'i he 'osi mei ai ha taimi, ko ha hala na'e iku fe'iloaki ai mo hono uaifi he kaha'ú. Na'á na mali 'i he Temipale Mesa 'Alesoná pea ko e 'aho ní 'okú na ohi hake ha fānau faka'ofa'ofa. Na'e ma'u e mata'itohi BA hoku fohá 'i he 2010 pea 'okú ne "ma'u [mo'oni] 'a e fiefiá 'i he mo'uí."

Na'e mei hoko e 'eva ne fokotu'u 'e hoku fohá ko ha a'usia lelei; ka 'i

he tafa'aki 'e tahá, na'e mei fakatu'u-tāmaki fakalaumālie. Ko e taimi kotoa pē 'oku ou fakakaukau ai ki he me'á ni, 'oku ue'i hoku lotó 'e he Laumālié.

'Oku ou fakafeta'i 'i he ngaahi lea 'a e kau palōfitá pea mo hono ue'i au ke u manatu'i ha malanga na'á ne tokoni'i au ke u fai ha fakahinohinó. 'Oku ou toe fakamālō foki 'i he fanongo hoku fohá ki he talafekau 'a e 'Eikí mo tuku ke tākiekina ia 'e he Laumālié. 'Oku ou 'ilo 'oku ma'u ha ngaahi tāpuaki mo ha ngaahi 'alo'ofa ongongofua lahi 'i he taimi 'oku tau fakafanongo ai mo muimui 'i he ngaahi akonaki 'a e Fakamo'uí mo 'Ene kau tamaio'eikí. ■ Kēleni Lokiuti, 'Aitahō, USA

Ko e taimi na'e talamai ai 'e hoku fohá na'e fokotu'u ange 'e ha taha 'o hono kaungāme'á ke na ō ki he 'Otu Pahamá pe Kalipiané ke ma'u ha fiefia 'i ha ngaahi māhina si'i, na'e ha'u ki he'eku fakakaukau 'a e pōpoaki 'a 'Eletā Sikotí.

NA'E MATE 'A E TELEFONÍ

Lolotonga 'ema nofo 'i he kolo Lūsia ko Lositovo-'oni-Toní 'i Mā'asi 1997, na'á ku papitaiso ai mo hoku husepāniti ki he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.

Na'e tali e kongā lahi 'o 'eku ngaahi fehu 'i he 'eku ako 'a e ngaahi tokāteline 'o e Siasí. Na'e mālie ke te 'ilo ki he palani 'o e fakamo'uí, kau ai 'a e ouau 'o e papitaiso ma'á e kau pekiá. Na'á ku 'ohovale ke 'ilo 'e lava 'o papitaiso kitautolu ma'a 'etau ngaahi kui kuo pekiá.

Na'e fakaafe'i kimaua 'e he palesiteni fakamisioná 'i he 'osi ha ta'u 'e

taha 'o 'ema papitaisó ke ma teuteu ke o ki he temipalé. Na'á ma kamata fakahoko e fakatotolo he hisitōlia fakafāmilí, ko ha kongā 'o 'ema teuteú. Na'á ku fakakaukau fekau'aki mo hono fai e ngāue ko 'ení mo e tatangi 'e telefoní 'i ha 'aho 'e taha. Ko 'eku fa'ē 'i he fonó. Na'á ku kole ki ai pe te ne 'omai ha lisi 'o e ngaahi kui kuo pekia he tafa'aki hoku husepāniti. Na'e 'ohovale ia peá ne talamai ko e papitaiso ma'á e kau pekiá 'oku 'ikai ko ha tokāteline 'a Kalaisi ka ko ha fa'ahinga me'a na'e fa'u 'e he kau Māmongá. Na'e 'ikai ke u fakapapau'i

ha founga ke tali 'aki koe'uhí he na'e 'ikai ke u maheni mo e ngaahi fakamo'oni fakafolofola 'oku nau pou-pou'i 'a e tokāteline.

'I he 'eku fakakaukau mo e founga ke u tali 'akí, kuo mate 'a e telefoní ia. Na'e 'ikai ke u fakapapau'i 'i ha taimi pe ko e hā ne hokó, ka na'á ku tāpuni'i 'a e telefoní pea foki ki hoku loki mohé. Na'á ku to'o leva 'a e Fuakava Fo'ou, tū'ulutui ke lotu, mo kole ki he Tamai Hēvaní ke fakahinohino mai 'a e feitu'u te u lava 'o ma'u ai 'a e talí.

'I he 'osi 'o 'eku lotú, na'á ku fakaava leva 'a e Tohi Tapú. Na'á ku ongo'i 'o hangē 'oku talamai 'e ha taha ke u lau 'a e veesi 29 'i he peesi na'á ku fakaava haké. Ko e vahe 15 ia 'o e 1 Kolinitoó, 'a ia 'oku fakamatala fekau'aki mo e tokāteline 'o e papitaiso ma'á e kau pekiá.

Na'e ongo kiate au mo u 'ohovale 'i hono tali mai 'e he Tamai Hēvaní 'eku lotú 'i he momeniti pē ko iá. Ko ha ongo fakafiefia mo'oni.

Na'á ku fakakaukau lahi ki he a'usia ko 'ení 'i he fakafokifā pē kuo toe tatangi 'a e telefoní. Ko 'eku fa'ē-i-he-fonó, 'i he'ene 'eke mai pe ko e hā na'e mate ai 'a e telefoní. Na'á ku talaange na'e 'ikai ke u 'ilo ka na'á ku kole ange ke fakaava 'ene Tohi Tapú 'o lau 'a e 1 Kolinitō 15:29.

Ne 'osi ha ngaahi 'aho si'i mei ai kuo hili 'i he 'eku funga tēpilé ha lisi 'o ha kāinga ne nau 'osi pekia. Ne lau he 'eku fa'ē-i-he-fonó 'a e potufolofolá pea kuo tui 'eni na'e ako'i 'e he Fakamo'uí 'o fakafou 'i he 'Aposetolo ko Paulá, 'a e tokāteline 'o e papitaiso ma'á e kau pekiá.

Kuo 'osi tala'ofa 'e he 'Otuá ha ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga ma'anautolu 'oku nau fai 'a e ngāue huhu'i ko 'ení. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'eni. ■

Seta Melikisetiani, 'Amēnia

Na'e talamai he'eku fa'ē-i-he-fonó ko e papitaiso ma'á e pekiá na'e 'ikai ko ha tokāteline ia 'a Kalaisi ka ko ha me'a na'e fa'u 'e he kau Māmongá.

TE U MA'U 'I FĒ HA MAKASINI TATAU MO 'ENI?

Lolotonga ha'aku fononga mo hoku fāmilí mei Nevata, USA, ki 'Alasikā, USA, na'á ku talanoa ai mo ha fefine lōloa, talavou pea mo anga fakakaume'a na'e tangutu 'i he tafa'aki 'e tahá.

Na'á ne 'eke mai pe ko 'eku 'alú ki fē, peá u talaange ko 'emau ō ki Siuno, 'Alasikā, ke 'eva ki he'ema tamasi'í mo hono fāmilí. Talamai 'e ia ko 'ene ha'u mei Lasi Vēkesi. Na'á ne talamai mo kamata ke fakapete-pete tangi, ko 'ene 'alu ki Sinoa ke 'a'ahi ki hono kāinga 'i he fonó ke fakahoko ha ouau fakamanatu hono husepānití, 'a ia ne na mali 'i ha ta'u 'e 20. Na'e toki mālōlō ni pe 'i he kanisaá.

Na'á ku vakai atu ki he tafa'aki 'e tahá mo fakakaukau 'iate au pē ki he'eku monū'ia ke 'ilo e palani 'o e fakamo'uí mo hoko ko ha taha ngāue temipale 'i he Temipale Lasi Vēkesi Nevatá. Na'á ku fakakaukau pe ko e hā te u lava 'o fai ma'á e fefiné ni ke fakafiefia 'i hono lotó.

Fakafokifā pē, kuó u manatu 'i lelei 'o hangē ha ongo ha fafangú, ha kupu 'i lea ne fai 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá na'á ku tufa 'i he'ema Fine'ofá. Ko e taimi na'á ne fokotu'u ai 'a e Fine'ofá, na'á ne pehē ko e hou'eiki fefiné "te nau 'oatu [e me'a te nau pule ki aí] ki hono tokoni 'i 'o e mulí; te nau lilingi ha lolo mo ha uaine ki he loto kuo kafo 'o e taha faingata'a'ia; te nau holo-holo 'i 'a e lo'imata 'o e tamai maté pea mo fakafiefia 'i 'a e loto 'o e uitoú" (*Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita* [2007], 524).

Na'á ku toe vakai atu ki he tafa'aki 'e tahá. Na'á ku fakatokanga 'i ai ha

Na'á ku fakakaukau pe ko e hā te u lava 'o fai ke fakafiefia 'i 'aki e loto 'o e fefiné ni, 'a ia ne toki mālōlō si'ono husepānití.

sola 'oku faingata'a'ia, ko ha uitou 'oku loto lavea. Na'á ku manatu 'i ne u lau 'a e *Ensign* 'o Siulai 2011 ki mu'a 'i he 'aho ko iá. Na'e 'i ai ha ngaahi fakamatala langaki mo'ui ne u pehē te ne ala 'oange ki ai ha fakalotolahi mo ha fakafiemālie.

Ne u feinga leva ke u loto lahi, fakaava 'a e makasiní ki he fakamatalá, peá u kole ange ke ne lau. Na'á ku siofi fakalelei ia pea na'á ku 'ohovale 'i he'ene lau fakamātoato 'a e 'otu lea kotoa pē. Ko e taimi na'e 'osi aí, na'á ne lau mo ha fakamatala 'e taha.

'Oku mahino na'e ongo ki hono lotó ha me'a na'á ne lau. Na'á ne kuku ma'u 'a e makasiní ki hono fatafatá pea

holoholo 'i e lo'imata 'i hono fofongá.

"Te u ma'u 'i fē ha makasini tatau mo 'eni?" Ko 'ene fehu 'i mai ia kiате aú. Na'á ku talaange ke 'ai ia ma'ana. Pea toe hoko atu 'ene laukongá.

'I he'emau a'u atu ki Siuno, na'á ne puke hoku nimá, sio fakamama'u ki hoku matá, pea pehē mai. "Mālō."

Na'á ku ako ha lēsoni ma'ongo-onga mei he a'usia ko iá. 'Oku 'āki-lotoa kitautolu 'e ha kau sola mo ha ngaahi loto lavea 'oku nau fie ma'u ha lea 'ofa 'o e fakalotolahi pea mo fie 'ilo 'a e me'a 'oku 'ilo 'e kitautolu Kau Mā'oní'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. ■

Seuloní Lata, Nevata, USA

*Ko e taimi 'e ni'ihī kuo pau ke ke
tukuange ha fa'ahinga me'a lelei
ki ha me'a 'oku lelei ange.*

KO HONO FILI 'O E KONGA **Lelei Angé**

Fai 'e Matthew D. Flitton

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Na'e faka'ohovale'i 'i ha 'aho 'e taha 'e Solotani Suki (Zoltán Szücs of Szeged) 'o Seiki, Hungalí, 'ene faiako 'a'alo pōpaó 'i ha'ane talaange he 'ikai 'alu ia ki Siamane ki ha fe'auhi.

Na'e talaange 'e Solotani, "Ko e 'aho tatau pē ia mo hoku 'aho papi-taisó, ko ia, te u pehē 'ikai."

'I hono ta'u 17, ne 'osi ikuna'i 'e Solotani ha ngaahi fe'auhi lahi 'i he lova pōpaó. Ko ha sipoti manakoa 'eni 'i Hungali, pea na'e sai 'a Solotani—sai fe'unga ke ala hoko ko ha palofesinale. Makehe mei he'ene fili ke nofo mei he fe'auhi, 'e vavé ni mo ha tuku faka'aufuli 'e Solotani 'a e 'alo pōpaó. Na'e 'i ai ha me'a lelei ange ke ne fai.

Na'e lelei 'a e 'alo pōpaó kia Solotani. Kuó ne ako 'i he ngaahi ta'u kuo maliu atú 'a e mapule'i kitá, tala-ngofuá, mo e ngāue mālohí, 'i he'ene ngāue mo 'ene faiakó. Ne toe ako foki 'a Solotani ke faka'ehi'ehi mei he ngaahi me'a pea mo e ngaahi 'ulunga-anga te ne uesia 'ene 'a'aló. Na'e 'ikai ko ha mo'ui faingofua; na'e fakata'e-lata, pea 'e fie a'u ha toe taimi lahi ange kapau 'e liliu 'o palofesinale. Ko e kau palofesinalé 'oku nau fakamā-lohisino houa 'e 12 he 'aho pea kuo pau ke nau fe'auhi 'i he Sāpaté.

'Oku pehē 'e Solotani, "Na'e to'o 'e he 'alo pōpaó ha kongá lahi 'o hoku taimí. Na'á ku loto ta'e-'unua. Na'á ku

si'aki ha me'a lahi mei he'eku mo'ui koe'uhí ko ia."

Ko e 'uhinga ia ne fakakaukau ai 'a Solotani he 'ikai ke lava 'o lí'oa ki he ongoongoleléi mo e 'alo pōpaó fakatou'osi. Na'á ne talaange ki he'ene faiakó 'i he 2004 he 'ikai toe 'alo pōpaó ia.

'I he kongá ki mu'a 'o e ta'u ko iá ne kamata ako'i ai 'e he kau faifekau e fa'ē 'a Seikí. Na'e 'ikai ke kau ia 'i he ngaahi lēsoní. Na'e fakatou'pikoi pē 'i he'ene tali e fakaafe 'ene fa'eé ki hono papitaisó. Ka na'e ue'i hono lotó 'e he me'a na'á ne ongo'i 'i he'ene hū pē ki he falelotú. Na'e loto 'a Solotani ke talanoa mo e ongo faifekau, ko ha kongá 'o e 'uhingá he na'e lava ke femahino'aki mo kinaua.

'Okú ne pehē, "Na'e mālie kiate au 'a e ongo faifekau koe'uhí he ko ha kakai angamaheni pē kinaua ka 'okú na mo'ui 'i ha tu'unga mo'ui mā-'olunga ange."

Koe'uhí ko e tu'unga mo'ui mā-'olunga ange na'e 'osi mo'ui 'aki 'e Solotani 'i he'ene hoko ko ha taha 'alo pōpaó, na'á ne tali lelei leva 'a e ngaahi akonaki 'o e ongoongoleléi ko ha me'a mahu'inga. Na'e papitaiso ia 'i ha 'osi ha māhina 'e ua mei ai.

'I he kamata'angá na'á ne fakakaukau 'e kei lava pē 'o hoko atu 'ene 'alo pōpaó kae 'ikai fe'auhi 'i he Sāpaté. Ka koe'uhí ko ha tokotaha

ia, ko 'ene tukupā pē ki ha ngāue pe me'a, 'oku loto ke fai hono lelei tahá ai, na'e fili leva ke tuku 'aupito 'ene 'alo pōpaó.

Na'e tu'o taha ha'ane feinga ke 'alo pōpaó pē ko ha me'a fakafiefia ki ai 'i he hili 'o 'ene papitaisó. Ko e taimi na'á ne fai ai 'ení, ne kole ange 'ene faiakó ki ai ke tokoni 'i hono ako'i ha ni'ihī mo fokotu'utu'u e ngaahi folau he 'oku 'ikai fie fe'auhi. Ka na'e 'ikai loto ke ne fai ha tukupā ke 'alo pōpaó—pe ki ha toe 'ekitiviti—te ne felei e hala ki hono tu'unga fakaākongá.

Ko ia ne tautau leva 'e Solotani hono fohé pea lí'oa ki he ngāue he Siasí, 'i ha fili 'oku faitatau mo ia na'e fai 'e Palesiteni Hauati W. Hanitā (1907–95) 'i he taimi na'e mali aí. Ko ha taha tāme'alea lelei 'a Palesiteni Hanitā pea na'á ne tā ha ngaahi me'alea kehekehe lahi. Na'e tā 'i he ngaahi efiāfi 'i ha 'okesitulā, ka na'e fepaki e tō'onga mo'ui 'a kinautolu na'e feohi mo iá mo e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongoleléi. Ko ia ne tuku leva 'e Palesiteni Hanitā 'ene ngaahi me'alea pea toki tātātaha pē hono to'o mai ki he ngaahi hiva fakafamilí.¹

'Oku manatu 'a Solotani he 'alo pōpaó, ka kuó ne 'ilo 'oku mālohi fe'unga 'ene manako 'i he 'alo pōpaó ke fe'auhi, pea mo malava ke ikuna'i,

Na'e tuku 'e Solutani Suki 'o Seiki, Hungali, 'a e 'alo pōpaó kae ma'u ha taimi lahi ange ki he ongoongoleléi.

'a 'ene 'ofa ki he 'Eikí kapau 'e fu'u ofi ki he sipotí ni.

'E lava ke hoko 'a e tefito'i mo'oni tatau pē ki ha fa'ahinga 'ekitiviti 'okú ne 'ave kitautolu mei he tu'unga 'oku fie ma'u 'e he 'Otuá ke tau a'usía. Mahalo na'a lelei ange kiate kitautolu takitaha ke tau foua 'a e mo'uí ta'e-ma'u ha ngaahi me'a 'e ni'ihí—'o tatau ai pē kapau ko ha ngaahi me'a lelei—kae 'oua na'a tu'u mole ai 'etau mo'ui ta'engatá kae ma'u kinautolu.

'Oku pehē 'e Solutani, "Na'á ku mo'ui 'aki e Siasí. Na'e faingofua pē ke u tuku 'i he'eku 'ilo he 'ikai lava 'o hoko 'a e 'alo pōpaó ko ha ma'u'anga mo'ui 'o kapau 'oku ou fie mālohi he Siasí pea hoko pē ia ko haku manako. Ka, na'á ku fie ma'u ke fakamu'omu'a e Tamai Hēvani."

Na'e kamata ako leva 'e Solutani 'a e ongoongoleléi 'aki e loto vivili tatau 'okú ne fai 'i ha me'a pē. Na'á ne fokotu'u ha taumu'a ke ngāue faka-faifekau. Na'e loto ke nofo pē 'i hono fonuá 'o ako'i ha ni'ihí kehe.

Na'e ngāue 'i Hungali pea 'oku hoko he taimí ni ko ha faiako lea faka-Pilitāniá 'i ha ako'anga mā'olunga. 'Okú ne kei fokotu'utu'u pē 'a 'ene ngaahi me'a ke fakamu'omu'a 'i he ongoongoleléi. 'Okú ne pehē, "Oku 'i ai ha ngaahi me'a 'oku fie ma'u ke tau tukuange he 'oku nau fakafaingata'a'ia 'a e hala 'o e 'Otuá. 'Oku faingofua ke tuku 'a e me'a 'oku koví he taimi 'oku tau 'ilo ai 'oku totonú. 'Oku 'ikai ke tau fa'a 'ilo e taimi 'oku totonu ke tau tuku ai ha me'a lelei koe'uhí ko ha me'a 'oku lelei angé. 'Oku tau fakakaukau te tau lava pē 'o pukepuke mo kei muimui he palani 'a e 'Otuá, ko'euhí he 'oku 'ikai koví." Ka 'oku 'ilo'i 'e Solutani kuo pau ke tau tukuange 'a e leléi kapau 'okú ne ta'ofi kitautolu mei he muimui he palani 'a e 'Otuá. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. ma'áú Vakai, Eleanor Knowles, *Howard W. Hunter* (1994), 81.

“E anga fēfē ha'aku fakamatala'i ki hoku kaungāme'á 'a e 'uhinga 'oku 'ikai ai ko ha fakakaukau lelei hono mau-mau'i e fono 'o e angama'á?”

Oku fie ma'u 'e he Tamai Hēvaní ke tau fiefia mo taau mo Hono Laumālié, ko ia na'á Ne foaki mai ai 'a e ngaahi fekau ke tokoni 'o tauhi 'etau ngaahi fakakaukau, ngaahi leá, mo 'etau ngaahi tō'ongá 'i he ngaahi fakangata-ngata 'oku tāú. 'Oku tokoni e fono 'o e angama'á ke tauhi 'a e mālohi 'o e fakatupú 'i loto 'i he ngaahi ha'i 'o e nofomali. Ko e taha 'e 'uhinga 'okú Ne fekau ai ke toki fakahaa'i pē 'a e mālohi 'o e fakatupú 'i he vaha'a 'o e husepānití mo e uaifi he “'oku 'i ai e totonu 'a e fānaú ke fā'ele'i 'i loto 'i he ngaahi ha'i 'o e malí.”¹

Te ke lava 'o foaki ha tatau 'o e *Ki Hono Fakamālohia* 'o e *To'u Tupú* ki ho kaungāme'á. 'Okú ne 'omi ha ngaahi 'uhinga 'oku lelei ai ke tauhi 'a e fono 'o e angama'á: “I he taimi 'okú ke haohaoa fakasekisuale aí, 'okú ke teuteu'i ai koe ke fakahoko pea tauhi e ngaahi fuakava toputapu 'i he temipalé. 'Okú ke teuteu'i koe ke fa'ufa'u ha nofo mali 'oku mālohí pea 'omai ha fānaú ki he māmaní ke hoko kinautolu ko e kongá 'o ha fāmili ta'engata mo fe'ofofani. 'Okú ke malu'i ai koe mei he mau-mau fakalaumālie mo fakaeloto 'oku hoko tupu mei hono fai e feohi fafale fakasekisuale ki mu'a 'oku te'eki ai ke fai ha malí. 'Okú ke malu ai foki koe mei ha ngaahi mahaki fakatu'utāmaki. 'E tokoni'i koe 'e ho'o haohaoa fakasekisuale ke ke ma'u 'a e loto falalá peá ke fiefia mo'oni pea toe lelei ange ai ho'o malava ke fai ha ngaahi fili 'oku lelei 'i he kaha'ú.”²

Ko e Temipalé

'Oku 'i ai e taumu'a fakalangi 'a 'etau Tamai Hēvaní ma'atautolu takitaha, pea 'e lava ke fakahoko 'a e taumu'a ko iá 'i he temipalé. 'Oku totonu ke tau mo'ui taau ke hū ki he temipalé kae lava hotau ngaahi fāmili 'o sila'i. Te tau toe nofo mo 'etau Tamai Hēvaní, pea ko e mahu-inga tahá, te tau ma'u ha fiefia 'oku ta'e ngata, 'a ia 'oku 'ikai ma'u 'e he kau ta'e-tāú.

Alofa M., ta'u 18, Ha'amoá

Nofo-mali mo e Fāmili

'Oku poupou'i kitautolu ke tau ma'a fakasekisuale ka tau lava 'o taau ke hū ki he temipalé mo tauhi e ngaahi fuakava toputapú. Kapau te tau muimui ki he fono 'o e angama'á, te tau lava 'o fokotu'u ha nofomali mo ha fāmili mālohi 'i he kaha'ú. 'Oku 'i ai ma'u pē 'a Sētane ke fakatauvele'i kitautolu, ka 'i he lotú, folofolá, pea mo e ngaahi kaungāme'a lelei, te tau lava 'o ikuna'i ia.

Leisiti M., ta'u 16, 'Otu Filipainí

'I he Nofomali

Te u fakamatala ki hoku kaungāme'á ko ha fakakaukau 'oku 'ikai lelei hono mau-mau'i e fono 'o e angama'á he na'e fa'u pē 'a e mālohi 'o e fakatupú ia ma'á e kakai kuo 'osi mali fakalaó. Ko e taimi 'oku tau mau-mau'i ai 'a e fono 'o e angama'á, 'oku mole leva e Laumālie Mā'oni'oni mei he'etau mo'uí. *'Okusitina A., ta'u 15, Kana*

Ngaahi Nunu'a Kovi

'Oku lahi ha ngaahi nunu'a kovi 'i hono mau-mau'i 'o e fono 'o e angama'á, ka 'oku 'ikai ke ke 'ilo kotoa kinautolu 'i he kalasi ki he mo'ui lelei. 'E lava 'e he mau-mau'i e fono 'o e angama'á 'o tuli 'a e Laumālie mei ho'o mo'uí, uesia kinautolu 'oku ofi atu kiate koé, mo 'ai ke ke ongo'i ta'e-fiemālie kiate koe pē. 'Oku ou fokotu'u atu ke ke mamata 'i he vitio 'o e Ngaahi Pōpoaki Faka-Māmongá 'oku ui ko e “Angama'á: Ko e Hā e Ngaahi Fakangatangátá?” [i he youth.lds.org 'i he lea Faka-Pilitāniá, Potukalí, mo e Faka-Sipeiní].

Mātiu T., ta'u 17, Tutā, USA

Ngaahi Fehu'i Mahu'inga

Tali e fehu'i ho kaungāme'á 'aki ha'o fai ha ngaahi fehu'i: “Fēfē kapau 'oku siofi koe he taimí ni 'e ho mali 'i he kaha'ú?” Kuo 'osi fanongo 'a e kakai kotoa 'i he faka'ise'isa 'a ha taha kuó

'Oku fakataumu'a pē 'a e ngaahi tali ko ha tokoni mo ha fakakaukau, ka 'oku 'ikai ko hano fakahaa'i 'o ha tokāteline 'o e Siasí.

ne maumau'i e fono 'o e angama'á. "Fēfē kapau 'e 'eke atu 'e ha'ō fānau he kaha'ú pe na'á ke maumau'i e fono 'o e angama'á?" 'Oku fie ma'u ke 'ilo 'e ho kaungāme'á hono mahu'inga 'o e fono 'o e angama'á he taimí ni, ki mu'a 'oku te'eki fai atu 'e ha foha pe 'ofefine 'a e fehu'i ko iá. 'Oku fie ma'u ke ke tauhi koe ke ma'a mo haohaoa ke ma'u ha mo'ui fiefia, lelei 'o ta'e-halaia 'i hano maumau'i 'e fono toputapú.

Lōpini K., ta'u 13, Tutā, USA

Ma'á mo e Faka'apa'apa

'I he'etau muimui ki he fono 'o e angama'á, 'oku tau ma'a ai 'i he 'ao 'o e 'Otuá, faka'apa'apa'i kitautolu, mo tokoni ai ke faka'apa'apa'i kitautolu 'e he ni'ihī kehē foki. Kapau te tau talangofua ki he fono 'o e angama'á, 'oku tau fakahaa'i ai ko e fānau kitautolu 'a e 'Otuá pea 'oku tau tauhi ha ngaahi tu'unga mo'ui mā'olunga. Te tau faka'ehi'ehi mei he faka'ise'isá. 'I he'etau talangofua ki he'etau Tamai Hēvaní, tautautefito 'i he fono ko 'ení, 'e fiefia ange 'etau mo'uí 'i he māmani ko 'ení pea 'i he maama kaha'ú.

Aliana G., ta'u 19, 'Otu Filipainí

Ke Tau Feohi mo e Laumālié

Ko e taimi 'okú ke ma'a ai mei he angahalá, te ke fiefia lahi ange ai pea 'e tāpuekina koe. 'Oku hangē hotau sinó ha ngaahi tempalé, pea ko e Tamai Hēvaní "oku 'ikai te ne 'afio 'i he ngaahi tempale ta'e-mā'oni'oni' ('Alamā 7:21). Ko ia, 'i he taimi 'oku tau ma'a ai mei he angahalá, 'e lava 'a e Laumālié ke nofo'ia kitautolu.

Melieni P., ta'u 14, 'Ákenisā, USA

Ko ha Me'a'ofa Toputapu

Kapau 'e me'ava'inga 'aki e me'a'ofa 'o e fakatupú, 'e hoko leva 'a e me'a'ofa mahu'inga ko 'eni mei he 'Otuá 'o hangē ha me'anoa pē. 'Oku 'ikai ongo fakafiemālie hano foaki ha me'a'ofa

kapau 'oku 'ikai fakakaukau e taha 'okú ke foaki ki a'í 'oku mahu'inga. Kuo pau ke tauhi ma'u pē 'a e mālohi 'o e fakatupú ke toputapu; he ko e ngaahi tempale kātoa kitautolu 'o e 'Otuá pea 'oku totonu ke tau kei ma'a mo haohaoa hangē ha tempalé.

Seiloni Z., ta'u 15, 'Aitahō, USA

'Ulungaanga Lelei mo e Angama'á

'Oku fiefia 'a e 'Eikí 'i he 'ulungaanga lelei mo e angama'á, pea 'oku totonu ke hoko 'a e me'a kotoa pē 'i hono taimi totonu. Ko e fono 'o e angama'á ko ha fekau ia mei he 'Eikí. 'Oku hoko e lotú mo e takaua 'o e Laumālié ko ha hoa tonu mo'oni ke 'ilo ai ko ha tāpuaki 'a 'ete mo'ui angama'á.

Selene R., ta'u 18, 'Nikalākuā

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Ko e Fāmili: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
2. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū* (tohi, 2011), 9.

'OKU FAKATUPU 'E HONO MAUMAU'I E FONO 'O E ANGAMA'Á HA FAKATU'UTĀ-MAKI LAHI

"Kuo hanga 'e he 'Eikí 'o fakangofua 'a e husepānití mo e uaifí 'i loto he ngaahi fuakava tu'uloa 'o e malí, ke na fakahaa'i e ngaahi mālohi faifakatupu toputapú 'i hono faka'ofa'ofa mo e hoi-hoifuá, 'i loto he ngaahi fakangatangata kuó Ne fokotu'ú. . . .

"Neongo ia, 'oku tapui e ngaahi tō'onga feohi fafale ko iá 'e he 'Eikí ke fakahoko 'i tu'a he tukupā tu'uloa 'o e nofo malí he 'oku maumau'i ai 'Ene ngaahi taumu'á. 'Oku fakahoko e fa'ahinga fetu'utaki ko iá 'o fakatatau mo 'Ene palaní 'i loto he fuakava toputapu 'o e malí. Kapau 'oku fai ia 'i ha toe founga kehe, 'oku fepaki ia mo Hono finangaló. 'Oku nau fakatupu ha mau-mau lahi fakaeloto mo fakalaumālie. Neongo 'oku 'ikai fakatokanga'i 'e he ni'ihī 'oku kau ki a'í 'a e me'a 'oku hoko he taimi ko iá, ka te nau toki fakatokanga'i ia 'amuiange. 'Oku hanga 'e he anga'uli fakasekisuálé 'o fokotu'u ha 'āvahevahe ke ta'ofí'aki e tākiekina 'o e Laumālie Mā'oni'oni'."

'Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Ua, "Making the Right Choices," *Ensign*, Nov. 1994, 37.

FEHU'I KA HOKO MAÍ

"Ko e hā 'oku tonu ke u fai 'i he taimi 'oku 'ohake ai ha tefito 'i he akó 'oku fepaki mo e ngaahi akonaki 'o e ongoongoleleí, hangē ko e fakatōtamá?"

'Omai ho'o talí ki mu'a he 'aho 15 'o Meé ki he liahona@ldschurch.org pe meili ki he:

Liahona, Questions & Answers 5/13
50 E. North Temple St., Rm.2420
Salt Lake City, UT 84150-2400, USA

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'i-meilí pe tohí 'a e ngaahi fakamatala ko 'eni mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fá'ele'í, (3) uóti pe koló, (4) siteikí pe vahefonua, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'o mātu'á kapau 'okú ke sí'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'i-meilí) ke pulusi ho'o talí mo e taá.

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

FOUNGA KE NGĀUE AI HE NGAAHI UI 'I HE LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

Kuó ke fakakaukau nai ki hono mahu'inga 'o e laumālie 'o e tangatá? Kuo faifaiangé peá ke fakakaukau ki he **tu'unga te tau malavá** 'oku 'iate kitautolu takitahá?

Na'á ku 'alu ki ha konifelenisi fakasiteiki 'e taha ne huke hake ai 'e he'eku palesiteni fakasiteiki ki mu'a ko palesiteni Paula C. Sailá (Paul C. Child) ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 18 'o ne kamata lau: "Manatu, 'oku mahu'inga lahi 'a e **ngaahi laumālie** 'i he 'ao 'o e 'Otuá" (veesi 10).

Pea toki fehu'i leva 'e Palesiteni Saila, "Ko e hā e mahu'inga 'o e laumālie 'o e tangatá?" Na'e 'ikai ke ne tuku ki ha pīsope, palesiteni fakasiteiki, pe alēlea'anga mā'olunga ke tali. Ka na'á ne fili 'a e palesiteni 'o ha kōlomu 'o e kaumātu'á.

Na'e fakalongolongo 'o fuoloa 'a e tangata 'ohovalé ni peá ne toki fakahā, "Ko e mahu'inga 'o e laumālie 'o e tangatá 'a 'ene **malava ke hoko ko e 'Otuá.**"

Na'e fakakaukau 'i 'e he taha kotoa na'e 'i ai 'a e tali ko iá. Na'e hoko atu 'a Palesiteni Saila 'i he'ene pōpoakí, ka ne u kei fakakaukau pē au ki he tali fakalangí ni.

Ke a'u, ako'i, pea mo ala atu ki he ngaahi laumālie mahu'inga na'e teuteu'i he'etau Tamá ki He'ene pōpoakí, ko ha ngāue kāfakafa ia. 'Oku tātātaha ke faingofua 'a e Ikuná. 'I he angamahení 'oku muiaki mai ia 'i he

lo'imatá, 'ahi'ahi'í, falalá, mo e fakamo'oní.

'Oku fakafiemālie ki he kau tamaio-'eiki 'a e 'Otuá 'a e fakamahino mei he 'Eikí: "Oku ou 'iate kimoutolu ma'u ai pē" (Mātiu 28:20). 'Oku pouaki 'e he palōmesi faka'ofó'ofá ni homou—hou'eiki tangata 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné kuo ui ki ha ngaahi fatongia fakatakimu'a 'i he kōlomu 'o e kau tikoní, akonakí, mo e kau taula'eikí. 'Okú ne pou pou'i kimoutolu 'i ho'omou teuteu ke ngāue 'i he mala'e ngāue fakafaifekau. 'Okú ne fakafiemālie'i kimoutolu 'i he lolotonga 'o e ngaahi momeniti 'o e lotofó'í, 'a ē 'oku hoko ki he taha kotoá.

'Oku folofola 'a e 'Eikí, "Ko ia, **'oua na'a mo fiu 'i he failelei,** he 'okú mo 'ai 'a e tu'unga 'o ha ngāue lahi. Pea 'oku tupu mei he ngaahi me'a íkí 'a e ngaahi fu'u me'a lalahí.

Vakai, 'oku fie ma'u 'e he 'Eikí 'a e loto mo e 'atamai fie faí" (T&F 64:33–34). 'Oku fakafōtunga ma'u pē 'e he **tui ta'e-tūkuá, falala tu'uloá, mo ha holi vivili** 'a kinautolu 'oku nau tauhi

ki he 'Eikí 'aki honau lotó kotoá.

Kapau 'oku 'i ai ha hou'eiki tangata 'oku nau onгона hoku le'ó 'oku nau onго'i ta'e-mateuteu, pea ta'e malava ke tali 'a e ui ke ngāue, feilaulau, pe ke tāpuaki'i si'i mo'ui 'a e kakai kehé, manatu'i 'a e fo'i mo'oni: "**Ko ia 'oku ui 'e he 'Otuá, 'oku fakafe'unga 'i 'e he 'Otuá.**" ■

Mei ha lea 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 1987.

KUÓ KE FAKA'AONGA FĒFĒ 'ENI?

"Oku tokoni kiate au 'a 'eku 'ilo 'oku ou kau mo e 'Eikí, ke u manatu'i ai pe ko e hā 'oku ou 'alu ai 'o ngāue fakafaifekau: ke tokoni ki he 'Eikí mo 'omi ha ni'ihí ki hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí. 'Oku ou 'ilo he 'ikai ke ne tuku ke u foua ha fa'ahinga me'a he 'ikai ke u ta'e-malava 'i he lolotonga 'eku ngāue fakafaifekau."

**Tileni M.,
'lutá, USA**

TĀ FAKATĀ 'O E 'ATĀ 'E CODY BEIL© IRI

FEALĒLEA'AKI MO E 'EIKÍ

Ihoku ta'u 15, na'á ku manako 'i ha ta'ahine 'i he'eku kalasi he 'akó mo lotu ke u teiti mo ia. Na'e talavou, ka na'á ku fakakaukau pe 'oku totonu ke u kole ki ai 'oku te'eki hoku hoku ta'u 16. Na'á ku manatu 'i e 'Alamā 37:37, 'a ia 'oku pehē, "Fealēlea'aki mo e 'Eikí 'i he me'a kotoa pē te ke faí, pea te ne fakahinohino 'i koe 'i he me'a 'oku lelei." Pea ko e me'a ia na'á ku faí. Na'á ku lotu pea tatali 'i ha ngaahi 'aho ki he tali 'a e 'Eikí kae toki fai ha'aku fili.

Ne ui au 'e he pīsopé 'i ha 'aho 'e taha 'i he lotú ki hono lokí 'o fakaafe 'i au ke u lea 'i he Sāpate hono hokó. Mate'i mai pe ko e hā e tefitó? 'Oua te ke teiti kae 'oua kuó ke ta'u 16. Na'á ku ongo 'i ko e tali 'eni 'a e 'Eikí kiate aú, 'a ia ko e 'ikai. 'E anga fēfē nai ha'aku ako 'i ha me'a 'oku 'ikai ke u fai?

Koe'uhí na'á ku 'osi fealēlea'aki mo e 'Eikí, na'á ku lava ke 'ilo 'a e finangalo 'o e 'Eikí ki he'eku mo'uí pea mo hola foki mei he fakatauelé. 'Oku ou 'ilo kapau te tau fealēlea'aki mo e 'Eikí, te Ne talamai Hono finangaló pea 'e tāpuekina lahi kitautolu.

'Etuato 'Oliveila, Siala, Palāsila

KO E POTUFOLOFOLO 'OKU OU SAI'IA TAHA AI

TOKĀTELINE MO E NGAHI FUAKAVA 24:8

'Oku 'ai 'e he potufolofola ko 'ení ke u ongo 'i lelei 'i he taimi 'oku ou foua ai ha faingata'a he 'okú ne pehē "'Oku ou 'iate koe, 'io 'o a'u ki he ngata'anga ho ngaahi 'ahó." 'Oku 'uhinga 'eni kiate au, kapau te u fekumi kiate la, 'e 'iate au ma'u pē 'a e Tamai Hēvani 'o a'u ki he ngata'anga 'o 'eku mo'uí.

'Āleki 'Ōtisi, Nuevo Kesasi Kuleni, Mekisikou

KO E MĀLOHI 'O E FAKALELEÍ

Ihe taimi na'e ako 'i ai au 'e 'he ongo faifekau, ko e tefito 'i taumu'a ma'u pē 'o 'ena ngaahi lēsoni ko Sīsū Kalaisi mo 'Ene Fakaleleí. Na'á na fakamatala ko e Fakaleleí ko ha me'a'ofa ia meia Sīsū Kalaisi kiate kitautolu takitaha. Ko ha me'a'ofa ia te tau lava 'o faka'aonga 'i 'he'etau mo'uí faka'ahó 'i he'etau fehanga'angai mo e ngaahi faingata'á pe taimi 'oku tau faiangahala aí. 'Oku hanga 'e he mālohi 'o e Fakaleleí 'o hiki hake, fakamo'ui, pea mo tokoni 'i kitautolu ke tau foki

'i he hala lausi 'i mo fāsi 'oku fakatau ki he mo'ui ta'engata.

Na'á ku ma'u ha ongo mālohi 'i he taimi ne vahevahe mai ai 'e he ongo faifekau e me'a ni, peá ne fakamo'oni 'i mai kiate au na'e mo'oni, peá u pehē leva ke u kau ki he Siasí.

Na'á ku fakakaukau ki mui ange ai ke ngāue fakafaifekau he na'á ku fie tokoni ki he kakai kehé ke nau 'ilo ki he me'a'ofa faka'ofa'ofa ko 'ení. Kuó u mamata ki he liliu 'a ha ni'ihi ki ha founga mo'ui fo'ou, 'i he'eku ako 'i mo vahevahe fekau'aki mo e Fakaleleí. Na'e hoko mai ha liliu kakato, 'o 'ikai 'i he fanongo pē ki he Fakaleleí ka 'i hono toe faka'aonga 'i ia 'i he'eku mo'uí.

'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'a e Fakaleleí. Ko e taimi 'oku tau fakaafe 'i ai hono mālohí ki he'etau mo'uí, 'o tatau ai pē pe ko e hā ha tūkunga 'oku tau fehanga'angai mo ia, 'e lava ke fakaleleí 'i 'a e me'a kotoa pea te tau ma'u ha fiefia.

'Iloisi Tapuluea, Kilipati

Ko e Tohi Tapu Kātoá

Ko e Tohi 'a Molomoná

'UHINGA 'OKU TAU FIE MA'U AI E

TOHI 'A MOLOMONÁ

Mahalo 'e fehu'i atu 'e ha kakai pe ko e hā 'oku tau fie ma'u ai 'a e Tohi 'a Molomoná he kuo tau 'osi ma'u 'a e Tohi Tapú. Ko hono mo'oní, na'e fakamo'oni 'i 'e Sīsū Kalaisi 'e hoko 'a e me'á ni (vakai, 2 Nifai 29:3). 'Oku lahi ha ngaahi 'uhinga 'oku mahu'inga ai 'a e Tohi 'a Molomoná 'i hotau kuongá (hangē ko 'ení, vakai, 2 Nifai 29:7–11). Ko ha ngaahi 'uhinga si'i pē 'eni 'oku mahu'inga aí.

Ko ha Fakamo'oni 'e Taha kia Sīsū Kalaisi

'Oku fakahaa'i mai 'e he folofolá ha sīpinga 'o hono faka'aonga 'i 'o ha ngaahi fakamo'oni lahi ke fokotu'u e mo'oni 'i he Siasi 'o Kalaisi. 'Oku tānaki atu 'e he Tohi 'a Molomoná ha fakamo'oni hono ua ki he Tohi Tapú 'o hoko ko ha fakamo'oni kia Kalaisi. Na'e pehē 'e 'Eletā Ma'ake E. Pitasoni (1900–84) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu

KO E FAKAMO'ONI 'E TOKO UA

Ko e Tohi Tapú ko e taha ia e fakamo'oni kia Sīsū Kalaisi; pea ko e Tohi 'a Molomoná e fakamo'oni 'e tahá. Ko e hā 'oku fu'u mahu'inga ai e fakamo'oni hono ua ko 'ení? 'E lava ke tokoni atu 'a e fakatātá ko 'ení: Ko e laine hangatonu 'e fiha te ke lava 'o tā ke fou 'i ha fo'i poini pē 'e taha 'i ha lau'i pepá? Ko e talí 'oku ta'e fakangatangata. Fakakaukau angé 'oku fakafofonga'i 'e he poini 'e taha ko iá 'a e Tohi Tapú pea fakafofonga'i 'e he ngaahi fo'i laine hangatonu 'e lau teau ki he fo'i poini 'a e faka'uhinga kehekehe 'o e Tohi Tapú pea ko e ngaahi faka'uhinga kehekehe ko iá 'oku ne fakafofonga'i ha siasi kehekehe.

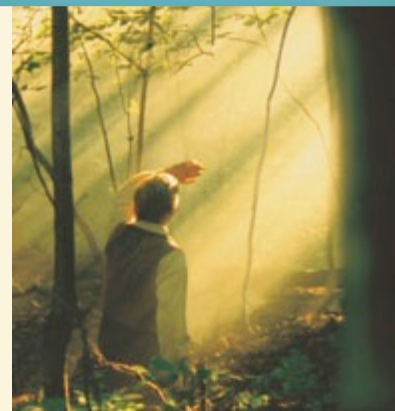
Ko e hā leva e me'a 'e hoko 'i he lau'i pepa ko iá kapau 'oku 'i ai ha fo'i poini fika ua ke ne fakafofonga'i e Tohi 'a Molomoná? Ko e hā e lahi 'o e ngaahi laine hangatonu te ke lava 'o tā 'i he vaha'a e ongo fo'i poini ko iá—'a e Tohi Tapú pea mo e Tohi 'a Molomoná? Taha pē. Ko e fo'i faka'uhinga pē 'e taha 'o e tokāteline 'a Kalaisi 'oku ne fakamo'ui e fakamo'oni 'a e ongo fakamo'oni ko 'ení.

“Oku toutou hoko e Tohi 'a Molomoná ko ha fakamo'oni 'oku ne fakapapau'i, fakamā'ala'ala, mo fakatahataha'i e tokāteline na'e ako'i 'e he Tohi Tapú.”

Elder Tad R. Callister 'o e Kau Palesitenisi 'o e Kau Fitungofulú, “Ko e Tohi 'a Molomoná—ko ha Tohi mei he 'Otuá,” *Liahona*, Nōvema 2011, 75.

KAU 'I HĒ, TALANOĀ

Te mou ako 'i 'Epeleli kotoa fekau'aki mo e Hē mei he Mo'oni pea mo hono toe Fakafoki mai 'o e Ongoongolelei 'i ho'omou ngaahi kōlomu lakanga fakataula'eiki, ngaahi kalasi 'i he Kau Finemuí mo e Lautohi Faka-Sāpaté (kapau 'oku ma'u 'e homou uōtí pe koló 'a e ngaahi lēsoni fo'ou 'i ho'omou lea fakafonuá). Ko hono ma'u 'o e Tohi 'a Molomoná ko ha konga mahu'inga ia 'o hono toe Fakafoki mai 'o e Ongoongolelei. Hili ho'o lau e fakamatala ko 'eni, fakakaukau ki he kehe ho'o mo'ui koe'uhí ko ho'o ma'u e Tohi 'a Molomoná. Te ke lava 'o hiki ho'o ngaahi ongó 'i ho'o tohinoá pea fakakaukau ke vahevahe kinautolu mo ha ni'ihí 'aki ha'o fakamo'oni 'i 'api, 'i he lotú, pe 'i ha fetu'utaki fakamitiá.

Mā Uá, ["Ko e tefito 'i 'uhinga 'oku tau ma'u ai 'a e Tohi 'a Molomoná he 'oku 'i he ngutu 'o e kau fakamo'oni 'e toko ua pe toko tolú 'a hono fakamo'oni 'i 'o e me'a kotoa pē.] (Vakai, 2 Kolinitō 13:1.) 'Oku tau ma'u 'a e Tohi Tapú; 'oku tau toe ma'u foki mo e Tohi 'a Molomoná. 'Okú na hoko ko ha ongo le'o—ko ha tohi folofola 'e ua—mei ha ongo kakai na'e fakamaevahe 'i mama'o 'i he kuonga mu'á, 'o na fakatou fakamo'oni 'i e fakalangi 'o e 'Eiki ko Sísū Kalaisí."¹ Na'e toe tñaki mai 'e Palesiteni 'Ēsela Tafi Penisoni (1899–1994), ["Kuo pau ke 'oua na'a ngalo 'iate kinautolu ko e 'Eiki tonu pē na'á Ne 'omai e Tohi 'a Molomoná ke hoko ko Hono fakamo'oni paú."]²

Ko e Kakato 'o e Ongoongolelei

'Oku tau 'ilo ha "ngaahi me'a mahinongofua mo mahu'inga . . . kuo to'o" mei he Tohi Tapú he taimi kotoa pē (1 Nifai 13:40). 'Oku fakamahino 'i 'e he Tohi 'a Molomoná 'a e tokāteline 'a Kalaisí mo toe 'omi 'a e kakato 'o e ongoongolelei ki māmani (vakai, 1 Nifai 13:38–41). Hangē ko 'eni, 'oku tokoni 'a e Tohi 'a Molomoná ke tau 'ilo kuo pau ke fakahoko 'a e papitaisó 'i he fakauku (vakai, 3 Nifai 11:26) pea 'oku 'ikai fie ma'u ke papitaiso e fānau valevalé (vakai, Molonai 8:4–26).

Mahu'inga ki he Siasi Kuo Toe Fakafoki Mai

Na'e fakamo'oni 'a Siosefa Sāmita ko e Tohi 'a Molomoná ko e "makatu'uloto ia 'o 'etau tui fakalotú."³ 'I he'etau 'ilo 'eni, 'oku 'ikai hangē na'e hoko noa pē 'a hono fokotu'u 'o e Siasi 'o Sísū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni- 'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'i he 'aho 6 'o 'Epeleli 1830, ko e 'osi

pē ia ha 'aho 'e 11 mei he lava ke fakatau 'a e Tohi 'a Molomoná 'i he 'aho 26 'o Mā'asi 1830. Na'e 'ikai ke fokotu'u e Siasi kae 'oua kuo ma'u 'e hono kāingalotu 'a hono folofola makatu'ulotó.

Ko ha Tāpuaki 'i He'etau Mo'ui

Na'e ako 'i 'e Siosefa Sāmita, fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná, "e ofi ange ha tangata ki he 'otuá 'i ha'ane tauhi ki hono ngaahi akonakí, 'i ha toe tohi kehe."⁴ 'Okú ne ma'u e mālohi ke liliu e mo'ui—kau ai 'a kimoutolu mo kinautolu 'oku mou vahevahe 'a e Tohi 'a Molomoná mo kinautolú. Na'e fakamo'oni 'a Palesiteni Henelī B. 'Aealingi, ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, ["Oku mahino e tokoni 'a e Tohi 'a Molomoná 'i homou 'ulungāngā, mālohí, pea mo ho'omou loto to'a ke hoko ko e fakamo'oni ki he 'Otuá. 'E hanga 'e he tokāteline mo e ngaahi sīpinga mālohi 'i he tohi 'o hiki hake, fakahinohino, pea mo fakalotolahi 'i kimoutolu. . . . 'E hanga 'e hano ako 'i he fa'a lotu 'o e Tohi 'a Molomoná 'o langa hake 'a e tui ki he 'Otuá ko e Tamaí, ki Hono 'Alo 'Ofa'angá, pea mo 'Ene ongoongolelei. Te ne langa hake ho'o tui ki he kau palōfita 'a e 'Otuá, 'i he kuonga mu'á mo onopōni. . . . Te ne lava tohoaki 'i koe ke ofi ange ki he 'Otuá 'i ha toe fa'ahinga tohi. Te ne lava 'o liliu ha mo'ui ke lelei ange."]⁵ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALA

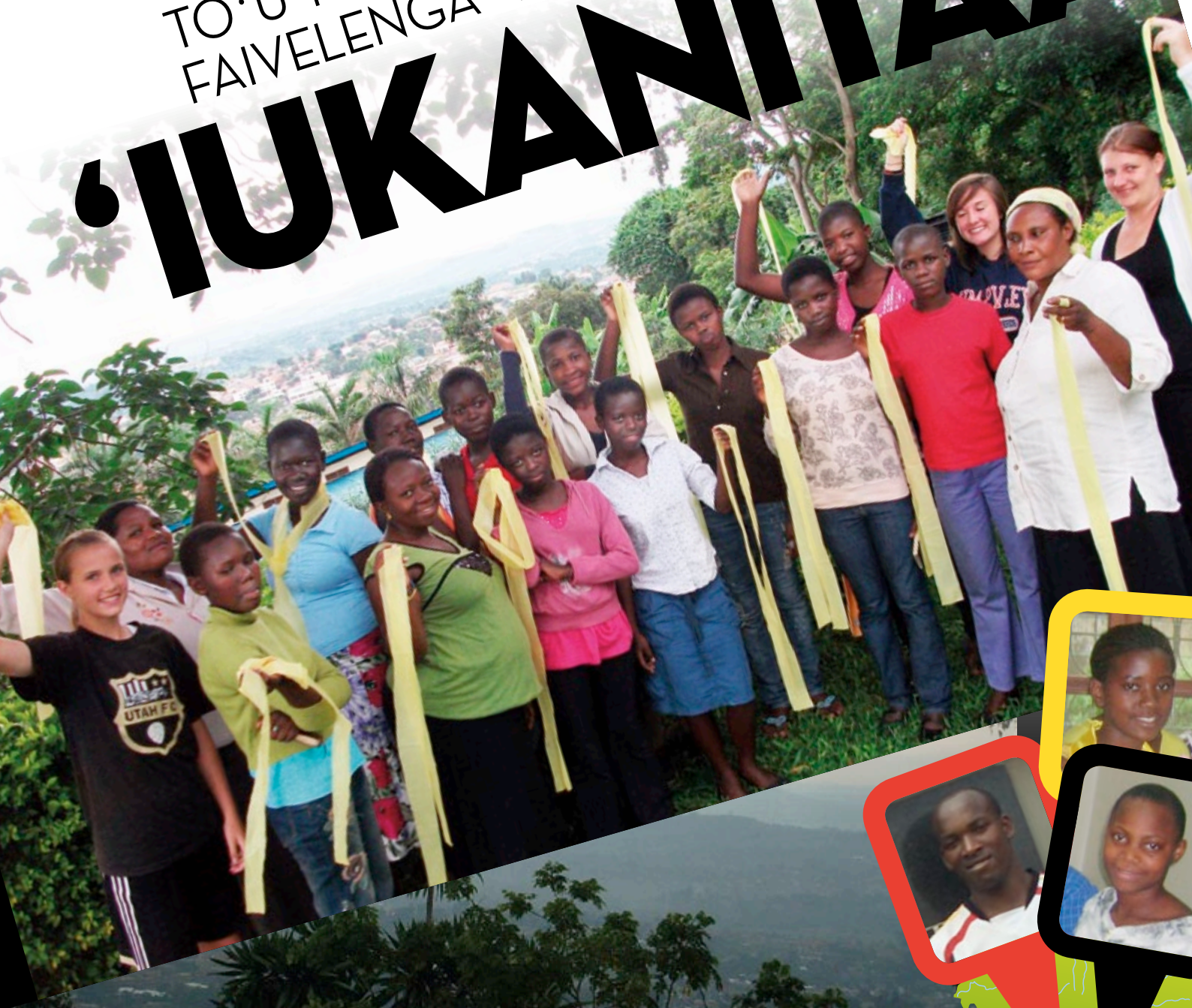
1. Mark E. Petersen, "Evidence of Things Not Seen," *Ensign*, May 1978, 63.
2. *The Teachings of Ezra Taft Benson* (1988), 204.
3. Siosefa Sāmita, 'i he talateu ki he Tohi 'a Molomoná.
4. Siosefa Sāmita, 'i he talateu ki he Tohi 'a Molomoná.
5. Henry B. Eyring, "Ko ha Fakamo'oni," *Liahona*, Nōvema 2011, 69–70.

**TUPULAKI 'I HE
KELEKELE LELEÍ:
TO'U TUPU
FAIVELENGA 'I**

Fai 'e Cindy Smith

'IUKANITÁÁ

'Oku fakatokanga'i 'e he tōu tupu 'i 'lukanitaá 'a e tupulaki 'a e tuí mo e 'amanaki lelei 'iate kinautolu, 'i he'enua tali 'a e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí.

Oku tāpuaki'i 'a e fonua faka-'ofō'ofa 'o 'lukanitaá, 'i he lotolotonga 'o 'Afilika Hahaké, 'aki ha ngaahi tafungofunga 'o e toó mo e siainé—pea mo ha kakai kei talavou kuo nau mateuteu ke tali mo mo'ui 'aki 'a e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí.

Na'e fokotu'u 'a e 'uluaki siteiki 'i 'lukanitaá 'i he 2010. 'Oku vave e tupu 'a e Siasí, 'o 'i ai ha kau talavou mo ha kau finemui tokolahi 'i he uooti mo e kolo takitaha.

Ko Hono Fokotu'u ha Fuká, mo Hoko ko ha Fa'ifa'itaki'angá

Na'e ue'i fakalaumálie e kau finemui 'i ha uooti 'e taha 'e he ngaahi akonaki 'a Sisitā 'Ileini S. Tolotoni, ko e palesiteni lahi 'o e Kau Finemui: "Ko e taimi 'eni ke tau takitaha tu'u hake ai 'o tatala atu e fuká ki he māmaní ko e uingaki ke tau toe foki ki he mo'ui angamā'oni'oni."¹ Na'e kaka ai 'a e kau finemui 'i ha tafungofunga 'oku hanga hifo ki he koló 'o fokotu'u ai ha fuka koula ko e fakataipe 'a 'enua fakapaau ke hoko ko ha sīpinga 'o e mo'ui mā'á. Na'a nau hiva'i fakataha 'a e "Vakai 'e Kāingá" (*Ngaahi Himi*, fika 4).

Kuo hiki hake 'e he kau finemui ni 'enua tu'unga mo'ui fakatāutaha 'i he mā'oni'oni. Kuo fakamālohia 'e he'enua talangofuá 'a 'enua fakamo'oni mo tokoni'i ha ni'ihiki kehe. Na'e pehē 'e Sisitā Tolotoni, "Oua 'aupito na'á ke ta'etoka'i e mālohi 'o ho'o takiekina mā'oni'oni."² 'Oku ta'alo 'a e sīpinga 'a e kau finemui ni ki māmani kotoa, 'o hangē ha fuká.

'Oku luelue 'a Senitulā 'i ha maile 'e taha pe lahi ange ki he lotú, tokoni 'i hono fakama'a 'o e falelotú he

Falaité, pea mo 'alu ki he semineli 'i he Tokonakí, 'o tatau mo ha kau finemui tokolahi 'i 'lukanitā. 'I he lotolotonga 'o e uiké, 'oku 'ā ki mu'a he 5:00 pongipongi ke lau 'ene ngaahi tohi fakaakó, pea toki luelue ki he akó, pea foki mai 'i he 'osi 'a e 6:00 efiāfi. Na'e 'ikai ke ako 'i ha ta'u 'e taha koe'uhí ko e faingata'a'ia fakapa'anga ka 'okú ne fehangahangai mo e palopalemá 'i he loto fiemálie: "Na'e tokoni'i mo'oni au 'e he ongoongolelei ke u tu'u ma'u mo ta'e-ue'ia."

Ko Senitulā pē 'oku Siasi 'i honau 'apí, ka 'oku poupou'i 'e he'ene mātu'á 'ene ngāue he Siasí, hangē ko e tokoni 'i he fakama'a 'o e loto'ata'atā 'o ha 'api mā'á e fānau tukuhausiá 'i honau feitu'ú. 'Oku fakatokanga'i 'e hono fāmilí hono tokoni'i ia 'e he

Senitulā

'Olungá: Ko e To'u Tupú 'i he 'enau 'i ha faeasaiti fakataha.

'Olungá: Sūsana ('i lotó), ko ha taha kumi hūfanga 'i 'Iukanitā, na'á ne ma'u e nongá 'i he ongoongolelei peá ne 'omi hono ngaahi tokouá mo e tuonga'ané mo ha fānau kehe ki he lotú.

Lotó: 'Oku fiefia 'a e kau finemuí 'o e uooti ko 'ení ke ngāue 'i he Fakalalakaka Fakatāutahá.

To'omata'ú: Na'e tukuange 'e Tenisi 'a hono tu'unga 'i ha timi soka fakapalofesinale ke malanga'i 'a e ongoongolelei. Na'e feilaulau mo ha kau talavou kehe 'i he'enau kō-lomu 'o e kau taula'eiki mo ikuna'i 'a e ngaahi faingata'á ke ngāue fakafaifekau.

ongoongolelei ke mālohi, 'o a'u ai pē ki he taimi 'oku fehanga'angai ai mo e ngaahi palopalema 'oku 'ikai lava 'o fakalelei'i. 'Oku pehē 'e Senitulā 'i he'ene fakakaukau ki he tupu'anga 'o e mālohi ko iá, "Ko e taimi 'oku ou 'alu ai ki he lotú, 'oku ou ongo'i 'o hangē 'oku ou tui e teunga tau 'o e 'Otuá" (vakai, 'Efesō 6:11–17).

Ko Sūsana ko ha taha toki ului, ka 'oku sai'ia 'i he Siasí. Ko 'ene ha'ú mei he Fakatonga 'o Sūtani, ne hola hono fāmilí mei he ngaahi faingata'á pea kuo nau monū'ia ke tali 'a e kau faifekau 'i 'Iukanitā. 'I he'ene hoko

ko e taha kumi hūfanga, kuó ne ma'u ha nonga mo ha malu'i 'i he ongoongolelei. 'Okú ne 'omi hono ngaahi tokouá mo e tuonga'ané ki he lotú 'i he Sāpaté, pea pehē ki ha fānau 'e toko hongofulu nai 'oku 'ikai mēmipa 'i he Siasí. Hili ha mate fakafokifā ha si'a mēmipa he fāmilí, ne foki leva ki he Fakatonga 'o Sūtani, 'o tatali ke fokotu'u ai 'a e 'Siasí 'i hono feitu'ú. 'Oku fakatou fehanga'angai 'a Sūsana mo Senitulā mo ha ngaahi faingata'a, ka 'okú na falala ki he 'Otuá mo ma'u e ngaahi fua 'o 'ena mo'ui 'aki 'e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí (vakai, 'Alamā 32:6–8, 43).

Ko e Feilaulau ke Ngāue Fakafaifekau

'Oku kamata va'inga soka kei iiki pē 'a e kau talavou 'i 'Iukanitā, 'o faka'aonga 'i ha ngaahi va'akau iiki kuo ha'i ma'u ke hoko ko ha fo'i pulu. Talu mei he kei si'i 'a Tenisi, mo 'ene talēniti'ia he sipotí, pea 'oange ai 'e hono 'apiako ma'olungá ha sikolasipi ke va'inga ma'a 'enau timí. 'I he'ene 'osi mei he ako mā'olungá, ne tala-ofa ange 'e ha timi palofesinale ke

totongi ia mo ha loki ke nofo ai. Ko ha misi 'eni kuo hoko, ka na'e 'ilo 'e Tenisi 'oku ngalingali 'e uesia 'e he me'á ni 'ene palani ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau he ta'u ka hoko maí.

Na'e mālohi fau e faka'amu 'a Tenisi ke ne fai e me'a 'oku finangalo e Tamai Hēvaní ke ne faí pea 'ikai ai ke ne fie 'ahi'ahi ke kau 'i he timí 'i

he taimi 'e hoko mai ai e taimi ke ne 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Na'e fehu'ia 'e he kakai tokolahi 'ene filí, ka 'oku fakapapau 'i 'e Tenisi na'á ne fai e fili totonú—ma'ana pea mo ha ni'ihí kehe. 'Okú ne pehē, "Na'e toki papi-taiso pē hoku ongo ki'i tokouá pea mo hoku ki'i tuofefiné. Na'e 'ikai ke u teitei fakakaukau 'e fanongo hoku tuofefiné ki he ongoongoleléi. Ko e taimi 'oku ou sio ai ki hono fakahoko 'e he 'Otuá e ngaahi mana 'i hoku fāmílí, 'okú ne 'omi ha 'amanaki lelei lahi ki hoku kaha'ú."

'Oku ako 'e he kau talavou 'i he uooti 'o Tenisi 'a e *Malanga'aki Eku Ongoongoleléi* he uike kotoa pē. Kuo nau hangē ha timí, 'o ngāue vāofi mo e kau faifekau taimi kakató mo 'omai ha ngaahi kaungāme'a ki he ngaahi houalotu he Sāpaté mo ha ngaahi 'ekitiviti kehe, kau ai e pasiketipolo mo e va'inga soka he lolotonga 'o e uiké. Kuo 'osi papitaiso 'e he kau taula'eikí ha ngaahi kaungāme'a mo ha ni'ihí kehe ne nau tokoni 'i hono

ako 'i mo e kau faifekau. Kuo laka hake 'i ha ngaahi ta'u, hono fakamā-lohia 'e he timi 'o e kau talavou ni 'a e uotí kotoa, pea ko honau toko fā, kau ai 'a Tenisi, kuo 'osi ma'u honau ui ki he Misiona Keniā Nailopí.

Ne nau muimui 'i he fale 'i 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ke "hoko ko e kau faifekau ki mu'a 'oku te'eki fakahū ho'omou pepa ngāue fakafaifekau."³ Na'a nau fakahoko ia 'aki 'enau ngāue fakataha ko e kōlomu, ko ha timi na'e lelei ange 'i ha toe timi.

Na'e ikuna 'i 'e he kau faifekau kotoa 'e toko fā 'a e ngaahi faingata'á kae lava ke nau ngāue. 'Oku fakamatala 'i 'e Uilipāfoosi 'o pehē, "Na'e mei mole 'eku 'amanaki ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau [koe'uhí ko e totongi], ka ne u lau 'a e Mātiu 6:19–20: "Oua 'e fokotu'u ma'amoutolu 'a e koloa 'i māmaní, 'a ia 'oku kai ai 'e he ané mo e 'ume'umeá . . . kae fokotu'u ma'amoutolu 'a e koloa 'i he langí. Na'á ku lava 'i he loto falala mo e loto 'akí, ke fakahoko 'eku taumu'a ke ngāue fakafaifekau taimi kakató. 'Oku ou sai'ia ke ngāue fakafaifekau. 'Oku 'ikai ha me'a 'e toe lelei ange 'i he fuofua kumi ki he pule'anga 'o e langí."

'Amanaki Lelei ki he Kaha'ú

'Oku tokoni 'e to'u tupu 'o 'Iukanitaá 'i hono langa heni e pule'anga 'o e 'Otuá, mo 'amanaki lelei ki he kaha'ú. Neongo 'oku 'ikai ke 'i ai ha tempale 'i he Fakahahake 'o 'Afiliká, ka 'oku 'amanaki atu 'a e to'u tupú ki ha taimi te nau mali ai 'i ha tempale mama'o. Na'e nofotaha ha 'ekitiviti fakasiteiki 'e taha 'i he teuteu ke hū ki he tempalé, pea 'i he faka'osí, na'e fai ai 'e ha mēmipa 'o e kau palesitenisi fakasiteikí 'ene fakamo'oní: "'Oku 'ofa e 'Otuá 'iate kimoutolu. Ko e kaha'ú kimoutolu 'o e Siasí 'i 'Iukanitaá." Kuo

'osi ma'u 'e he to'u tupu mā'oni'oni ko 'ení ha mālohi lahi.

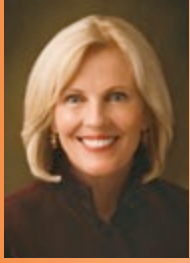
'Oku feilaulau 'i 'e he kau talavou mo e kau finemui 'o 'Iukanitaá 'a e ngaahi me'a 'o māmaní ma'a ha ngaahi me'a 'e tolonga 'o ta'engatá. Kuo nau 'osi tō 'a e tenga 'o e tuí pea 'oku nau tanumaki ia 'i he loto tokanga (vakai, 'Alamá 32:33–37). 'Oku vahevahe 'e he to'u tupú 'a e fiefia 'o e ongoongoleléi 'i he fonua kekelele lelei ni 'o hangē ha fu'u 'akau 'oku fuhi 'i he fuá (vakai, 'Alamá 32:42). ■

Na'e nofo 'a Sinití Sāmita 'i 'Iukanitā lolotonga e ngāue hono husepānití aí, ka 'okú na nofo he taimí ni 'i 'Iutā, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALA

1. Elaine S. Dalton, "Ko Ha Foki Kí he 'Ulunganga Ma'á," *Liahona* Nōvema 2008, 78–80.
2. Elaine S. Dalton, *Liahona*, Nōvema 2008, 80.
3. David A. Bednar, "Ko e Hoko Ko ha Faifekau," *Liahona*, Nōvema 2005, 44–47.

Ko e hā 'a e KAUNGĀME'A MO'ONI?

Fai 'e Elaine S. Dalton

Palesitēni Lahi 'o e Kau Finemu'i

Kuo liliu 'a e 'uhinga 'o e kaungāme'a 'i he māmani fetu'utaki fakatekinolosia 'o e 'aho ní. Te tau meimei fakakaukau he 'ahó ni 'oku tokolahi hotau "ngaahi kaungāme'a." 'Oku mo'oni pē ia: 'oku tau fiefia 'i he malava ko ia ke 'ilo pea mo 'ilo'i 'a e me'a 'oku lolotonga hoko 'i he mo'ui 'a ha tokolahi 'o hotau ngaahi mahení pea pehē ki he ngaahi kaungāme'a 'i he kuo hilí mo e lolotonga, pea na'a mo e kakai kuo te'eki ke tau fetaulaki 'oku tau ui ko hotau ngaahi kaungāme'a.

'Oku fa'a faka'uhinga 'i 'a e fo'i lea "kaungāme'a" 'i he fetu'utaki fakamitiá ko e *ngaahi fetu'utaki* kae 'ikai ko e *feohi*. 'Okú ke lava ke 'oatu ki ho

"ngaahi kaungāme'a" ha pōpoaki, ka 'oku 'ikai tatau 'eni ia mo e 'i ai ha feohi fakahangatonu mo e taha ko iá.

Ko e taimi 'e ni'ihi 'oku tuku 'etau tokangá 'i he *ma'u* ha ngaahi kaungāme'a. Mahalo 'oku totonu ke tau tokanga ange ki he *hoko* ko ha kaungāme'a.

'Oku lahi e ngaahi faka'uhinga ki he hoko ko ha kaungāme'a. He 'ikai toe ngalo 'iate au 'eku fanongo kia 'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he'ene lea fekau'aki mo hono 'uhinga 'o e hoko ko ha kaungāme'a mo ha ivi lelei ki he ngaahi kaungāme'a 'i he'etau mo'ui. Kuo hoko 'ene

faka'uhingá ko ha ivi tu'uloa 'i he'eku mo'ui. Na'á ne pehē, "Ko e ngaahi kaungāme'a 'a e kakai ko ia oku nau 'ai ke toe faingofua ange hono mo'ui 'aki e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí."¹ 'I he 'uhinga ko 'ení, 'oku hoko e feinga ki he lelei taupotu taha 'a ha taha ko e 'elito ia 'o e kaungāme'a mo'oni. Ko e fakamu'omu'a ia 'o ha taha kehé. 'Oku 'uhinga ia ki he mātu'aki faitotonu, mateaki, pea mo angama'a 'i he tō'onga kotoa pē. Mahalo ko e fo'i lea ko e *tukupāā* 'okú ne veteki 'a e 'uhinga mo'oni 'o e anga fakakaume'a.

'I he ta'u 15 hoku 'ofefine ko 'Eme, na'á ne fai ha fili fekau'aki mo e fa'ahinga kaungāme'a te ne kumí. Na'á ku fakatokanga 'i 'i ha pongipongi 'e taha 'ene Tohi 'a Molomoná 'oku fakaava ki he 'Alamā 48. Na'á ne 'osi faka'ilonga 'i 'a e ngaahi veesi 'oku nau fakamatala 'i 'a e 'Eikitau ko Molonái: "Pea ko ha tangata sino mālohi mo kaukaua 'a Molonai; ko ha tangata ia na'á ne ma'u 'a e 'ilo haohaoa. . . . 'Io, pea ko ha tangata ia 'a ia na'e tu'u ma'u 'i he tui kia Kalaisí" (veesi 11, 13). Na'á ne 'osi tohi 'i 'i he tafa'akí, "Oku ou fie teiti mo mali mo ha tangata hangē ko Molonái."

'I he'eku siofi 'a 'Eme mo e fa'ahinga talavou na'e feohi pea teiti mo ia kimui 'i hono ta'u 16, na'e lava ke u fakatokanga 'i na'á ne fakafōtunga 'i mai 'a e ngaahi 'ulunganga ko iá mo tokoni 'i ha ni'ihi kehe ke nau mo'ui 'o fakatau mo honau tu'unga ko e ngaahi foha 'o e 'Otuá,

ko e kau ma'u lakanga fakataula'eiki, pea mo e ngaahi tamai mo e kau taki 'o e kaha'ú.

'Oku tokoni'i 'e he ngaahi kaungāme'a mo'oní 'a kinautolu 'oku nau feohí ke "hiki 'o ki'i tu'unga mā'olunga ange [mo] ki'i toe lelei ange."² Te mou lava 'o fetokoni'aki, tautautefito 'i he kau talavou, ke teuteu ke fakahoko ha ngāue fakafaifekau faka'e'i'eiki. Te mou lava 'o fetokoni'aki ke mou kei mo'ui angama'a. 'E lava ke hanga 'e homou ivi takiekina mo e anga fakakaume'a mā'oní'oní 'o tokoni'i lahi e mo'ui 'a kinautolu 'oku mou feohí pea mo e ngaahi to'utangata 'e hoko maí.

Na'e ui 'e he Fakamo'uí 'Ene kau Ākongá ko Hono Ngaahi Kaungāme'a. Na'á ne pehē:

"Ko 'eku fekaú 'eni, Ke mou fe'ofa'aki kiate kimoutolu, 'o hangē ko 'eku 'ofa kiate kimoutolú.

"Oku 'ikai ha tangata 'e lahi hake 'ene 'ofá 'i he me'á ni, ke ne foaki 'ene mo'uí koe'uhí ko hono kāingá"

"Ko hoku [kaungāme'a] 'a kimoutolu, 'o kapau 'oku mou fai kotoa pē 'a ia 'oku ou fekau kiate kimoutolú.

"Oku ngata mei heni, 'oku 'ikai te u ui 'a kimoutolu ko e kau tamaio'eiki; he 'oku 'ikai 'ilo 'e he tamaio'eiki 'a ia 'oku fai 'e hono 'eiki: ka kuó u ui 'a kimoutolu ko e *kaungāme'a*; he ko e me'a kotoa pē kuó u fanongo mei he'eku Tamaí, kuó u faka'ilo ia kiate kimoutolu" (Sione 15:12–15; ko e tñaki atu hono fakamamafa'í).

'I ho'o mo'ui 'aki mo vahevahe ko ia e ongoongolelei 'o Sísū Kalaisí, te ke tohoaki'i mai ai kiate koe ha kakai tokolahi te nau fie hoko ko hao kaungāme'a—'o 'ikai ko ha fetu'utaki pē 'i he fetu'utaki fakamitiá ka ko e fa'ahinga kaungāme'a na'e fakafötunga 'e he Fakamo'uí 'i He'ene ngaahi folofolá mo 'Ene Sīpingá. Tuku ho'o māmá ke ulu atu 'i ho'o feinga

ko ia ke hoko ko ha kaungāme'a ki he ni'ihí kehé, he 'e tāpuekina ai 'e ho mālohí 'a e mo'ui 'a ha tokolahi 'oku mou feohi. 'Oku ou 'ilo ko e taimi te ke tokanga ai pē ki ho'o hoko ko e kaungāme'a ki he ni'ihí kehé, 'o hangē ko hono fakamatala'i 'e he kau palōfitá mo e ngaahi sīpinga 'i he folofolá, te ke fiefia ange mo hoko ko ha ivi tākiekina ki he leleí 'i he māmaní pea te ke ma'u 'i ha 'aho 'a e tala'ofa nāunau'ia 'oku hā 'i he folofolá fekau'aki mo e kaungāme'a mo'oní: "Pea ko e feohi fakakāinga 'a ia 'oku 'iate kitautolu 'i hení, 'e 'iate kitautolu ia 'i ai, ka 'e ō fakataha ia mo e nāunau ta'engata" (T&F 130:2). ■

MA'U'ANGA FAKAMATALA

1. Robert D. Hales, "This Is the Way; and There Is None Other Way," i he *Brigham Young University Speeches of the Year, 1981–82* (1982), 67.
2. Gordon B. Hinckley, "The Quest for Excellence," *Liahona*, Sept. 1999, 8.

NGAAHI FAKAKAUKAU MAHU'INGA FEKAU'AKI MO E ANGA FAKAKAUNGĀME'Ā

"Fili hao ngaahi kaungāme'a 'oku nau mahu'inga'ia 'i he ngaahi me'a 'oku mahu'inga kiate koe'uhí ke mou lava 'o fefakamālohia'aki mo fepoupouaki 'i hono mo'ui'aki 'o e ngaahi tu'unga mo'ui 'oku mā'olungá.

"Hoko ko ha kaungāme'a lelei kae ma'u hao kaungāme'a lelei. . . .

"'I ho'o feinga ko ia ke ke hoko ko ha kaungāme'a ki he ni'ihí kehé, 'oua na'á ke fai ha me'a ke fetongi'aki ho'o ngaahi tu'unga mo'ui."

Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú (tohi, 2011), 16.

Ko 'Eku **TOHI FAKAAFE** Ki hono **FAKAMO'UI AÚ**

Fai 'e Emerson José da Silva

Na'á ku 'a'ahi 'i he'eku kei talavou'ú ki ha ngaahi siasi kehekehe pea na'á ku puputu'u koe'uhí he na'a nau takitaha ako'i 'enau ngaahi faka'uhinga kehekehe ki he folofolá. Na'e 'ikai ke u fiamálie ki ha ngaahi founga ta'e'apasia na'á ku 'ilo 'i ha ni'ihí 'o kinautolu, ko ia ne tuku leva 'eku feinga ke ma'u ha siasi ke u kau ki aí.

Ne papitaiso haku kaungāme'a ko Keleitoni Lima 'i ha 'osi ha ngaahi ta'u mei ai, ki he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'e 'ikai ke ne talamai 'eni kiate au, neongo na'á ma kaungāme'a lelei, ka 'i he fakalau atu 'a e taimí, na'á ku kamata ke fakatokanga'i ha ngaahi liliu 'iate ia. Na'á ku fa'a 'alu ki hono 'apí 'i he pongipongi Sāpaté ke ma va'inga soka, ka na'e 'ikai keu teitei ma'u atu ia ki ai. Na'e hoko 'eni 'i ha Sāpate hokohoko 'e ua pe tolu. Na'e fāifai pea talamai 'e Keleitoni he 'ikai toe lava ia 'o va'inga soka 'i he Sāpaté he 'okú ne

faka'apa'apa'i 'a e 'aho 'o e 'Eikí. Na'á ku talaange, "Oku 'ai 'e he siasi ko 'ení koe ke ke masoli."

Pea fakaafe'i leva au 'e Keleitoni ke u ma'ulotu. Na'á ku 'oange ha 'uhinga he na'á ku kei ta'e-feimālie pē 'i he me'a fakalotú. Na'e 'omi 'e Keleitoni ha kau faifekau 'i ha māhina 'e hongofulu, ke ako'i au, ka na'á ku mavahe ma'u pē pe talaange 'oku ou fu'u femo'uekina. Ka na'e 'ikai pē teitei fo'i.

Na'á ne fakaafe'i au 'i ha 'aho 'e taha 'i Sune ke u 'alu ange ki ha hulo-hula 'a e Siasí. Na'á ku fakamatalili'i ia, "E 'i ai ha me'a kai ta'e-totongi pea tokolahia ai mo e tamaiki fefiné?" Na'e kata pē 'i he'ene talamai 'i'ó!

Kuo pau ke u talaatu na'e ikuna'i au 'e hoku keté. Na'á ku 'alu ki he lotú pea u sai'ia ai. Na'e talitali lelei au 'e he taha kotoa, na'á ku kai lahi, pea u tokanga ke 'alu ki ha houalotu. 'I he'eku a'u atu ki he lotú he Sāpaté,

na'á ku fetaulaki mo ha kakai tokolahia mo fanongo ki he'enu fakamo'oni.

Na'e 'ikai ke u 'ilo ki he Tohi

'a Molomoná, ka na'á ku ongo'i e Laumālie 'o e 'Eikí 'i he fakamo'oni 'i 'e ha kāingalotu kehekehe, "Oku ou 'ilo ko e Tohi 'a Molomoná 'oku mo'oni, pea ko e Siasi 'eni 'o Sisū Kalaisi, pea ko Siosefa Sāmitá ko ha palōfita ia na'e ui 'e he 'Otuá." Na'e te'eki ke u ongo'i lelei pehē. Na'á ku kei ta'e-fietalanoa pē mo e ongo faifekau, ka na'e ongo kiate au 'a e houalotu fakamo'oni ko iá.

Na'e toe fakaafe'i au 'e Keleitoni 'i he uike hono hokó ke ma ō ki he lotú. Na'e 'ikai ke u lava he na'e 'i ai ha me'a 'e taha ke u fai. Na'e lava ke u fakatokanga'i e mamahi 'i hono fofongá 'i he taimi na'á ku talaange ai na'e 'ikai ke u 'ilo pe te u lava 'o 'alú.

Neongo ia, na'á ku 'ā hake 'i he pongipongi Sāpaté mo ha holi ke 'alu ki he lotú. Na'á ku 'ā 'i he 6:50, 'a ia ko ha taimi faingata'a 'eni kiate au, pea u teuteu 'o tali ke ha'u 'a Keleitoni. Na'á ne 'ohovale 'i he'ene sio mai kuó u 'osi teuteu mo tatalí. Na'e ako'i 'e he pīsopé 'i he Sāpate ko iá fekau'aki mo e lakanga fakataula'eikí. Na'á ku ongo'i mālohi 'a e Laumālié mo ma'u ha ongo 'oku totonu ke u ako e lēsoni ngāue fakafaifekau. Na'á ku 'ilo 'i he faka'osinga 'o e fakataha 'a e Kau Talavou te u papitaiso.

'I he tuku 'a e lotú na'á ku talaange kia Keleitoni, "Oku ou fie papitaiso!"

Na'á ne pehē ko 'eku fakakata. Ka na'á ne talamai, "Kapau te u telefoni ki he ongo 'eletaá, te ke fie talanoa mo kinaua?" Na'á ku talaange 'io.

Na'e ako'i au 'e ha ongo 'eletā lelei. Ko e taimi na'á ku fanongo ai ki he pōpoaki 'o hono toe Fakafoki mai 'o e Ongongolelé, na'á ku ma'u ha fakamo'oni mālohi ange 'oku totonu ke u papitaiso. Ka na'á ku fie 'ilo 'iate au pē hono mo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná. Na'e faka'ilonga'i 'e he ongo 'eletaá 'a e Molonai 10:3-5 'i he'eku Tohi 'a Molomoná mo fakaafe'i au ke u lau mo kole ki he 'Otuá pe 'oku mo'oni.

Na'á ku manatu'i 'i he efiāfi hono hokó na'e te'eki ai ke u lau e Tohi 'a Molomoná. Na'á ku ma'u ha ongo mālohi 'i he'eku kamata ke laú. Na'á ku lotu, pea ki mu'a ke 'osí, ne u 'ilo'i 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná. 'Oku ou fakafeta'i ki he 'Otuá 'i hono tali 'eku lotú. Na'e papitaiso au 'i Siulai 2006.

Na'á ku hoko kimui ko ha faifekau 'i he Misiona Palāsila Kuipá, pea na'e ngāue hoku kaungāme'a ko Keleitoni 'i he Misiona Palāsila Sanita Malía. Na'á ma fai e me'a na'e fai mai 'e Keleitoni ma'akú: fakaafe'i 'a e kakai ke nau omi kia Kalaisi mo tokoni'i kinautolu ke nau ma'u 'a e ongongolelei kuo toe fakafoki maí 'o fou 'i he tui kia Sisū Kalaisí, fakatomalá, papitaisó, pea ma'u e me'afuaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni. Ko e founga mo'oni 'eni ki he fakamo'uí.

Tau fakaafe'i ma'u pē mu'a hotau ngaahi kaungāme'á mo e kāingá ke nau ako 'a e ongongolelei ni, he na'e fakaafe'i 'e he Fakamo'uí 'a e taha kotoa 'i he taimi na'e Folofola ai, "Ha'u kiate aú" (Mātiu 11:28). 'Oku ou 'ilo ko e Siasi 'eni 'o Sisū Kalaisi pea ko e taimi 'eni ke fakaafe'i ai 'a e taha kotoa ke ha'u kiate Iá. ■

FOUNGA ‘E HONGOFULU KE ‘ILO AI KUÓ KE ULUÍ

Fai ‘e Tyler Orton

Na‘á ku ako ‘i he fakataha lakanga fakataula‘eiki ko e taha ‘o e ngaahi taumu‘a ‘o e Lakanga Taula-‘eiki Faka-‘Ēloné ke tokoni‘i kitautolu “ke tau ului ki he ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisí mo mo‘ui fakatau mo hono ngaahi akonaki.”¹ Na‘e ‘ikai ke u fakapapau‘i e ‘uhinga ‘o e “ului ki he ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisí.” Na‘á ku ‘eke ki he‘eku mātu‘á mo hoku ngaahi tokoua lalahí pe ‘oku nau pehē ‘oku ‘uhinga ki he hā, pea na‘a mau alea‘i fakataha ha ngaahi founga te ke lava ai ‘o ‘ilo pe ‘okú ke uluí.

Mahalo ‘oku ‘i ai mo ha ni‘ihi kehe, ka ko ha founga ‘eni ‘e 10 ne mau ma‘u. Koe‘uhí ko e uluí ko ha ngāue ‘i he mo-‘uí kotoa, ‘oku ‘ikai fie ma‘u ia ke tau haohaoa ‘i he ngaahi me‘á ni kotoa he taimí ni, ka te nau lava ‘o tokoni ke tau ‘ilo pe ‘oku tau fakalalakaka.

1. Ko e taimi ‘okú ke ului aí, ‘oku ‘ikai ngata pē ‘i ho‘o ‘ilo ‘a e me‘a ‘oku totonu ke ke fai ka ‘okú ke toe holi ke fai ‘a e ngaahi me‘a ‘oku totonú. ‘Oku ‘ikai fe-‘unga pē ‘a e faka‘ehi‘ehi ia mei hono fai ‘o e me‘a halá koe‘uhí he ‘okú ke ilifia na‘a ma‘u koe pe tautea‘i. Ko e taimi ‘okú ke ului mo‘oni aí, ‘okú ke fie ma‘u mo‘oni ke fili ‘a e totonú.

2. Ko e faka‘ilonga ‘e taha ‘o e uluí ko e ‘ikai ke ke toe ma‘u ha holi ke fai ha me‘a hala. ‘Oku hoko ‘a e kau ‘Anitai -Nifai-Lihaí ko ha sīpinga lelei ‘o e me‘á ni. Ko e taimi na‘a nau ului ai ki he ongoongolelei ‘o Kalaisí, na‘a nau “fai ‘e kinautolu ha fuakava mo e ‘Otuá ke talangofua kiate ia pea tauhi ‘ene ngaahi fekaú” (Mō- saia 21:31). Na‘a nau hangē ko e kakai Nifai na‘e ako‘i ‘e he Tu‘i ko Penisimaní, ‘o “‘ikai ai te mau toe ma‘u ha holi

ke faikovi” (Mōsaia 5:2). Na’a nau hoko ‘o ului mo’oni ki he ongoongo-lelei ‘o Kalaisi, pea ‘ikai toe ma’u ‘e he ngaahi fakatauvele ‘a Sētané ha mālohi kiate kinautolu.

3. ‘I he taimi ‘okú ke ului aí, ‘okú ke tokanga lahi ange ki he me’a ‘oku finangalo ki ai e ‘Otuá ‘i he fakakaukau atu ‘a e kakaí kiate koé. ‘Oku lahi e konā ‘a e fānau akó ‘i hoku ‘apiakó ‘i ‘Initonēsia. ‘Oku fakatauele ‘i he taimi ‘e ni’ihi ke te ‘alu ‘o paati he ‘oku fai ia ‘e he taha kotoa mo nau manuki’i koe ‘i he ‘ikai ke ke ‘alú. Na’e tu’olahi hano fakaafe’i hoku tokouá ke inu mo paati, ka na’e ‘ikai pē ke teitei ‘alu—na’á ne taukave’i e me’a na’e tui ki aí. Na’e faingata’a, pea na’e nofo tokotaha pē ‘i ‘api ‘i ha ngaahi

pō lahi. Ko e taimi na’e lea māvae ai ‘a e fānau akó ‘i he tākaki tu’ungá, na’e talaange ‘e ha kakai ‘e ni’ihi ‘a ‘enau ‘ohovale ‘i he’ene lava ‘o teke’i ‘a e mālohi fakato’ú kae faipau ki he’ene ngaahi tu’unga mo’uí. Na’a nau talaange ‘enau faka’apa’apa’i ia ‘i he me’á ni. Na’á ne fakahaa’i kuo ‘osi ului ‘aki ‘ene teke’i ‘a e mālohi fakato’ú.

4. ‘I he taimi ‘okú ke ului aí, ‘okú ke feinga ho lelei tahá ke mo’ui ‘aki ma’u pē ‘a e ongoongo-lelei—‘o ‘ikai faka-Sāpate pē pe ‘i he faingamālié ka ‘i he taimi kotoa pē. ‘Oku ‘ikai liliu ho’o ngaahi tō’ongá koe’uhí ko e kakai ‘okú ke feohi mo iá pe ko hai ‘oku sio atú. Ko e taimi ‘oku fai atu ai ‘e ho to’ú ha hua ta’e-fe’unga pe fie sio ‘i ha hele’uhila

koví, ‘oku ‘ikai ko ho’o ta’e ‘alu mo kinautolú koe’uhí ko ha taha ‘oku sio atu; ka ‘okú ke taukave’i ‘a e me’a ‘okú ke tui ki aí.

5. Ko e taimi ‘okú ke ului aí, ‘okú ke anga’ofa lahi ange mo ‘ofa ‘i ho’o fengāue’aki mo e kakai kehé. ‘Oku ‘ikai ke ke fakamaau pe faka-anga pe lau. ‘Okú ke tokanga lahi ange ki he loto ‘a e ni’ihi kehé, pea ‘oku fakanatula pē ke ke kumi ha ngaahi founa ke ngāue mo tokoni ai. Kapau ‘okú ke luelue atu he loto holo homou ‘apiakó ‘oku tō ha ‘ū tohi ‘a ha taha, ‘oku ‘ikai fie ma’u ia ke ke toe fakakaukau ‘a e me’a ke fai. ‘Okú ke tu’u he taimi pē ko iá ke tokoni.

6. Ko e taimi ‘okú ke ului aí, ‘oku tupulaki ho’o holi ke lotú pea

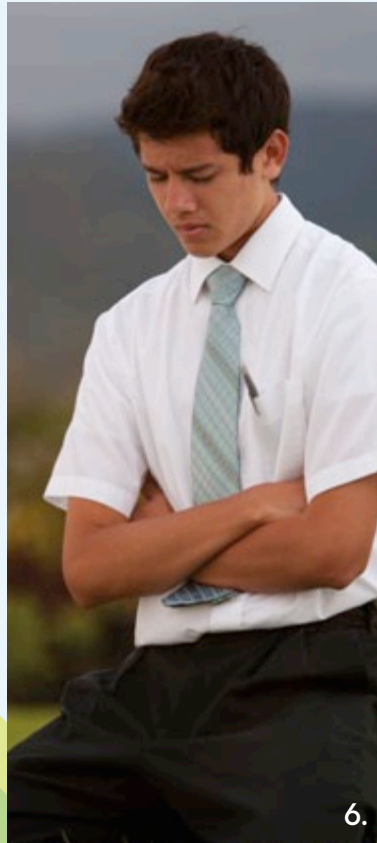
5.

KO HA FOUNGA PAU KI HE FIEFIÁ

“Oku fiema’u ‘e he ‘Eikí ‘a e kāingalotu ‘o Hono Siasí ke nau ului kakato ki He’ene ongoongo-lelei. Ko e founa pau pē ‘eni ke ma’u ai ‘a e malu fakalaumālié he taimí ni pea mo e fiefiá ‘o ta’engatá.”

Elder Donald L. Hallstrom ‘o e Kau Palesitenisí ‘o e Kau Fitungofulú, “Ului ki He’ene Ongoongolelei ‘o Fakafou ‘i Hono Siasí,” *Liahona*, Mē 2012, 15.

6.

2.

Na’e tanu ‘e he kau Leimana kuo ului ‘enau ngaahi me’ataú ke fakahaa’i te nau fai pau ki he’e-nau ngaahi fuakava ke mo’ui ‘aki ‘a e ongoongolelei (vakai, ‘Alamā 24).

7.

‘okú ke ongo’i ‘o hangē ‘okú ke fetu’utaki mo’oni mo e Otuá ‘i he taimi ‘okú ke lotu aí. Te ke tuku ma’u pē ha taimi ke ke lotu ai neongo pe ‘okú ke ongo’i fēfē pe ko e hā ‘oku hoko ‘i ho’o mo’uí. Na’e fakahā mai ‘e Palesiteni ‘Ēsela Tafu Penisoni (1899–1994), “Kapau ‘oku ‘ikai ke tau ongo’i ‘oku tau fie lotu, ta ‘oku totonu ke tau lotu kae ‘oua ke tau ongo’i fie lotu.”²

7. Ko e taimi ‘okú ke ului aí, ‘okú ke ‘amanaki atu ki he Sāpaté he ko e ‘aho tapú ia. ‘I he hoko mai ‘a e Sāpaté, ‘oku ‘ikai ke ke fakakaukau, “Masi’i, ko ha ‘aho ‘eni he ‘ikai ke u lava ai ‘o ‘eva mo hoku ngaahi kaungāme’á pe ō ki he hele’uhilá,” ka ‘okú ke pehē, “Faka’ofu’ofa, ko ha ‘aho ‘e lava ke u ‘alu ai ki he lotú mo tokanga ki he ngaahi me’a

10.

fakalaumalié pea mo nofo mo hoku fāmilí!”

8. Ko e taimi ‘okú ke ului aí, ‘okú ke tauhi e ngaahi fekaú pea ‘oku ‘ikai ke ke kumi ‘uhinga, fakatonuhia ‘i ho’o tō’ongá, pe feinga ke ma’u ha hūfanga’anga. ‘Okú ‘ikai ke ke feinga ke teke e ngaahi fakangata-ngatá; ‘okú ke tauhi pē ‘a e ngaahi fekaú koe’uhí he ‘okú ke ‘ilo ko e founga lelei angé ia.

9. Ko e taimi ‘okú ke ului aí, ‘okú ke nofo ‘o hanganaki atu ke totongi ho’o vahehongofulú. ‘Okú ke lau ia ko ha faingamalie mo ongo’i ‘oku ‘ikai ko ha me’a lahi ‘a e pēseti ‘e 10, tautautefito ‘i hono fakafehoanaki ki he ngaahi tāpuaki mo e fiemalie ‘okú ke ma’ú. ‘Okú mahu’inga lahi ange ‘a e ngaahi tāpuakí ni ‘i he pa’anga ‘okú ke totongí.

10. Ko e taimi ‘okú ke ului aí, ‘okú ke ma’u ha holi lahi ke tokoni’i e ni’ihi kehé ke nau ‘ilo ‘a e mo’oní pea mo e fiefia kuó ke ma’ú. Ko ha sippinga lelei mei he folofolá ‘a e misi ‘a Lihaí, ‘a ia na’á ne ma’u ai ha holi lahi ke vahevahe ‘a e fua hu’amelie ‘o e ‘akau ‘o e mo’uí mo hono fāmilí. Ko e taimi na’á ne kai ai ‘a e fuá, na’e ‘ikai ko ‘ene ‘uluaki fakakaukau ke to’o ke lahi ma’ana, ka ke kumi hono fāmilí koe’uhí ke lava mo kinautolu ‘o kai ‘a e fuá mo ma’u ‘a e fiefia tatau (vakai, 1 Nifai 8:12).

Ko hono fakanounou, ‘okú ke ‘ilo ‘okú ke ului ‘i he taimi ‘okú ke kamata ai ke mo’ui ‘aki ha fono mā’olunga angé, ‘a e ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisi. ‘Okú ke mo’ui ‘aki ai ‘a e laumalie ‘o e fonó pea pehē ki he fo’i lea kotoa ‘o e fonó. ‘Okú ke mo’ui ‘aki ‘a e ongoongolelei ‘i he tafa’aki kotoa ho’o mo’uí. ‘Okú ke mo’ui ‘aki ‘a e ongoongolelei ‘i hono kakató, ‘o ‘ikai koe’uhí ko ha me’a pau ke ke fai ka koe’uhí he ‘okú ke fie fai ia. ‘Okú ke hoko ko ha taha fiefia mo lelei ange, pea ‘okú ke fie a’usia ‘a e tu’unga ‘oku fie ma’u ‘e he Tamai Hēvaní ke ke a’usiá. ‘Okú ke fie hangē ko Sīsū Kalaisí pea mui-mui ‘i He’ene sippingá. ‘I he taimi te ke a’usia ai ‘a e tu’unga ko iá, kuó ke ului mo’oni. ■

‘Oku nofo ‘a Taila ‘Ōtoni ‘i Siava, ‘Itonēsia.

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. *Tōhi Tu’utu’uni Fika 2: Ko Hono Pule ‘i ‘o e Siasí* (2010), 8.1.13
2. Ezra Taft Benson, “Pray Always,” *Liahona*, Sune 1990, 4.

‘OKU TAAU IA MO E NGĀUE MĀLOHÍ

Te ke ofo ‘i he me’a te ke lava
‘o a’usiá ‘o kapau te ke feinga.

(Vakai Kī Hono Fakamālohia ‘o e To’u Tupú, [kī’i tohitufa], 40–41.)

Ki'i

Faifekau

'a e Kui-fefine ko Tení

Fai 'e Emília Maria Guimarães Correa

"He 'o ka lea ha tangata 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni, 'oku fakahū ia 'e he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni ki he loto 'o e fānau 'a e tangatā" (2 Nīfai 33:1).

Oku nofo 'a Vitoa mo 'ene fa'eé pea mo hono tuofefiné 'i he 'api 'o 'ene Kui Fefine ko Tení. Ne puke 'e kui fefine 'a Vitoá pea 'ikai toe lava 'o mavahe mei hono mohengá 'i ha ngaahi uike lahi. Na'e ta'elata 'i he'ene nofo tokotaha 'i hono lokí.

Na'e fakakaukau leva 'a Vitoa ke hoko ko ha fakafé'ao 'o 'ene Kui-fefine ko Tení. Ko e taimi na'e foki mai ai mei he akó 'i he 'aho kotoa pē, na'á ne 'ave ha tatau 'o e *Liahona* ki he loki 'o 'ene Kui-fefiné 'o lau ki ai ha ngaahi talanoa mei he 'ū peesi 'a e fānaú.

'I he 'osi 'o 'ene lau e tatau kotoa 'o e *Liahoná* ne ma'u 'e hono fāmilí, na'á ne kamata laukonga ange leva 'a e Tohi 'a Molomoná mo e Tohi Tapú ki ai. Na'a 'ikai ke kau 'a e Kui-fefine ko Tení ki he Siasí, ka na'e sai'ia ke fanongo ki he laukonga ange 'a Vitoa ki aí. Na'e fiefia ke 'ilo ki he ongoongoleleí.

Na'e fai 'e he Kui-fefiné ha ngaahi fehu'i lahi. Kapau na'e 'ikai ke 'ilo

'e Vitoa 'a e talí, na'á ne 'eke ia ki he'ene faiako Palaimelí pe kumi 'i he folofolá. Na'e ui 'e he Kui-fefiné 'a Vitoa ko 'ene ki'i faifekau.

Na'e talaange 'e he Kui-fefiné kia Vitoa kuó ne ako ha me'a lahi meiate ia. Na'e palōmesi ange 'e 'alu ki he lotú mo ia 'i ha'ane sai. Na'e 'ai 'e he me'a na'á ne akó ke ne fakamu ke fai mo sai pea ako lahi ange ki he ongoongoleleí.

'I he sai e Kui-fefiné, na'á ne tauhi 'ene palōmesi. Na'á ne 'alu ki he lotú mo Vitoa ke ako lahi ange ki he me'a na'á ne ako'i ange ki aí. Na'e 'ikai fuoloa kuo papitaiso mo hilifakinima 'a e Kui-fefiné. Na'e tokoni'i ia 'e Vitoa ke ne 'ilo 'oku mo'oni 'a e ongoongoleleí.

Ko e taimi na'e lahi hake ai 'a Vitoá, ne hoko ko ha faifekau 'i he Misiona Positoni Masasūsetí. Na'e 'alu ki he tempalé mo e Kui-fefine ko Tení, ki mu'a pea toki mavahé. ■

'Oku nofo 'a 'Emilia Maria Kuimalaesi Kōlea 'i he Vahefonua Fetaloló, Palāsila.

Fai 'e 'Eletā
M. Russell Ballard

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Apose-
tolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

*Ko e kau mēmipa 'o e Kōlomu 'o e
Kau 'Apose-tolo 'e Toko Hongofulu
Mā Uá ko e kau fakamo'oni ma-
kehe 'o Kalaisi.*

Ko e hā 'oku lōloa pehē ai e hingoa 'o e Siasí?

Na'e fakahingoa 'e Sisū Kala-
isi tonu pē 'a e Siasí (vakai,
Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 115:4).

'Oku fakahaa'i 'e he ngaahi fo'i
lea *Siasi* 'o *Sisū Kalaisí* ko Hono
Siasi.

'Oku fakamatala'i 'e he 'O e

Ngaahi 'Aho Kimui Ní ko e hingoa
tatau pē mo e Siasi na'e fokotu'u 'e
Sisū Kalaisi 'i he taimi na'e mo'ui ai
'i māmaní ka kuo fakafoki mai 'i he
ngaahi 'aho kimui ní.

'Oku 'uhinga 'a e *Kau Mā'oni'oni*
'oku tau muimui kiate Ia mo feinga
ke fai Hono finangaló.

Kuo 'osi ui hotau kāingalotu ko
e *Kau Māmonga* koe'uhí he 'oku
tau tui ki he Tohi 'a Molomoná, ka
'oku totonu ke tau faka'aonga'i 'a e
hingoa kakato 'o e Siasí 'i he taimi
kotoa pē 'e lava aí. ■

*Mei he "Ko e Mahu'inga 'o ha Hingoá," Liahona,
Nōvema 2011, 79–82.*

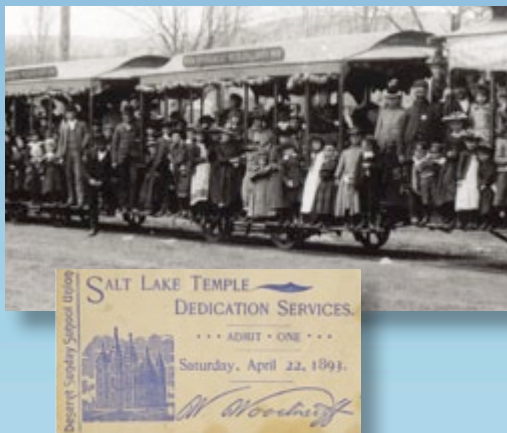
Fai 'e Darcie Jensen

Ko e taimi na'e 'osi ai 'a e Temipale Sölekí 'i he 1893, na'e fiefia 'a e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'e ta'u e 'e 40 'enau langa 'a e temipalé. Na'e fakakaukau 'a Palesiteni Uilifooti Utalafi ke fakahoko ha ngaahi fakataha'anga 'e nima ke kau ai 'a e fānaú, he na'e foaki 'e he fānaú ha pa'anga ke tokoni 'i hono langa 'o e temipalé.

'Oku 'u'ufi 'a e māmaní 'e he ngaahi temipalé he 'ahó ni, pea 'oku kei katoanga 'i pē 'e he fānaú e 'osi e ngaahi temipalé. Vakai ki he anga 'o e kau atu 'a e fānaú he taimi ko iá pea mo e taimi ní. ■

'Oku nofo 'a Taasi Seniseni 'i Kalefōnia, USA.

*Ne laka hake 'i ha fānau 'e 12,000 na'e omi ki hono fakatapui 'o e **Temipale Sölekí**. Na'e heka lēlue mai e fānau ko 'eni mei he Uooti Suka Hausi.*

*Na'e faka'atā 'e he tikite ko 'eni 'a e fānaú 'o a'u ki he ta'u 16 ke nau kau 'i he ngaahi ouau fakatapui 'o e **Temipale Sölekí**. Na'e lea 'a e kau 'Aposetoló mo e Kau Palesiteni 'Uluakí ki he fānau 'i he loto temipalé.*

*'Oku fa'a toe fakatapui he taimi 'e ní'ihí 'a e ngaahi temipalé hili hano fakalelei'i. Na'e hiva mo to'o 'e he fānau Palaimeli 'enau ngaahi mā mā 'i he faiva na'á ne fakamanatua hono toe fakatapui 'o e **Temipale 'Engukulisi 'Alasikaá**.*

*Ne fokotu'u 'e he fānau Palaimeli mei he Siteiki Kilipati 'Alesona Haileni ha taumu'a ke tokoni 'i ha taha 'i honau uōti 'i he uike kotoa pē ne langa ai 'a e **Temipale Kilipati 'Alesoná**.*

*Ko e taimi na'e langa ai 'a e **Temipale Seni Tiekō Kalefōniá**, na'e ngaahi 'e he fānau Palaimeli mei Mekisikou ha holoholo'anga fakalanulanu mo'o e temipalé. Na'e tu'u 'a e Kau Takí Mā'olungá 'i he holoholo'angá 'i he lolotonga 'o e ouau 'o e makatuliki 'i he fakatapui.*

Kātoanga 'i Fiefia 'o e Temipalé!

Na'e heka me'alele 'a e fānau Palaimeli 'i Manitopa, Kānatá, 'i ha houa 'e tolu ki he **Temipale Lesina Sasikatesiuani** ke ala ki he holisi mo tukupā ke hū ki ai ha 'aho.

Na'e talitali 'e he fānau Palaimeli 'i he **Temipale Kiivi 'Iukuleini** 'a e kau 'a'ahi ki he 'oupeni hausí 'aki ha'anau hiva'i 'a e "Fie Siofia e Tempalé."

Na'e laka hake 'i ha fānau Palaimeli 'e 800 mei he Fakahihifo 'o 'Afiliká na'a nau hiva'i 'a e "Fānau Au 'a e 'Otuá" 'i he kātonga'i fakafonua ki mu'a pea fakatapu'i 'a e **Temipale 'Akalā Kaná**.

Na'e hiva 'a e fānau Palaimeli Kia Palsiteni Kōtoni B. Hingikelí 'i he taimi ne tū'uta ai ke fakatapu'i 'a e **Temipale 'Apa Naisiliá**.

Ko e tempale kotoa pē 'oku 'i ai hano makatuliki 'oku tu'u ai 'a e ta'u na'e fakatapu'i ai. 'I hono fakatapu'i, 'oku sila'i 'e he Kau Taki Mā'olungá 'a e makatuliki 'aki ha sima. 'Aisake B., ta'u 9, 'i he'ene tokoni ke 'ai e simá ki he makatuliki 'o e **Temipale Kenisesi Siti Mísulí**.

Ngaahi Fehu'i mo e Tali Fekau'aki mo e Temipalé

Ko e hā 'oku 'i ai ai hotau ngaahi temipalé?

Ko e ngaahi temipale 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ko ha ngaahi potu mā'oni'oni ia 'oku tau ako ai e ngaahi mo'oni ta'engata mo kau 'i he ngaahi ouau toputapu.

'Oku anga fēfē 'a e loto temipalé?

Ko e temipalé ko ha potu 'oku nonga, 'apasia, pea mo faka'ofa'ofa. 'Oku ma'a mo maau e me'a kotoa pē he loto temipalé. 'Oku teunga hina 'a e taha kotoa pē mo lea le'o si'i.

Ko e hā e me'a 'oku fai 'i he ngaahi temipalé?

'E lava ke sila'i ai ha uaifi ki hono husepānití, pea 'e lava ke sila'i ai 'a e fānau ki he'enu mātu'á. 'Oku 'ai 'e he ngaahi silá ke lava 'a e ngaahi fāmilí 'o fakataha 'o ta'engata. 'Oku

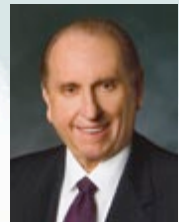
toe ma'u foki 'e he kakai tangatá mo e kakai fefiné 'i he temipalé 'a e me'a'ofa 'o ha ngaahi tāpuaki fakalaumālie 'oku ui ko e 'enitaumeni. Tē nau lava foki ke toe ma'u e 'enitaumení mo sila'i ma'anautolu na'e pekia 'oku te'eki fakahoko 'a e ngaahi fuakava fakatemipalé.

Ko e hā mo ha toe me'a 'oku hoko 'i he ngaahi temipalé?

Makehe mei he silá mo e 'enitaumení, 'oku fakahoko mo ha ngaahi ouau kehe 'i he temipalé. 'E lava ke papitaiso mo hilifakinima 'a e kakaí ma'anautolu na'e 'ikai ke nau lava 'o kau ki he Siasí he lolotonga 'enu kei mo'uí. Ko e taimi 'e hoko ai ho ta'u 12 pea mo'ui taau ke hū ki he temipalé, te ke ala ma'u 'a e faingamālie ke papitaiso mo hilifakinima ma'anautolu na'e pekia 'oku te'eki ke 'i ai 'a e ongoongolelé.

Fēfē kapau kuo te'eki hū hoku fāmilí 'i he temipalé?

'Oku 'afio'i mo 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'iate koe mo ho fāmilí. 'Okú Ne fie ma'u ke ma'u 'e he taha kotoa 'a e ngaahi tāpuaki 'o e ngaahi ouau fakatemipalé. Mo'ui taau ke hū he temipalé Fokotu'u ha taumu'a he taimí ni ke ma'u ho 'enitaumení mo mali 'i he temipalé 'i ha 'aho. 'E tāpuaki'i koe 'e ho'o Tamai Hēvaní pea mo ho fāmilí. ■

“E hoku ngaahi kaungāme'a kei talavou . . . , fakakaukau ma'u pē ki he temipalé. 'Oua na'á ke fai ha me'a te ne ta'ofi koe mei ha'o hū atu 'i hono ngaahi matapaá 'o ma'u 'a e ngaahi tāpuaki toputapu mo ta'engata aí.”

Palesiteni, Thomas S. Monson, “Ko e Temipale Mā'oni'oni—Ko ha Maama ki he Māmani,” *Liahona*, Mē 2011, 90.

'E Lava ke Ta'engata 'a e Ngaahi Fāmīlī

(Fakafaingofua'i)

Fakalea 'a Ruth Muir Gardner

Fakatu'ungafasi 'e Vanja Y. Watkins

Fofonga Fiefia ♩ = 80-96

1. Ko e fā-mi-lī ke ta'e nga-ta. 'O-ku fa-ka 'O-tu-a.
 2. 'I he-'e-ku tu-pu ha-ke, Ne u teu-te-u le-lei pē,

Pea te mau fa-ka-ta-ha Mo ki-nau-to-lu fie-fia.
 Ma-li he-te-mi-pa-lé, 'Ī-tā-ni-ti ko e pa-lé.

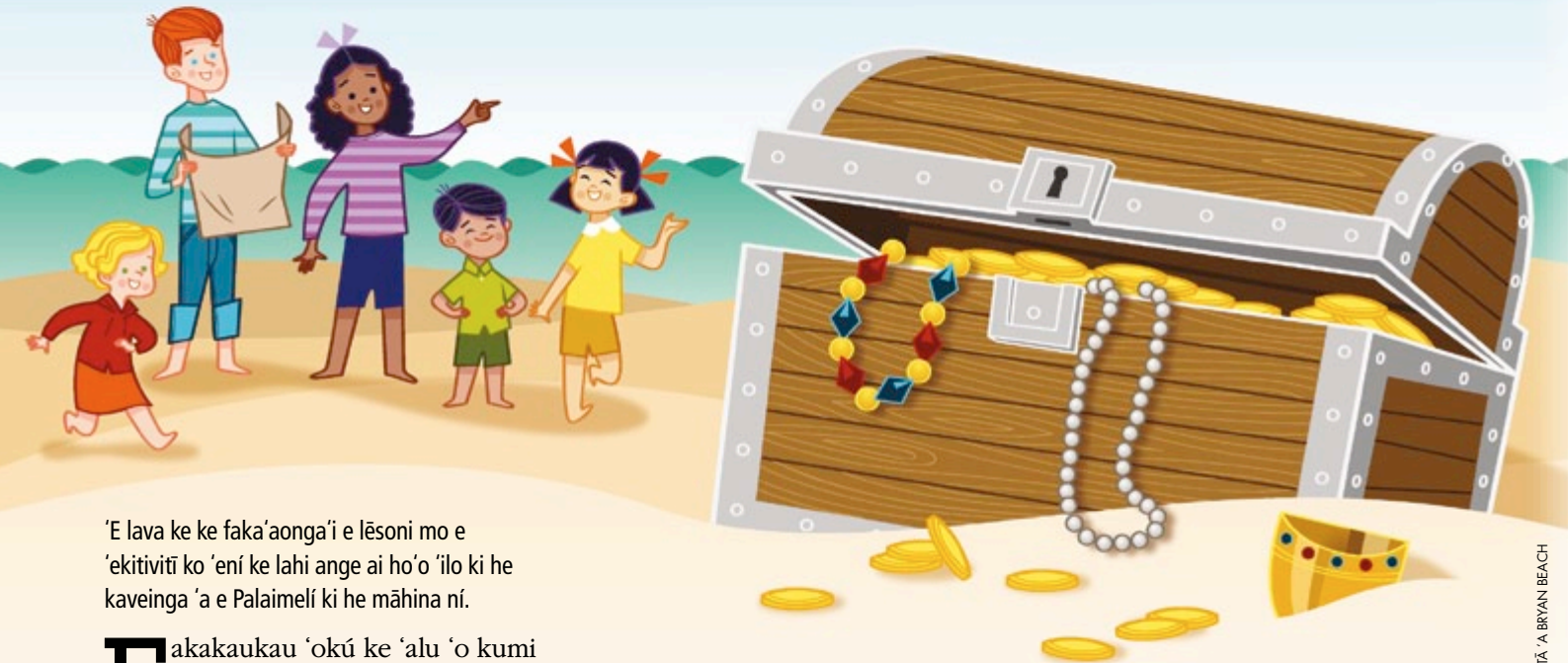
Tau

Ko e fā-mi-li ke ta-'e nga-ta Pa-la-ni 'a e Ta-mai 'Oku
 ou fie-ma'u ke u 'i-ai mo e fā-mi-li, Pea fa-ka-hā mai 'e he 'Ei-kí. Ha
 fo-u-nga 'e la-va aí.

Fakaleá mo e Fakatu'ungafasí © 1980 IRI. Fokotu'utu'ú © 2012 IRI.

Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. 'E lava ke hiki ha tatau 'o e fo'i hivá ni ke faka'aonga'i

Na'e Fakafoki Mai 'e Sīsū Kalaisi Hono Siasí 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.

'E lava ke ke faka'aonga'i e lēsoni mo e 'ekitiviti ko 'eni ke lahi ange ai ho'o 'ilo ki he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.

Fakakaukau 'okú ke 'alu 'o kumi ha koloa. Te ke kumi 'a e koloá ki fē? Te ke 'ilo fēfē ia? 'E 'i ai ha puha tuku'anga koloa? Ko e hā 'e 'i lotó?

'Oku 'i ha ngaahi puha koloa 'e ni'ihī ha ngaahi siueli mo ha ngaahi fo'i pa'anga mahu'inga. Ka 'i he'etau hoko ko e kāingalotu 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'oku tau ma'u ha koloa 'oku toe mahu'inga ange; ko e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí.

'Oku tokolahi ha kakai 'oku 'ikai ke nau 'ilo ki he koloa ko 'eni, 'oku hoko ai ko ha taha hotau ngaahi fatongiá ke vahevahe ia mo e tokolahi taha te tau lavá.

Hili e pekia 'a Sīsū mo 'Ene kau 'Aposetoló, na'e mole ha ngaahi akonaki mahu'inga 'o e ongoongolelei pea mo ha ngaahi ouau pe liliu, kau ai 'a e papitaisó, mafai fakataula'eikí, ngaahi

temipalé, kau palōfita mo'uí, pea mo e sākalamēnití.

Na'e toe fakafoki kotoa mai e ngaahi koloa ko 'eni 'o e ongoongolelei 'i he Palōfita ko Siosefa Sāmitá. Na'e hā 'a e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi kia Siosefa Sāmita 'i he Vao 'Akau Tapú 'i he taimi na'e lotu ai ke 'ilo 'a e mo'oni.

Na'e ma'u ki mui 'e Siosefa 'a e ngaahi lau'i peleti koulá peá ne liliu kinautolu 'o hoko ko e Tohi 'a Molomoná. 'Oku 'i he Tohi 'a Molomoná 'a e ngaahi akonaki 'oku tau fakamahu'inga 'i koe'uhí he 'okú ne fakamatala 'i 'a e ngaahi mo'oni na'e molé. 'Oku tau ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi koe'uhí he 'oku tau ma'u 'a e ngaahi mo'oni ko 'eni 'o e ongoongolelei.

Hono 'ikai ko ha ngaahi koloa mahu'inga 'eni! ■

FOLOFOLA MO E HIVÁ

- Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 35:17.
- "The Sacred Grove," *Children's Songbook*, 87 (pea ha hiva fekau-'aki mo hono toe Fakafoki mai 'o e Ongoongolelei)

TAU TALANOA

Vahevahe e founga hono tāpuaki 'i 'e he koloa 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí homou fāmilí.

**FA'U HA PUHA
KOLOA 'O E
ONGOONGOLELÉ**

Kosi'i pea pelu 'a e puhá 'o fakatatau mo e fakatātā 'i laló. Kosi'i 'o to'ó 'a e ngaahi fo'i pa'anga 'oku tu'u ai ha ni'ihi 'o e ngaahi koloa kuo foaki atu 'e he ongoongolelé pea fa'o kinautolu ki he loto puhá. Vakai ma'u pē ki he koloa he loto puhá ke fakamanatu kiate koe 'a e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongolelé.

Feitu'u Na'e Fokotu'u ai 'a e Siasí

Fai 'e Jan Pinborough

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Ha'u ke tau kumi ha feitu'u mahu'inga 'i he hisitōlia 'o e Siasí!

Kapau 'oku fie sio 'a Meki mo Lili E. 'i he feitu'u na'e 'uluaki fokotu'u ai 'a e Siasí, 'oku 'ikai fie ma'u ia ke na fekumi mama'o. 'Oku hoko atu pē ia ki he falelotu 'i Feieti, Niu Toké, 'a ia 'okú na ma'u lotu ai he Sāpate kotoa pē! Na'e 'ikai fokotu'u 'a e Siasí ia 'i ha falelotu, ka 'i ha fale 'akau. Na'e ha'u 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá

ke nofo ai mo e fāfāmi Uitemaá 'i he 1829. 'Oku 'ikai ke kei tu'u 'a e 'uluaki falé, ka 'oku tu'u 'a e fale 'akau ko 'ení 'i he feitu'u tatau.

'Oku 'i ai ha senitā takimamata 'i he falelotu 'oku ma'ulotu ai 'a Meki mo Lilí, 'oku 'i ai ha ngaahi faka'ali-ali fekau'aki mo e 'api 'o e fāfāmi Uitemaá pea mo ha ngaahi me'a mahu'inga na'e hoko ai. ■

1. Na'e faka'osi heni hono liliu 'e Siosefa Sāmita e Tohi 'a Molomoná.

2. Na'e mamata 'i tu'a, 'o 'ikai mama'o mei he falé, ha kau tangata 'e toko tolu ki he 'āngelo ko Molonai mo e ngaahi lau'i peleti koulá. 'Oku ui kinautolu ko e Kau Fakamo'oni 'e Toko Tolú koe'uhi he na'a nau fakamo'oni'i, pe sio tonu 'i he ngaahi lau'i peleti. Te ke lava 'o ma'u 'enau fakamo'oni 'i mu'a 'i he Tohi 'a Molomoná.

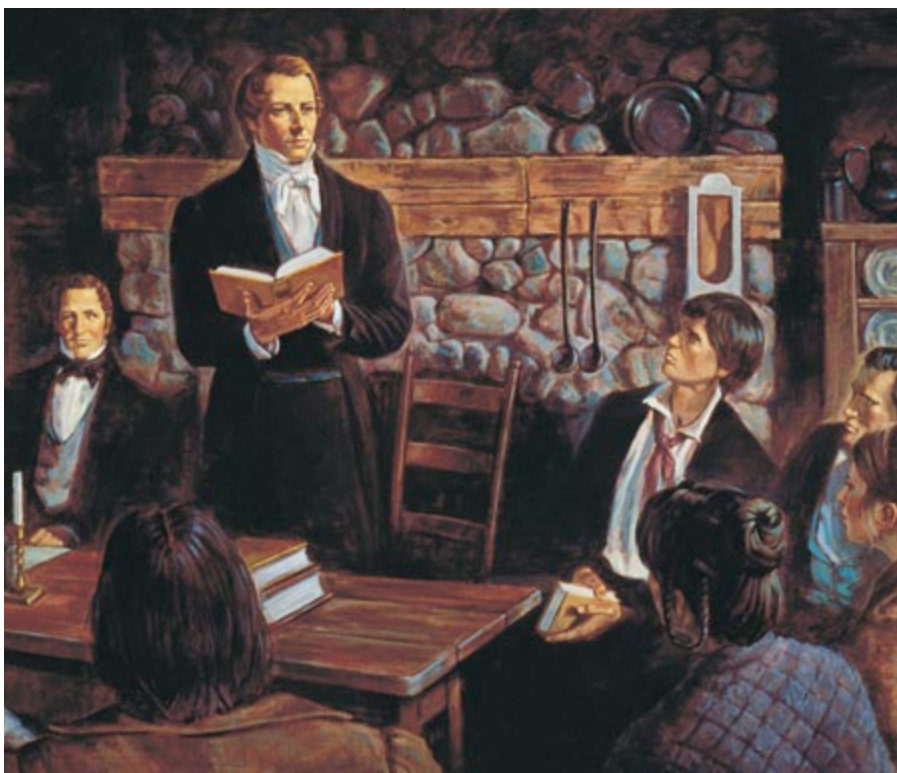
KO E PAPITAI SÓ 'I HE TAIMI KO IÁ MO E TAIMÍ NI

Na'e papitaiso 'a Meki, 11, mo Lili, 9, 'i ha fai'anga papitaiso ofi ki he feitu'u na'e papitaiso ai 'a e kau fuofua mēmipa 'o e Siasí.

Na'e fakatou fiefia 'a e ongo tamaiki fefiné ni ke papitaiso. Ko e taimi na'e hoko ai e taimi ke papitaiso 'a Lili, na'e 'initaviu mo 'ene pīsopé. Na'e pehē 'e Lili, "Na'á ne 'eke mai pe 'oku 'i ai ha'aku fakamo'oni ki he palōfitá pea 'oku totongi 'eku vahehongofulú."

'Oku manatu'i lelei 'e he ongo tamaiki fefiné ni hona 'aho papitaisó. Na'e pehē 'e Meki, "Ko e taimi na'á ku tu'u hake ai mei he vai, na'á ku ma'u ha ongo te u lava 'o fai ha me'a pē."

'Oku fakatou ma'u 'e he ongo tamaiki fefiné ni ha tohinoa pea te na lava ke lekooti ai 'ena ngaahi ongo fekau'aki mo hona 'aho makehé ni.

3. 'I he 'aho 6 'o 'Epeleli 1830, ne omi ha kakai 'e 60 nai ki ha fakataha makehe. Na'e fokotu'u fakalao ai 'e Siosefa Sāmita 'a e Siasí, pea tā-puaki'i mo e sākalamēniti 'o tufa. Ko e fuofua houalotu sākalamēniti 'eni!

4. 'I he 'osi pē 'a e fakatahá, ne papitaiso leva 'i tu'a 'a e ongomātu'a 'a Siosefa Sāmitá mo ha ni'ihī kehe.

Ko e Fakalelei'i 'e Meki mo Mia 'a e 'Ahó

Fai 'e Chris Deaver, Tekisisi, USA

Ne teuteu 'a Meki ke ne fa'ifa'itaki
ha to'a. Na'á ne tui hono falani
kulokulá. Tui mo hono pulupulu
fakato'á. Pea 'alu leva ki he loki
hono ki'i tuofefiné.

Talaange 'e Meki, "Ha'u, Mia. Ta ō 'o fakalelei'i e 'ahó!"

Ne ō leva 'a Meki mo Mia
ki he loto loki talitalí. Na'á na
fakatokanga'i ha kato fonu
vala.

“Te mo lava 'o tokoni mai?”
Ko e kole ange ia
'a e Fine'eikí.

Pehē ange 'a
Meki, “IO. Peá
ta toki ō leva ke
fakalelei'i 'a e
'ahó.”

Na'e tokoni 'a Meki mo Mia
ki he fine'eikí 'o pelu 'o e valá
pea fetuku kinautolu 'o tuku.

Pea fakatokanga'i 'e Meki
ha veve na'e 'i he falikí.
Talaange 'e Meki, “Ta tufi 'a e
vevé kotoa. Peá ta toki ō leva
'o fakalelei'i 'a e 'ahó.”

Ne lele takai 'a Meki mo Mia 'i he falé. Na'á na fetuku kotoa 'a e veve na'á na lava 'o ma'ú.

Na'á na fakatokanga'i e Fine'eikí 'okú ne tafi 'a e falikí. Talaange 'e Meki, "Te ma lava 'o tokoni atu."

Ne puke 'e Mia 'a e me'a tānaki efú kae tafi 'e Meki 'a e falikí.

Pehē ange leva 'a Meki, "Ta ō ā 'o fakalelei'i 'a e 'ahó."

Ne vakai takai e Fine'eikí 'i he fale kuo ma'á. Pea fā'ofua leva kia Meki mo Mia. "Oku ou tui kuó mo 'osi fakahoko ia!" ■

KO E HĀ'ELE 'A SĪSŪ 'I HE FUKAHI VAÍ

“Pea ‘i he mamata ‘a e kau ākongá ki he‘ene hā‘ele ‘i he fukahi tahí, na‘a nau manavahē, ‘o nau pehē, Ko e laumālie; pea nau tangi kalanga ‘i he manavahē.

“Ka na‘e lea leva ‘a Sīsū kiate kinautolu ‘o pehē, Fiemālie pē; he ko au pē; ‘oua te mou manavahē. (Mātiu 14:26–27)

ONGOONGO 'O E SIASÍ

Vakai ki he news.lds.org ke ma'u mei ai ha ongoongo mo ha ngaahi me'a lahi ange 'oku hoko he Siasí.

Ako Fakatakimu'a Fakaemāmani Lahí—ko ha Founa Fo'ou

'Oku tataki 'e 'Eletā L. Tomu Peuli, 'Eletā Tōnolo L. Holositoloma, mo Pīsope Tiini M. Teivisi ha fealēlea'aki fakapēnolo ki hono ngāue 'aki e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí.

I he ngaahi māhina ka hokó, 'e kau e kāingalotu 'o e Siasí 'i he māmaní kotoa ki ha founa fo'ou fakaumālie 'o e Ako Fakatakimu'a Fakaemāmani Lahí.

He 'ikai hangē 'eni ko e ngaahi Ako Fakatakimu'a Fakaemāmani Lahí 'o e ngaahi ta'u kuo hili, 'a ia he 'ikai fakamafola atu 'i ha fakataha pē 'e taha ma'á e kau taki fakauōtí mo fakasiteikí. Ka, 'oku vahevahe ia ki ha ngaahi kongokonga iiki 'e hiva—'o 'oatu 'i ha DVD pea 'i he LDS.org—'a ia 'okú ne pou pou 'i e fealēleaki 'a e kotoa 'o e kau takí, kāingalotú, mo e ngaahi fāmilí 'i he ta'ú ni mo e ngaahi ta'u ka hokó.

'Oku nofotaha e akó 'i hono "Fakamālohia 'o e Fāmilí mo e Siasí 'i he Lakanga Fakataula'eikí." 'Oku fai atu 'i he akó ha ngaahi fakahinohino fakalaumālie 'e he kau mēmipa 'o e Kau Palesitenisí Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, mo e Kau Taki Mā'olunga mo e kau 'ōfisa lahi kehé 'o kau ki he:

- Ko e founa 'e ma'u ai 'e he fāmilí ha ivi mo ha melino tu'unga 'i he mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí.
- Ko e founa ki hono tokoni'i 'o e fāmilí kotoa pē ke nau a'usia e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí.
- Ko e founa 'oku fakamālohia ai e 'apí mo e fāmilí 'e kinautolu 'oku nau ma'u 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí.
- Ko e founa ke fakahoko ai e ngāue 'i he ngaahi founa 'oku faka-Kalaisí.
- Ko e founa ki hono 'ohake 'o e fānaú 'i he māmá mo e mo'oní.

'E ma'u 'e he ngaahi 'iuniti kotoa 'o e Siasí ha tatau 'o e fo'i DVD, pea 'oku kole atu ki he ngaahi fakataha alēlea fakauōtí mo fakasiteikí ke nau sio 'i he fo'i DVD kotoa. Ka 'osi ia pea nau fealēlea-aki fakataha leva ki ha founa ke tokoni'i ai 'a e kāingalotu 'o e uōtí mo e siteikí ke 'aonga kiate kinautolu 'a e ngaahi fakahinohinó.

'E lava 'e he kāingalotú 'o sio mo alea 'i ha ngaahi konga 'o e fo'i DVD 'i ha ngaahi fakataha mo ha ngaahi kalasi. 'E lava 'e he fāmilí mo e ni'ihī fakafō'ituituí 'o sio 'i hano ngaahi konga, fakataha mo ha ngaahi ma'u'anga tokoni kehe ke faka-faingamālie 'i 'enu akó, 'i he www.lds.org.

'I he tūkunga kotoa pē, 'e hoko 'a e konga mālohi taha 'o e akó, 'i he taimi 'oku 'osi ai ho'omou sio 'i he konga taki taha, pea kamata ho'omou fealēlea'aki 'o kau ki ai. 'I he taimi 'oku fakalaulauloto, fevahevahe'aki, mo fakamo'oni ai 'a e kau takí, kāingalotú, mo e fāmilí 'o kau ki he ngaahi me'a kuo nau fanongo ki ai mo ongo'i, 'e ue'i hake mo ako'i kinautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni ki he founa ke nau fakahoko ai e fakahinohinó 'i he ngaahi tu'unga taki taha 'oku nau 'i ai. 'I he ngaahi a'usia ko 'ení, 'e tokoni 'a e Ako Fakatakimu'a Fakaemāmani Lahi ko 'ení ke fakamālohia 'a e fāmilí mo e Siasí 'i he māmaní kotoa. ■

'Oku tu'u 'i tu'a 'i he Fale 'o Mele Filitingi Sāmitá 'i he Pa'ake Tukufakaholo Ko e Feitu'ú 'Eni (This Is the Place Heritage Park), 'a 'Eletā M. Lāsolo Pālati, Linitā K. Peatoni, 'Eletā Lainolo A. Lasipeni, 'Ileini S. Tolotoni, Losemalei M. Uikisomi, mo Pīsope Keuli F. Sītivenisoni, 'o nau fakamatala ki he ngaahi tāpuaki 'o hono ma'u 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he 'api kotoa pē.

TALI KI HE KOLE KE FAKATOKOLAHI E KAU FAIFEKAU:

Ko Hono Fakatupulekina 'o ha Loto 'aki e Ngāue Fakafaifekau 'i he 'Apí pea 'i he Siasí

Fai 'e Heather Whittle Wrigley

Ongoongo mo e Ngaahi Me'a 'Oku Hoko he Siasí

'Oku tangutu 'a Písope Vikitā Nokālesi 'o e Uooti Palake Sakapuko, 'o e Siteiki Puēnosi 'Aealisi 'Āsenitina Konikelesó, 'i mu'a 'i ha papa fanongonongo 'oku fonu 'i he ngaahi tā 'o e kau talavou mo e kau finemui 'e toko 37 'o hono uōtí. 'I he taimi pē 'oku 'alu ai hanau toko taha 'o ngāue fakafaifekau, 'okú ne hiki leva ha ki 'i fakamatala 'i he tafa'aki 'o hono taá.

Na'á ne pehē, "Oku fiefia ma'u pē 'a 'eku kau talavou mo e kau finemui 'i he'enua hū mai ki hoku 'ōfisi 'o nau sio 'i he ngaahi taá mo e ngaahi fakamatalá. 'Okú ne faka'ai'ai ke nau teuteu ki he'enua ngāue fakafaifekau."

'Oku faka'ali'ali mai e laumālie 'o e ngāue fakafaifekau 'e he uooti ko 'eni 'i Puēnosi 'Aealisi. Na'é 'i ai ha to'u tupu 'e toko 19 'i he 'uluaki māhina 'e ono 'o e 2012—pea ko e toko 14 'o kinautolu ko e kau papi ului—na'a nau 'alu atu mei honau 'apí 'o ngāue fakafaifekau taimi kakakto 'i ha fonua kehekehe 'e valu. Kuo tukupā ha peseti 'e 80 tupu 'o e to'u tupu 'oku ta'u motu'a fe'unga ke 'alú, ke nau 'alu 'o ngāue fakafaifekau.

Kuo tu'o lahi ha kole mai 'a e kau taki 'o e Siasí 'i he ngaahi ta'u kuo toki 'osí ke fakatokolahi ange e to'u tupu 'oku nau 'alu 'o ngāue fakafaifekau.

Na'e fale'i 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e ngaahi fāmilí mo e kau taki 'i he konifeleisi lahi 'o 'Epeleli 2005, hili hono pulusi

'e he Siasí 'a e *Malanga'aki 'Eku Ongoongolelei: Ko ha Fakahinohino ki he Ngāue Fakafaifekau*, ke nau ohi hake 'a e laumālie 'o e ngāue fakafaifekau mo teuteu 'i ha kau talavou mo ha kau finemui tokolahi ange ke nau fai ha ngāue fakafaifekau faka'e'i'eiki 'i hono tokoni 'i kinautolu ke nau 'ilo'i pe ko hai 'a kinautolu mo ako 'i kiate kinautolu 'a e tokātelinē (vakai, "Ha Toe Tokotaha," *Liahona*, Mē 2005, 69).

Kuo hoko foki hono fanongonongo 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2012 'e holoki hifo 'a e fakangatangata 'o e ta'u motu'a ki he ngāue fakafaifekau, ko ha toe fakamanatu 'oku fakavavevave 'i he 'Eiki 'a 'Ene ngāue.

'Oku tokanga 'aupito 'a e ngaahi fāmilí mo e kau taki tokolahi 'o e Siasí ki he ngaahi pōpoaki ko 'ení pea nau fokotu'u ha'anau ngaahi tala tuku-fakaholo ki he ngāue fakafaifekau 'i honau feitu'ú.

Tokoni 'i 'a e To'u Tupú ke Mahino ko Hai 'a Kinautolu

'I he tali ki he fehu'i, "Oku founa fēfē ho'o teuteu 'i ha to'u tupu tokolahi pehē ke nau fie 'alu 'o ngāue?" Na'e tali 'e Písope Nokālesi 'o pehē, "I hono ui au ke hoko ko e pīsope, ko e 'uluaki me'a na'á ku tokanga ki ai ko e to'u tupu 'o e uōtí, pea na'á ku fakamahino 'i ki he kau taki kehe 'o e uōtí 'oku fie ma'u ke mau hoko ko ha kongā 'o 'enua mo'uí.

Hangē ko 'ení, na'e 'i ai ha fatongia 'i he uōtí 'o e kau faifekau kotoa mei

Sakapukó ki mu'a pea nau toki 'alú. Na'e fa'a ui 'a e kau papi ului fo'ou mo e kau mēmipa 'oku māmālohí ke nau hoko ko e kau faiako, 'a ia na'e tokoni ia ki hono teuteu 'i kinautolu ke nau ako 'i e ongoongolelei.

Na'e toe alea 'i foki 'e Písope Nokālesi ke fai hano teuteu 'i fakalaumālie 'o e to'u tupú ki he ngāue fakafaifekau 'i ha'ane ngāue fakataha ki ai mo e kau faifekau taimi kakato fakalotofonua.

Na'e fakapale 'i e kau taki fakalotofonua mo e kāingalotu 'o e Siasí 'i he'enua tukupā ke tokoni 'i e to'u tupu 'o e uōtí, 'o nau mamata ai ki ha tupulekina lahi e laumālie 'o e ngāue fakafaifekau.

Ko ha Fāmilí 'oku Loto 'aki e Ngāue Fakafaifekau

'Oku 'ilo'i 'e Kaafi mo 'Eloisi 'Anitulusi mei Tuleipā, 'Iutā, USA, hono 'uhinga 'o hono mau ha fāmilí 'oku loto 'aki e ngāue fakafaifekau. 'Oku 'i ai hona makapuna tangata 'e toko 17 kuo 'osi ngāue fakafaifekau, pea kuo tu'o ono 'a 'ena ngāue fakafaifekau.

Na'e pehē 'e Kaafi 'Anitulusi, "Ko hono fakatupulekina e laumālie 'o e ngāue fakafaifekau 'i homou fāmilí, ko ha me'a ia 'oku kamata mei he kei iiki 'a e fānaú."

Na'e poupu ki ai 'a Sisitā 'Anitulusi. Na'á ne pehē, "Oku 'ikai te te tuku ke hoko 'a e ngāue fakafaifekau ko ha me'a 'okú te 'amanaki fakalongolongo pē ki ai, ka 'okú te talanoa ki he'ete fānaú mo e makapuná 'o kau ki ai 'o hangē ha me'a 'oku 'ikai toe fehu'ia—*ko e taimi* te ke 'alu ai 'o ngāue fakafaifekau, ka 'oku 'ikai ko e *kapau*, te ke fie 'alu."

'Oku mahu'inga foki hono ako 'i 'o e to'u tupú ke nau 'ilo'i ko hai 'a kinautolu 'aki hono tā 'a e sipingá 'o e ngāue fakafaifekau kiate kinautolu. Na'e Tali 'e Misa mo Sisitā 'Anitulusi 'a hona 'uluaki ui ki he ngāue fakafaifekau 'i he 1980, 'i he 'amanaki ke 'alu hona foha si'isi 'i tahá 'o ngāue fakafaifekau.

'Oku tu'u 'a Pīsope Vikitā Nokālesi 'i he ve'e papa fanongonongo 'oku faka'alī'ali ai e ngaahi tā 'o e to'u tupu kotoa 'o hono uōti, kau ai mo kinautolu 'oku nau lolotonga ngāue fakafaifekau.

Na'e tohi ange hona mokopuna tangata 'e taha hili ha'ane ma'u ha me'a'ofa na'á na 'ave ki ai ke tokoni ki he'ene teuteu ngāue fakafaifekau. Na'e pehē 'e Sisitā 'Anitulusi, "Na'á ne fakamālō mai kiate kimaua [koe'uhí ko e me'a'ofá] ka na'á ne pehē, 'Ka ko e me'a 'oku mahu'inga angé, ko 'eku fakamālō atu kiate kimoua koe'uhí ko e sipinga kuó mo taá.'"

Ako'i 'a e Tokāteliné

Na'e pehē 'e 'Eletā Pālali, "'Oku 'i ai e totonu 'a e to'u tupú ke nau hanga-naki atu 'e fakapapau'i 'e he ngaahi mātu'á mo e kau taki 'o e Siasí 'oku nau 'ilo pea mahino kiate kinautolu 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí. 'E fakapapau'i ange 'e he Laumālie Mā'oní'oní 'a e mo'oní ki honau lotó pea te ne fakaulo 'a e Maama 'o Kalaisí 'i honau laumālié. Ka hili ia, kuo 'i ai mo ha *toe toko taha* kuo [mateuteu] kakato ke hoko ko ha faifekau" (M. Russell

Ballard, "Ha Toe Toko Taha," 71).

'Oku 'i ai ha ki'i kolo ki 'uta 'oku maile 'e 6,000 (9,600 km) hono mama'ó mei Puēnosi 'Aealisi, ko e Kolo Hōsea Pení (Horseshoe Bend) 'oku ofi ki Poisi, 'Aitahō, USA, kuo nau vakai foki mo kinautolu ki he tupulekina lahi 'a e ngāue fakafaifekau 'i hono poupou'i 'e he ngaahi fāmilí mo e kau takí 'enau ngaahi feinga ke ako'i 'a e ongoongolelei ki honau to'u tupú.

'Oku 'i ai ha to'u tupu 'e toko hiva 'oku nau ngāue fakafaifekau mei ha ki'i kolo 'oku toko 75 pē hono kāingalotú.

Na'e fakamamafa'i 'e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e ngaahi 'uhinga mo e ngaahi lelei 'o e ngāue fakafaifekau. "'Oku ngāue 'a e kau faifekau kotoa pē . . . 'i he 'uhinga pē 'e taha ke toe lelei ange e mo'ui 'a e kakai kehé. 'E fakafōtunga 'e he fili ko ia ke ngāue fakafaifekau 'a e iku'anga fakalaumālie

'o e tokotaha faifekau, 'a hono malí, pea mo hona hakó 'i he ngaahi to'u tangata 'o e kaha'ú. 'Oku fakanatula pē 'a e faka'amu ko ia ke ngāué 'i he ului, mo'ui taau mo mateuteu 'a e tokotahá" ("Eke ki he Kau Faifekau! Te Nau Lava 'o Tokoni'i Koe!" *Liahona*, Nōvema 2012, 18).

Na'e tui ki ai 'a Mātini Uoka, palesiteni 'o e Siteiki 'Emeti 'Aitahoó. Na'á ne pehē, "'Oku fokotu'u 'e he ngāue fakafaifekau ha talavou pe finemui 'i ha hala 'a ia te ne tākiekina 'a e mo'ui 'a ha ngaahi to'u tangata lahi. 'Oku mau fai homau tūkingatá 'i he siteikí ke teuteu'i 'a e to'u tupú ke ngāue fakafaifekau."

'Oku kau 'i he kongā 'o e teuteu ko iá, 'a hono ako'i 'a e tokāteliné ki he to'u tupú. 'Oku kau 'i he faingamālie 'oku ma'u 'e he to'u tupu 'o e Kolo Hōsea Pení, ha kalasi teuteu ngāue fakafaifekau fakauike 'a ia 'oku ako'i 'e ha palesiteni fakamisi-ona mālōlō—pea 'oku poupou'i 'e he kalasi ko iá 'a e ako fakafaifekau 'oku fai 'i he fakataha teuteu fakafaifekau fakamāhina 'a e siteikí mo 'enau Kemi Fakata'u 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné.

Na'e ngāue fakataha 'a Laleini 'Ātama—'a ia ko e toko taha 'o e fānau 'e toko ono 'a Kaafi mo Sisitā 'Anitulusi—mo hono husepāniti ko Simí 'i he Misiona Koupenihaikeni Tenima'aké mei he 2007 ki he 2009. Na'á ne fakamo'oni ki hono mahu'inga 'o hono ako'i 'o e ongoongolelei 'i 'apí.

Na'á ne pehē, "Ko e taha 'o e ngaahi me'a mahu'inga taha te ke lava 'o fai ke tokoni'i 'a e fānau ke nau fakatupulaki ha fakamo'oni ki he ngāue fakafaifekau, ko hono fai 'o e ngaahi efiaki fakafāmilí 'i 'apí mo hono ako fakafāmilí 'o e folofolá. Kapau te te foaki kiate kinautolu 'a e makatu'unga mālohi ko ia 'o e ako mo e 'ilo ki he ongoongolelei, 'oku nau mateuteu lahi pea nau 'ilo lahi ange ai foki ki he ongoongolelei." ■

Ma'u 'e he Kau Faifekau Kei Talavou Ngāue Tokoni 'o e Siasí 'a e Fiefia 'i he Ngāue Tokoní

Fai 'e Carolyn Carter

Ongoongo mo e Ngaahi Me'a 'Oku Hoko he Siasí

Na'e tui 'e 'Eletā 'Enesitō Salapia ha pine faifekau lanu 'ulu'uli 'i he 'aho kotoa pé 'o 'ene ngāue fakafaifekau. Ka na'e kehe 'ene ngāue fakafaifekau mei he ngāue 'a ha ni'ihī tokolahi kehe—na'e hoko 'a 'Eletā Salapia ko ha faifekau kei talavou ngāue tokoni 'a e Siasí (YCSM) 'i he 'ōfisi 'o e Misi-ona Mekisikou Hemosiló.

Na'e pehē 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apose- tolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Oku mau 'ilo'i 'oku 'ikai fakapotopoto ki ha ni'ihī 'o hotau kau talavou mo e

kau finemuí ke nau fetaulaki mo e ngaahi faingata 'a mo e ngaahi tukupā 'o e ngāue fakafaifekau taimi kakató. Ka na'á ne pehē, [ka 'oku 'ikai 'uhinga ia he 'ikai te nau lava 'o kau ki he ngaahi tāpuaki 'o e ngāue fakafaifekau]" ("Ha Toe Toko Taha," *Liahona*, Mē 2005, 69).

Na'e pehē 'e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e

Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e ngāue fakafaifekau ko ha ngāue ta'e fakakouna'i ia ma'á e 'Otuá mo e fa'ahinga 'o e tangatá" ("Eke ki he Kau Faifekau! Te Nau Lava 'o Tokoni'i Koe!" *Liahona*, Nōvema 2012, 18), pea 'oku lahi ha ngaahi founa 'oku lava 'o fakahoko ai e tokoni ko iá.

'Oku lava ke 'omi 'e he polokalama YCSM ha ngaahi a'usia mahu'inga ki he ngāue fakafaifekau ma'anautolu 'oku faka'atā 'i he fakalangilangi mei he ngāue fakafaifekau malanga taimi kakató, pe ko kinautolu kuo pau ke nau foki ki 'api 'oku te'eki 'osi honau taimi ngaue fakafaifekau.

Ngaahi Me'a 'oku Fie Ma'u ki he Ngāue

Kuo pau ke malava fakaesino, fakae'atamai, fakalaumālie, mo fakaeloto 'a e kau faifekau YCSM, 'o fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'o honau uí, 'a ia kuo vakai'i lelei te nau lava 'o faí.

'Oku kehekehe pē 'a e taimi ngāue 'o e kau faifekau YCSM, mei he mā- hina 'e 6 ki he mahina 'e 24, pea 'oku lava ke kau ai ha'anau ngāue 'i ha 'aho pē 'e ua he uike pe ngāue taimi ka- kato. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi faingamālie ke ngāue 'i he koló pea pehē pē mei 'api. 'Oku kau 'i he ngaahi ngāue 'oku lava ke fai 'e he kau faifekau YCSM 'a e fakatotolo 'i he hisitōlia fakafāmilí,

ngāue 'aki 'o e ngaahi me'angāue ki he fetu'utakí, kau tokoni 'i he 'ōfisi fakamisioná, ngaahi fale tuku'anga koloa 'o e pisopé mo ha ngaahi ngāue lahi kehe.

Poupou 'a e Fāmilí mo e Lakanga Fakataula'eikí

'Oku lava ke tokoni'i 'e he mātu'á, kau taki lakanga fakataula'eikí, mo e kāinga- lotu 'o e Siasí 'a e kau teuteu ngāue fakafaifekau YCSM ke nau teuteu ke ngāue fakafaifekau.

Na'e hoko 'a e fāmilí 'o Sisitā 'Ilisa 'Iongí ko ha poupou mālohi kiате ia, 'i hono 'ave mo fakafoki ia mei he ngaahi 'ōfisi 'o e Siasí 'i Senē, 'Aositelēlia.

Na'e pehē 'e 'Eletā Maikolo Heilami, 'a ia 'oku ngāue 'i he Senitā Tufaki'anga Nāunau 'i Hongo Kongó, "Na'e tokoni'i au 'e he'eku kau faiako semineli pongi- pongí mo e kau taki 'o e Kau Talavou ke u mateuteu."

'Oku 'Omi 'e he Feilaulau 'a e Ngaahi Tāpuaki

Na'e feilaulau'i 'e Sisitā 'Iongi hono 'aho 'atā mei he'ene ngāue fakataimí ke ngāue ko ha faifekau ngāue tokoni ma'á e Siasí. Na'á ne pehē, "Oku ou ongo'i ofi ange ki he'eku Tamai Hēvaní 'i he'eku 'ilo'i 'oku ou tokoni kiате Ia."

'Oku 'ikai ke ngata 'i hono ma'u 'o e ngaahi tāpuaki fakalaumālie, ka 'oku ma'u foki 'e he ni'ihī kei talavou 'oku nau hoko ko ha kau faifekau kei talavou ngāue tokoni ma'á e Siasí ha ngaahi faingamālie fakasōsiale mo fakapalōfesi- nale. Na'e pehē 'e Sisitā 'Iongi, "Kuo'u 'ilo 'i he'eku ngāue fakafaifekau te u lava 'o ngāue 'i ha fa'ahinga ngāue pē." (Na'á ne ngāue pē kimu'a 'i he feitu'u 'oku tokoni'i ai 'a e kau ngāue 'i he'enu ngāue.)

Neongo he 'ikai lava 'o ngāue 'a e kakai lalahi kei talavou kotoa pē 'oku fie ngāue, ka 'oku fai 'a e feinga lahi ke fakakau 'a e kakai lalahi kei talavou mo'ui taau kotoa pē. 'Oku lava 'a e kau talavou mo e kau finemui 'oku nau fie ngāue 'i he founa ko 'ení, 'o talanoa ki he'enu pisopé pe palesiteni fakakoló, pea te nau lava 'o kumi ha ngaahi fai- ngamālie 'oku fe'unga mo kinautolú.

Lau ha ngaahi fakamatala lahi ange 'i he news.lds.org 'aki ha'o fekumi 'i he "young church-service missionaries" ■

'A'ahi 'a e Kau Taki Lahi 'o e Kau Finemuí mo e Fine'ofá ki he 'Ēlia 'o 'Ēsiá

Fai 'e Brenda Frandsen, mataotao 'i he mītiá 'i he 'Ēlia 'o 'Ēsiá

Mo e ngaahi tokoni meia David O. Heaps, Paul Stevens, mo Linda Rae Pond Smith

Na'e fakahinohino'i mo ue'i hake 'e Mele N. Kuki, tokoni 'uluaki 'i he kau palesitenisi lahi 'o e Kau Finemuí mo Linitā S. Liivi, tokoni ua 'i he kau palesitenisi lahi 'o e Fine'ofá, 'a e hou'eiki fafiné, 'a e iiki mo e lalahi 'i he 'Ēlia 'o 'Ēsiá 'i ha 'aho 'e hiva 'i Növema 'o e 2012.

Na'e fai 'a e 'a'ahi ko 'eni 'o fe'unga mo e taimi 'o hono fanongonongo hono fakafo'ou 'o e tohi lēsoni ma'á e to'u tupú *Ha'u*, 'o *Muimui 'Iate Aú*, 'a ia 'e kamata hono ngāue 'aki 'i Sānuali 2013 'e he ngaahi kalasi 'a e Kau Talavouí, Kau Finemuí mo e ngaahi kalasi 'a e to'u tupú 'i he Lautohi Faka-Sāpaté. Na'e fa'u 'a e nāunau fakalēsoni fo'ou ke tokoni 'i 'a e kau faiakó ke nau faiako 'o hangē ko e faiako 'a e Fakamo'uí, pea nau fokotu'u ha ngaahi fehokotaki 'oku mālohi ange mo e kau mēmipa 'o e kalasí.

Hili 'a e 'a'ahi 'a Sisitā Kuki mo Sisitā Līvī, na'e tokolahi ha to'u tupu 'o 'Ēsia mo 'enau mātu'á na'a nau pehē 'oku nau vēkeveke lahi ange he taimi ni ke fakahaohaoa 'i mo toe tokanga

Na'e fakataha 'a Mele N. Kuki mo Linitā S. Liivi 'i Taiuani mo e kau kau taki faka'ēliá mo e kau taki lakanga faka- taula'eiki mo e kāingalotu 'o Taiuani.

ange 'i he 'enau mo'ui pea nau hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga ki honau ngaahi kolo fakalotofonuá.

Na'e palōmesi ange 'e Sisitā Liivi ki he to'u tupu 'i Hongo Kongó, "Kapau te mou tauhi ki-moutolu ke mou mo'ui ma'a, te mou lava 'o tu'u 'i he loto to'a 'i he 'ao 'o ha taha pē!"

Na'e ue'i hake 'e he'ene leá 'a e finemui ta'u 12 ko Teni Kaki Kei ke ne pehē 'i he hili 'a e fakatahá, "Oku ou 'ilo'i 'oku fie ma'u ke u lau e Tohi 'a Molomoná 'i he 'aho kotoa pē. Kuo ako'i au 'e he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú* ke u fakatomala mo mo'ui mā'oni'oni, koe'uhí ke ulu atu meiate au 'a e Maama 'o Kalaisí mo e fiefia mo'oni."

Na'e fakataha 'a Sisitā Kuki 'i 'Initia mo e kāingalotú 'i ha fale lotu fo'ou 'i he Vahefonua Senai 'Initiá mei he Siteiki Haitapeti 'Initiá 'o ne na'ina'i ki he kakai lalahi kei talavouí ke nau teuteu ki he kaha'ú. Na'á ne na'ina'i ke nau "Teuteu'i fakaako 'a kimoutolu, 'aki e ngaahi poto fakangāue ke tokoni'i koe ke langa e pule'anga 'o e 'Otuá. Mou tokanga taha ki homou fāmilí mo e me'a te mou lava 'o fai ke tāpuekina ai e kau mēmipa 'o homou fāmilí, pea ki ho'omou mateuteu fakalaumālié koe'uhí ke mou taau mo fe'unga mo e ue'i ngaahi fakalaumālié koe'uhí ke mou 'ilo'i 'a e feitu'u ke mou 'alu ki aí mo e me'a ke mou faí."

Na'e kau atu 'a Sisitā Liivi 'i 'Initonēsia 'i he 'uluaki konifelenisi fakasiteiki 'a e Siteiki Sulakāta 'Initonēsia fo'ou. "Na'a mau ongo'i honau laumālie fakatōkilalo mo 'ofá. Ko ha kāingalotu faivelenga mo'oni!" ko 'ene leá ia.

Na'e hoko atu leva e 'a'ahi 'a Sisitā Līvī ki Maleisia, 'a ia na'á ne fealēlea'aki ai mo ha kulupu 'o e kau Fine'ofá 'o kau ki he ngaahi me'a 'oku mahu'inga taha ki he houalotu Fine'ofa 'i Maleisia, mo e founa 'e lava ai 'e he Siasí 'o 'oatu ha fakahinohino mo ha ue'i fakalaumālie.

Na'e lea 'a Sisitā Liivi 'i Taiuani 'o kau ki he ivi mo e tui mateaki 'a e kāingalotu fakalotofonuá. Na'á ne pehē, "Oku mau fiefia ke 'ilo'i 'enau mo'ui faivelengá mo 'enau alu ma'u pē ki he temipalé. . . . Oku hoko 'a e kāingalotú ko ha ngaahi fa'ifa'itaki'anga 'o e ofa ki honau kaungāme'á mo e kaungā'apí." ■

FAITAAI 'E YANG CHIEH-WEN

'Oku fakahaa'i
'e he to'u tupu 'o māmani
'a e anga 'o 'enau tu'u 'i he ngaahi potu
toputapu.

Ko e Kole ke 'Omi ha
Ngaahi Tā 'o e To'u Tupú

Ko e kaveinga 'o e Mutualé ki he ta'u ní ko e "Mou tu'u 'i he ngaahi potu toputapu pea 'oua 'e hiki mei ai" (T&F 87:8). 'E kau talavou mo e kau finemui 'oku fie ma'u 'e he *Liahoná* hamou ngaahi tā 'oku mou tu'u 'i ha ngaahi potu toputapu. 'E lava 'o 'asi 'i he ngaahi taá ha'amou faka'aonga'i ha taimi ke mou feohi ai mo e fāmili, ngāue tokoni, fai e ngāue fakafaifekau, fa'u ha 'aati, ako e ongoongolelé, fekumi 'i natula, mo ha ngaahi me'a lahi ange! Ko e founga 'eni ke 'omi ai homou taá:

- Kole ki ha taha ke ne faitaa'i kimoutolu 'oku mou tu'u 'i ha potu toputapu.
- 'Īmeili mai homou tā 'ata lelé ki he liahona@ldschurch.org.
- Fakakau ai ha kī'i fakamatala ki he 'uhinga 'oku hoko ai ia ko ha potu toputapu kiate koé.
- Kātaki 'o fakakau mai 'i ho'o 'īmeilí ho hingoa kakató, 'aho fá'ele'í, hingoa 'o ho uóti mo e siteikí (pe koló mo e vahéfonuá), mo ha tu'asila 'īmeili ki ho'o ongomātu'á.

'E pulusi atu 'a e ngaahi taá 'i ha pulu-singa 'o e *Liahoná* 'i he kaha'ú.

'A'ahi ha 'Aposetolo ki Moloko

Na'e hili hano fokotu'u 'i Tisema 2012 'e 'Eletā Sefilí R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

'i Siela Leone, 'i 'Afilika Hihifo 'a e siteiki hono 3,000 'o e Siasí, na'á ne fai ai ha 'a'ahi makehe ki ha kī'i kolo 'o e Siasí 'i Lapati, 'i Moloko.

Na'e fakahā ai 'e 'Eletā Hōlani 'i ha fakataha lotu makehe 'i he efiāfi Sāpaté, 'a e 'ofa e kau taki 'o e Siasí ki he kāingalotu 'o e Siasí 'i ha feitu'u pē 'o e māmani, 'o tau ai pē pe ko e hā honau tokolahí pe ko hono mama'o 'o e feitu'u 'oku nau nofo aí.

Na'á ne pehē, "'Oku 'ikai te mou ngalo, pea 'oku mou hoko ko e kongā 'o ha ngāue faka'ofa 'i hono kumi mo fakavave'i 'e he 'Eiki 'a 'Ene ngāue ki hono tākaki 'o 'Isilelí 'i he kuonga fakakosipeli ma'ongo-onga faka'osi ko 'eni."

Fakatapu 'o e Temipale
Tekusikalapa Honitulá

Na'e fakatapu 'a e Temipale Tekusikalapa Honitulá 'i ha fakataha'anga 'e tolu na'e fakamafola ki he ngaahi 'iuniti kotoa 'o e Siasí 'i Honitula mo Nikalākuá 'i he 'aho Sāpate, 17 'o Mā'asi 2013, hili ha katoanga faiva fakafonua mo ha 'oupenihausi uike 'e tolu.

Kuo anga 'a e kāingalotu Honitulá ki he'enau fononga 'i ha ngaahi houa lahi ki he Temipale Kwatemala Siti Kwatemalá, ka na'a nau fiefia 'i he'enau mamata ki hono fakatāpui 'o e 'uluaki temipale 'i honau fonuá. Na'e 'uluaki fanongonongo 'e he Kau Palesiteni 'Uluakí hono langa 'o e temipalé 'i ha tohi 'i he 'aho 9 'o Sune 2006, pea tāpuakí 'i 'a e kekelele 'o e feitu'u 'oku tu'u aí 'i he 'aho 12 'o Sepitema 2009.

'A'ahi 'a Palesiteni Tōmasi S.
Monisoni ki Siamane

Na'e folau 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'i he kongā kimui 'o e 2012 ki Siamane ke fe'iloaki mo e kāingalotu 'o e Siasí 'i Hemipeeki, Pealini, Miuniki, mo Felengifuti, Siamane, peá ne na'ina'i ai kiate kinautolu ke nau muimui kia Sīsū Kalaisi.

Na'á ne talaange ki he kāingalotu 'i Felengifuti, "Na'á Ne ako'i 'a e fa'a fakamolemólé 'i He'ene fakamolemólé 'i 'a e kakai." "Na'á Ne ako'i 'a e manava'ofá 'i He'ene manava'ofá. Na'á Ne ako'i 'a e mo'ui mate-akí 'i He'ene foaki 'Ene mo'ui."

'Oku Ako'i Au 'e he Laumālie
Mā'oni'oni

Talu pe e kau hoku fāmili ki he Siasí, mo 'eku mamata ki he mālohi 'oku ma'u mei hono lau 'o e *Liahoná*. Na'e ue'i hake au 'e he ngaahi lea mahu-ínga ko 'eni ke u 'alu 'o ngāue fakafaifekau. 'Oku lahi ha ngaahi kaveinga 'oku fakamatala'i 'i he makasiní, ka ko e me'a 'oku mahu'inga kiate aú, ko e me'a ko ia 'oku ako'i mai 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'i he taimi kotoa pē 'oku ou lau ai iá. 'Io, te tau tau'atāina—neongo ha'atau "'i he tafa'aki 'a e filí" (vakai ki he Boyd K. Packer, "Founga ke Kei Mo'ui Ai 'i he Tafa'aki 'a e Filí," *Liahona*, 'Okatopa 2012, 24)—pea 'i he'etau ako, lau, mo fakahoko 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ako'i mai aí. 'Oku mo'ui 'a e Fakamo'ui, pea 'oku 'i he māmani 'a e lakanga fakataula'eikí, pea 'afio 'a e 'Otuá 'i he ngaahi langí.

Newton T. Seni'iangeyange, 'lukanitá

Ngaahi Fakatonutonu

Na'e fehalaaki hono fakahā atu 'i he *Liahona* 'o 'Okatopa 2012 'a e tokotaha na'á ne fai 'a e ngaahi tā 'i he talanoa ki he "Fokotu'u e Fuofua Siteiki 'i 'Initiá" 'i he peesi 76–77. Na'e fai 'a e ngaahi taá 'e Sisitā Gladys Wigg. 'Oku mau kole fakamolemole atu 'i he fehalaaki ko iá.

Ko e fāmili Visilei ko ia 'oku fakamatala'i 'i he *Liahona*, 'o Tisema 2012, 'i he fakamatala ko e "Ngaahi Liliu Toputapu" 'i he peesi 36, na'a nau papitaiso 'i Siulai 2010 ka 'oku 'ikai ko Sune 2011. Ko e me'a foki 'e tahá, na'e fanau'i mai 'a 'Anitelea Visilei 'i Siulai ka 'oku 'ikai ko 'Aokosi 2012.

Na'e fehalaaki hono fakamatala'i e la'i tā 'i he peesi 2 'o e *Ngaahi Ako-naki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Lolenisou Sinou*, Ko ha la'i tā ia 'o e foha 'o Palesiteni Sinou ko Oliver Goddard Snow. 'I he fakamatala'i 'o e la'i tā he peesi 31, 'oku totonu ke fakafetongi e hingoa 'o Brigham Young Jr. mo Francis M. Lyman.

KO E INU MEI HE MATAVAI MAPUNOPUNÁ

Fai 'e Aaron L. West

'Ētita, Potungāue Pulusi 'a e Siasí

Ko e taimi 'oku tau talanoa ai ki he faka-'ofo'ofa 'o e ngaahi temipalé, 'oku tau fa'a talanoa pē ki he ngaahi tauá, matapā sio'atá, mo e ngaahi sio'ata fakatātā teuteú. 'Oku tau talanoa 'i he loto 'apasia ki he fai'anga papitaisó, ngaahi loki 'enitaumení, ngaahi loki silá, mo e loki silesitalé.

Ka ko e taimi 'oku fakatapui ai 'e he palōfitá ha temipale ki he 'Eikí, 'okú ne fakatapui 'a e falé kotoa, kae 'ikai ko e ngaahi feitu'u faka-'ofo'ofa pē 'oku fakatokanga 'i 'e he taha kotoá. Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'i he lotu fakatapui 'o e Temipale Kenisesi Siti Mīsulí: ["'Oku mau fakatapui 'a e kekele 'oku tu'u ai 'a e temipale ko 'ení. 'Oku mau fakatapui 'a e kongā kotoa 'o e fale faka-'ofo'ofá ni, mei he fakava'e 'oku 'ikai fai ha mamata ki aí ki he 'imisi faka'e'i'eiki 'o Molonai 'oku fungani 'aki hono feitu'u mā'olunga tahá."]¹ Ko e taimi na'e fakahoko ai 'e Palesiteni Siosefa Filitingi Sāmita 'a e lotu fakatapui 'o e Temipale 'Okiteni 'Tutaá, na'á ne fakatapui 'a e "ngaahi fakava'é, holisí, falikí, 'aofí, tauá, mo e ngaahi kongā kotoa 'o e falé," peá ne lotua ke malu 'i 'a e "ngaahi kongā fakamīsini kotoa, ngaahi uaeá mo e maama 'uhilá, 'a e nāunau fakamokomokó mo e 'eleveitá, pea mo e ngaahi me'a kotoa pē fekau'aki mo e falé."²

'Oku ou fakafeta 'i 'i hono ue 'i 'e he 'Eikí 'a 'Ene kau palōfitá ke fakatapui 'a e kongā kotoa pē 'o e ngaahi temipalé kotoa. Neongo 'oku

Ko Sīsū Kalaisí ko e fauniteni 'o e vai 'o e mo'uí.

mahino ko e hinisi 'o ha matapā pe nāunau maama 'uhila 'oku si'i ange hono mahu'ingá 'i ha 'ōlita 'i ha loki sila, ka 'oku tokoni 'a e fa-'ahinga kongā iiki peheé ki he taumu'a taupotu taha 'o e temipalé.

Ne tokoni ha taha 'o e ngaahi kongā iiki ange ko 'ení ke u 'ilo ai ha lēsoni tu'uloa. Na'á ku 'i he loto Temipale Sōlekí 'i ha 'aho 'e taha, 'o teuteu ke mavahe mei he loki teuteú hili ha'aku kau 'i ha ouau ma'á e kau pekiá. Na'á ku fakatokanga 'i ha fauniteni inu, peá u 'ilo na'á ku fieinuá, peá u punou hifo leva ke inu fakavavevave. Na'e ha'u ha pōpoaki ki he'eku fakakaukáu:

'Okú ke inu 'a e vai ko 'eni 'i he temipalé, ka 'okú ke inu mo'oni nai 'a e vai 'o e mo'uí 'oku ma'u 'i hení?

Na'e 'ikai ko ha fakahalaia 'i mamafa—ka ko ha ki'i valoki 'i lelei pē pea mo ha fehu 'i ongo ki he laumālié.

Ko 'eku tali ki he fehu 'i ko iá ko e 'ikai. Na'e 'ikai ke u inu kakato 'a e vai 'o e mo'uí 'o e temipalé. Kuo pau ke talaatu na'e ki'i hē atu 'eku fakakaukáu 'i ha ngaahi miniti ki mu'a, 'i he'eku ma'u 'a e ngaahi ouau ma'á e pekiá. Neongo ne u fai ha ngāue lelei ma'a ha kakai na'a nau fie ma'u 'eku tokoní, ka kuo te'eki ai ke u tuku ke u ma'u 'a e tokoni kotoa 'oku ou fie ma'ú.

'I he taimi ní, ko e taimi kotoa pē 'oku ou 'alu ai ki ha temipale, 'oku ou kumi ha fauniteni inu peá u afe 'o inu. 'Oku ou fehu 'i kiате au pe ko e hā hono lahi 'o 'eku inu mei he matavai mapunopuna 'o e vai 'o e mo'uí. Ko 'eku talí: 'Oku te'eki lahi fe'unga. Ka 'oku fakatuutu 'eku fieinuá. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, 'i he "Kansas City Missouri Temple: 'Beacon of Divine Light'—an Offering of Hands and Hearts," *Church News*, Mē 12, 2012, ldschurchnews.com.
2. Joseph Fielding Smith 'i he "Ogden Temple Dedicatory Prayer," *Ensign*, Mar. 1972, 12.

FANONGONONGO
FAKAMAFAI'Í

TĀ FAKATĀĀĀ I E ROBERT T. BARRETT

UILIFOOTI UTALAFI

Na'e ngāue fakafaifekau 'a **Uilifooti Utalafi** 'i Pilitānia 'i he ta'u 1840 tupú. Koe'uhí ko 'ene ngāué, ne papitaiso ai ha kakai 'e 1,000 **tupu**. Na'e hoko kimui 'a Uilifooti Utalafi ko e palesitēni 'o e **Temipale Seni Siasoi 'Iutaá**. 'I he'ene hoko ko e Palesitēni 'o e Siasí, na'á ne pou pou 'i 'a '**Tutā** ke hoko ko ha siteiti. Na'á ne ma'u foki mo e fakahaá pea mo fakahoko 'a e **Fanongonongo Fakamafai'í 1** 'o fakahinohino 'a e Kāingalotú ke ta'ofi 'enua fakahoko 'o e mali tokolahí.

Ko hono fakatātaā 'i 'e ha kau faiva
ha ngaahi me'a ne hoko he mo'ui
'a Sīsū Kalaisī, ke 'asi 'i ha ngaahi
vitiō 'i he 'initaneti 'i he biblevideos.lds.org;
'oku hā ai e ngaahi me'a ne hoko he
uike faka'osi 'o e mo'ui 'a e Fakamo'uí,
'i he peesi 26. 'Oku ako 'i mai 'e 'Eletā
Lāsolo M. Nalesoni 'i he "Ko e Misiona
mo e Ngāue Fakafaijekau 'a Sīsū Kalaisī"
(peesi 18), 'a e tafa'aki 'e fā 'o e ngāue
'a e Fakamo'uí te tau lava 'o fa'ifa'itaki
ki ai 'i he'etau mo'uí.

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISI
'O E KAU MĀ'ONIFONI
'I HE NGAHI 'AHO
KIMUI NI